BETÄNKANDE AV KVINNOPRÄSTUTREDNINGEN

Omprövning av samvetsklausulen

MÄN OCH KVINNOR SOM PRÄSTER I SVENSKA KYRKAN

SOU

1981:20

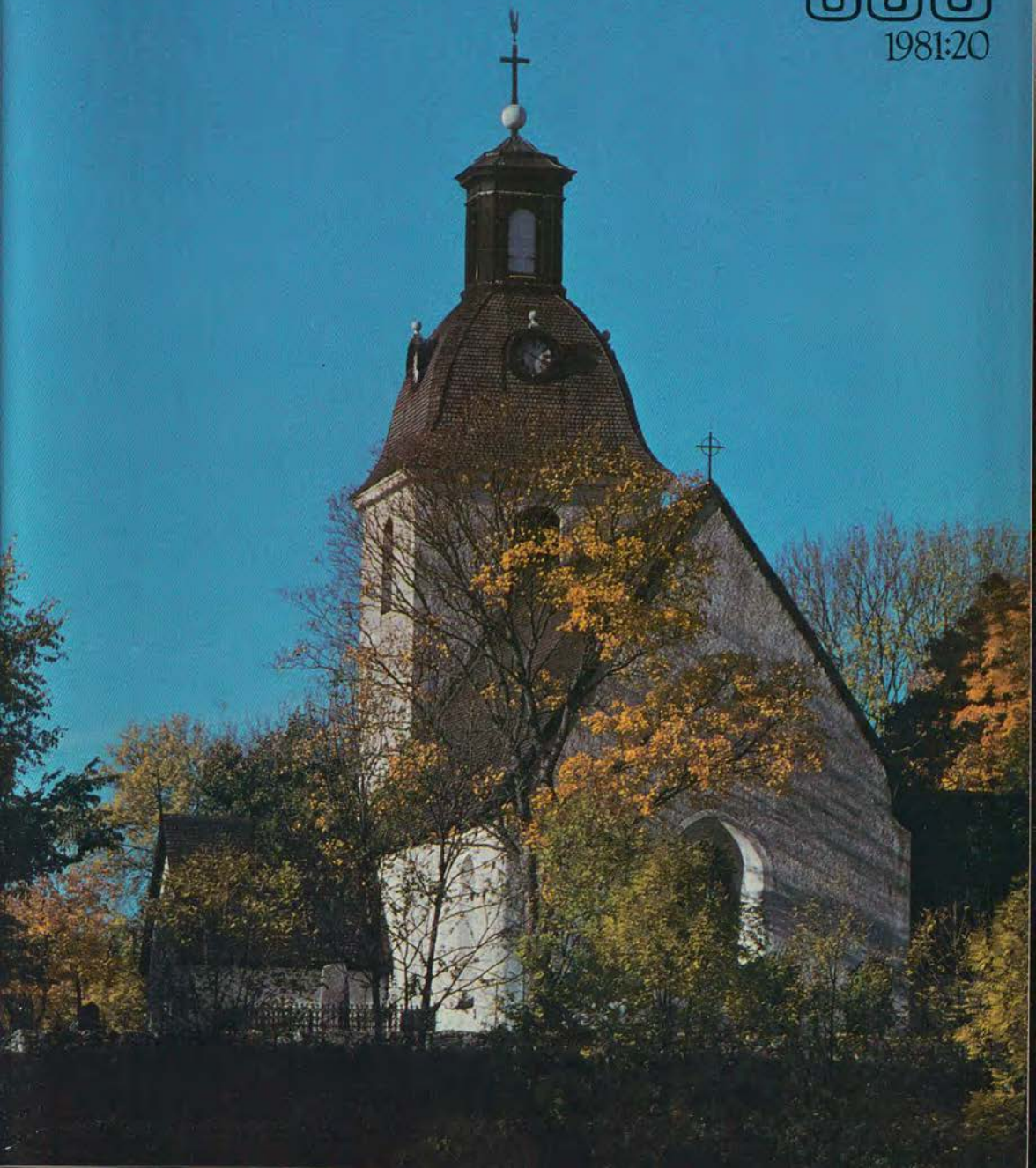

Ref

Statens offentliga utredningar
1981:20
Kommundepartementet

Omprövning av samvetsklausulen

Män och kvinnor som präster i svenska kyrkan

Betänkande av kvinnoprästutredningen
Stockholm 1981

Omslag Jan Bohman
Jernström Offsettryck AB

ISBN ~~91-38-00207-0~~ 91-38-06207-0 (F)
ISSN 0375-250X

Gotab, Kungälv 1981

Till statsrådet och chefen för kommundepartementet

Regeringen bemyndigade den 28 juni 1979 chefen för kommundepartementet att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att utreda frågan om jämställdhet mellan kvinnor och män som präster i svenska kyrkan samt att överväga frågan om upplåtande av kyrkorum.

Med stöd av bemyndigandet förordnades fr. o. m. den 1 juli 1979 såsom särskild utredare dåvarande expeditionschefen, numera statssekreteraren i kommundepartementet Elisabeth Palm.

Att såsom sakkunniga biträda utredaren förordnades den 7 augusti 1979 förbundsdirektören i Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund, Sture Johansson, och direktören Lennart Stolt.

I enlighet med direktiven har till utredningen knutits en parlamentarisk referensgrupp. Ledamöterna i referensgruppen har formellt haft ställning såsom experter. Till experter förordnades fr. o. m. den 1 juli 1979 riksdagsledamoten, numera statsrådet Karl Boo (c), studiesekreteraren, numera förbundssekreteraren Gerd Engman (s), riksdagsledamoten Hilding Johansson (s), t. f. komministern Lena Malmgren (fp), riksdagsledamoten, numera förste vice talmannen Ingegerd Troedsson (m).

Karl Boo entledigades fr. o. m. den 13 oktober 1979 och riksdagsledamoten Britta Hammarbacken (c) förordnades till expert fr. o. m. den 16 november 1979.

Till sekreterare förordnades den 7 augusti 1979 hovrättsassessorn Bo Lövén.

Utredningen har antagit namnet kvinnoprästutredningen.

Utredarens kontakter med referensgruppen hade i utredningens första skede, som dominerades av stiftsbesök och insamling av faktamaterial, främst karaktär av redovisning och allmänna överläggningar. I slutskedet har ett flertal sammanträden hållits, varvid referensgruppen beretts tillfälle att ta del av de texter som ingår i betänkandet.

Utredningen får härmed överlämna sitt betänkande (SOU 1981:20) Omprövning av samvetsklausulen – Män och kvinnor som präster i svenska kyrkan.

Experten Ingegerd Troedsson har avgett ett särskilt yttrande.

Utredningens uppdrag är härmed fullgjort.

Stockholm den 30 april 1981

Elisabeth Palm

/Bo Lövén

Innehåll

Författningsförslag

1 Förslag till
Lag om upphävande av lagen (1958:514) om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst

Härigenom föreskrivs att lagen (1958:514) om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst skall upphöra att gälla vid utgången av år 1982.

2 Förslag till
Lag om upplåtelse av kyrkorum

Härigenom föreskrivs följande.

1 §

Upplåtelse av kyrkorum, som har invigts för svenska kyrkans gudstjänst och som vårdas av församling, får ske enligt bestämmelserna i denna lag.

Lagen gäller även upplåtelse av domkyrka som står under egen förvaltning.

2 §

Kyrkorådet får besluta om tillfällig upplåtelse av församlingens kyrkorum för annat ändamål än gudstjänster, dop och kyrkliga förrättningar som hålls av församlingens präster.

Upplåtelse får dock inte ske för ändamål som strider mot kyrkorummets helgd eller kyrkans ordning och inte heller så att den hindrar församlingens gudstjänstliv eller kyrkliga verksamhet i övrigt.

3 §

Vid beslut om upplåtelse skall kyrkorådet särskilt beakta, om det kan anses säkert att kyrkorummet och dess inventarier kommer att behandlas med pietet och aktsamhet. Domkyrka, som står under egen förvaltning, får inte upplåtas om den särskilda domkyrkostyrelsen motsätter sig upplåtelsen på grund av farhågor i sådant avseende.

4 §

Innan kyrkorådet beslutar om upplåtelse av församlingens kyrkorum, skall såvitt möjligt kyrkoherden få tillfälle att yttra sig och, om det gäller domkyrka, som står under egen förvaltning, även den särskilda domkyrkostyrelsen.

Kyrkorådet får uppdra åt kyrkoherden eller åt särskild avdelning, bestående av kyrkoherden och andra ledamöter eller suppleanter i kyrkorådet, att besluta i vissa ärenden på kyrkorådets vägnar.

5 §

Kyrkorådets befogenheter enligt 2 § utgör inte hinder för kyrkoherden att utan kyrkorådets hörande låta en präst eller annan därtill behörig, som inte är knuten till församlingen, hålla gudstjänst eller annan kyrklig förrättning i stället för präst inom församlingen. Den innebär inte heller någon inskränkning i tillgången till kyrkan för kyrkliga förrättningar som avser någon som tillhör församlingen.

6 §

Talan mot kyrkorådets beslut enligt denna lag förs genom besvär hos domkapitlet.

Utöver vad som följer av förvaltningslagen (1971:290) får besvär anföras av ledamot i kyrkorådet.

Mot domkapitlets beslut får talan inte föras.

7 §

Kyrkorådets beslut gäller omedelbart utan hinder av anförda besvär, om inte domkapitlet förordnar annat.

8 §

I annexförsamling, där en annan präst har förordnats att i stället för kyrkoherden vara ledamot i kyrkorådet, skall vad som sägs i denna lag om kyrkoherden gälla om den prästen.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1983, då lagen (1963:501) om upplåtande av kyrkorum i vissa fall skall upphöra att gälla.

3 Förslag till Lag om ändring i lagen (1957:585) om jordfästning m. m.

Härigenom föreskrivs att 10 § lagen (1957:585) om jordfästning m. m. skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
10 §	
För jordfästning i annan ordning än svenska kyrkans *må* kyrkorum som invigts för svenska kyrkans gudstjänst upplåtas, *om särskilda skäl därtill äro.*	För jordfästning i annan ordning än svenska kyrkans *får* kyrkorum som *har* invigts för svenska kyrkans gudstjänst upplåtas *enligt bestämmelserna i lagen (1900:00) om upplåtelse av kyrkorum.*

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1983.

Sammanfattning

1 Inledning

Sedan den 1 januari 1959 är kvinnor behöriga att anställas som präster inom svenska kyrkan. År 1958 antog regering och riksdag gemensamt och med samtycke av allmänt kyrkomöte lagen (1958:514) om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst. I lagen föreskrivs att kvinna skall äga lika behörighet som man att efter förtjänst och skicklighet befordras till prästerlig tjänst. Vid lagens tillkomst ställde sig kyrkomötet bakom vissa uttalanden som särskilda utskottet gjorde vid behandlingen av lagförslaget. Dessa uttalanden har kommit att betecknas som samvetsklausulen.

Sedan en omfattande debatt ånyo uppkommit om de kvinnliga prästernas arbetssituation, hemställde riksdagen år 1978 att regeringen skulle lägga fram ett förslag som klargör konsekvenserna av 1958 års reform. Förslaget skall innebära en omprövning av samvetsklausulen och utformas på ett sådant sätt, att de som har en avvikande mening i ämbetsfrågan kan bevara hemortsrätt i svenska kyrkan.

Regeringen lade fram ett förslag till ny behörighetslag till 1979 års allmänna kyrkomöte, som i princip godtog förslaget. Någon proposition i frågan lades emellertid inte fram för riksdagen. I stället tillsattes kvinnoprästutredningen med uppdrag att fortlöpande följa utvecklingen av kvinnoprästfrågan inom svenska kyrkan samt lägga fram förslag till lagteknisk lösning. Vidare skulle utredningen överväga den av 1979 års kyrkomöte väckta frågan om rätten att besluta om upplåtande av kyrkorum för inomkyrkliga ändamål.

Utredningen har samlat in ett faktamaterial i kvinnoprästfrågan, bl. a. genom att besöka samtliga stift. Utredningen har vidare haft kontakter med olika kyrkliga organisationer, anordnat en hearing samt sammanträffat med jämställdhetsombudsmannen. Fortlöpande överläggningar har hållits med den politiska referensgrupp som har knutits till utredningen.

2 Kvinnoprästfrågans bakgrund

Frågan om kvinnors tillträde till prästämbetet har varit föremål för olika utredningar sedan 1920-talet. Redan år 1919 väcktes den första riksdagsmotionen i ämnet, och år 1923 utgavs ett betänkande (SOU 1923:22) Kvinnas behörighet att innehava prästerlig och annan kyrklig tjänst. Betänkandet

innehöll ett förslag till lag angående kvinnas tillträde till prästerlig och annan kyrklig tjänst. Förslaget ledde inte till lagstiftning. Frågan togs upp under de följande åren såväl i kyrkomötet som i riksdagen. Riksdagen anhöll år 1946 om utredning rörande kvinnas behörighet till kyrkliga ämbeten och tjänster. Utredningen tillsattes samma år och utarbetade betänkandet (SOU 1950:48) Kvinnas behörighet till kyrkliga ämbeten och tjänster. Det dröjde emellertid innan frågan underställdes kyrkomötet.

Med anledning av motionen begärde riksdagen år 1955 att regeringen skulle för nästa kyrkomöte och därefter för riksdagen lägga fram förslag till lagstiftning om behörighet för kvinna till prästerlig tjänst. Regeringen lade fram ett förslag i frågan för 1957 års kyrkomöte. Detta förklarade sig emellertid inte kunna godkänna förslaget. I början av år 1958 avgav regeringen en proposition till riksdagen med ett förslag till lag om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst, som i förhållande till 1957 års förslag endast innebar den ändringen att ikraftträdandet hade flyttats fram ett halvår. Lagförslaget antogs av riksdagen och lades därefter fram för allmänna kyrkomötet år 1958. Detta lämnade sitt samtycke till lagförslaget.

Kvinnoprästfrågan har därefter aktualiserats vid ytterligare kyrkomöten, och åtskilliga motioner har väckts i riksdagen. Biskopsmötet har också vid flera tillfällen behandlat frågan.

Ärkebiskopen tillsatte år 1978 på initiativ av Biskopsmötet en samrådskommitté, som fick i uppgift att arbeta fram riktlinjer och föreskrifter för att underlätta en gemenskap mellan företrädare för olika uppfattningar i ämbetsfrågan. Resultatet blev ett förslag till "Regler för samarbetet inom svenska kyrkan mellan företrädare för olika uppfattningar i frågan om kvinnas behörighet till prästämbetet".

3 Utvecklingen inom svenska kyrkan efter år 1958

Beslutet om kvinnas behörighet att fr. o. m. den 1 januari 1959 bli präst i svenska kyrkan medförde inte någon snabb tillströmning av kvinnliga präster. De första tre prästvigningarna av kvinnor ägde rum år 1960. Under hela 1960-talet prästvigdes endast ett 40-tal kvinnor, i åtta av de 13 stiften. En mera påtaglig ökning skedde däremot under 1970-talet. Under de senaste åren har antalet kvinnliga präster ökat snabbt. Numera äger prästvigningar av kvinnor rum i alla stift utom Göteborgs stift.

Det finns i dag kvinnliga präster i samtliga stift men de är fortfarande förhållandevis få totalt sett. Vid utgången av år 1980 fanns det i svenska kyrkan 2 616 manliga och 371 kvinnliga präster.

Utredningen konstaterar att motståndet mot kvinnliga präster alltjämt har en relativt stor utbredning bland prästerna men att det endast förekommer i tämligen liten utsträckning bland kyrkans lekmän.

Sammanfattningsvis karaktäriserar utredningen kvinnoprästfrågans utveckling inom svenska kyrkan så, att den nu har passerat ett första skede, präglat av ett aktivt motstånd i form av protestaktioner, personliga trakasserier och demonstrativt avståndstagande, in i ett nytt skede, kännetecknat väsentligen av ett mera indirekt och "tyst" motstånd. Detta har

emellertid stor utbredning och påverkar arbetssituationen inom svenska kyrkan menligt. Det framstår som ganska tydligt för utredningen, att frånvaron av allvarliga konflikter delvis förklaras av att de kvinnliga prästerna – och över huvud taget de kretsar inom kyrkan som stöder den gällande ordningen – inte har velat driva frågan till sin spets i olika enskilda fall som har förekommit.

4 Allmän bakgrund, kyrkans ordning

Utredningen redovisar som en allmän bakgrund huvudpunkterna i det regelsystem som gäller för svenska kyrkan. Det lämnas vidare en redogörelse för prästutbildningen och den rättsliga bakgrunden till 1958 års behörighetslag. I detta sammanhang redovisas gällande allmänna regler om jämställdhet mellan kvinnor och män.

5 Utredningens överväganden

Utredningen konstaterar att samvetsklausulen rättsligt sett innebär motiv till 1958 års behörighetslag samt att det krävs en lagstiftningsåtgärd för att ändra eller upphäva ett motivuttalande.

Utredningen påpekar att en omständighet av grundläggande betydelse är att svenska kyrkan, samtidigt som den genom 1958 års allmänna kyrkomöte antog en ordning med kvinnliga präster som förenlig med bekännelsen, också fastslog att de som har en annan tro och bibelsyn på denna punkt har hemortsrätt i svenska kyrkan. Utredningen konstaterar att själva problemet ligger just i att svenska kyrkan godtar två uppfattningar som förenliga med bekännelsen i denna fråga.

Det är enligt utredningens mening i och för sig inte märkligt att mera än en trosuppfattning ryms inom kyrkans bekännelse. Meningsbrytningar i trosfrågor, konflikter i teologiska ämnen är lika ofrånkomliga i ett stort trossamfund som en utveckling i fråga om organisation, ritual, bibelöversättning etc. Det som gör konflikten i kvinnoprästfrågan speciell är att den omedelbart berör enskilda människor som arbetar inom kyrkan och därmed påverkar hela arbetsgemenskapen inom samfundet liksom dettas relationer med samhället och medborgarna. Kvinnoprästkonflikten påverkar också församlingsmedlemmarna som särskilt drabbas av de interna samarbetsproblemen.

Fyra utgångspunkter

Utredningen preciserar fyra utgångspunkter för sitt förslag. Den första är att *omprövningen av samvetsklausulen skall utgå från vad svenska kyrkan själv har fastställt i fråga om sin bekännelse: det är förenligt med kyrkans bekännelse att kvinna innehar prästämbete.* Detta är en självklar utgångspunkt för utredningen, som inte går in på några egna teologiska bedömningar.

Den andra utgångspunkten är att *även den tro och bibelsyn som hävdas av kvinnoprästmotståndarna har hemortsrätt i svenska kyrkan enligt kyrkans eget ställningstagande.* Utredningen erinrar om att allmänna kyrkomötet år 1958 var enigt om att vilja undvika kyrkosplittring. Från kyrkorättslig synpunkt måste dess ställningstagande innebära, att den som hävdar en tro och bibelsyn, vilken i fråga om kvinnas behörighet till prästämbetet avviker från svenska kyrkans officiella ståndpunkt, inte därmed avviker från kyrkans bekännelse och ställer sig utanför kyrkans gemenskap. I denna mening har kvinnoprästmotståndarna således hemortsrätt i svenska kyrkan. Från lärosynpunkt kommer de – om inte den samstämmiga meningen vid 1958 års allmänna kyrkomöte frångås – att också i en framtid bevara denna hemortsrätt.

Den tredje utgångspunkten är att *statsmakterna så långt som möjligt vill undvika att gripa in i svenska kyrkans inre liv men kan inte frånsäga sig ett ansvar för att gällande lag respekteras.* Statsmakterna har – och detta är något som inte bara aktualiseras i kvinnoprästfrågan – att göra en avvägning mellan sina skyldigheter att upprätthålla respekt för rättsordningen och svenska kyrkans berättigade krav på frihet i sitt andliga liv. Staten måste se till att gällande lag respekteras av alla. Detta är uttryck för en princip som är grundläggande och självklar inom varje rättssamhälle och inom varje organisation. Statsmakterna har emellertid sedan länge eftersträvat att så långt som möjligt avhålla sig från att gripa in i kyrkans inre liv. Särskilt vill de inte påtvinga kyrkan några ställningstaganden i fråga om bekännelsen.

Den fjärde utgångspunkten är att *statsmakterna inte kan undanta svenska kyrkan från de allmänna principer om jämställdhet mellan kvinnor och män som gäller i samhället.* I och med att svenska kyrkan har fastställt att kvinna kan inneha prästämbetet utan hinder av bekännelsen, kan statsmakterna enligt utredningens mening i dag inte undanta kyrkan från den allmänna strävan efter jämställdhet mellan kvinnor och män. Det är i dagens samhälle en självklar princip att kvinnor och män skall ha lika rättigheter. Denna grundsyn har kommit till uttryck både i regeringsformen och i jämställdhetslagen. Utredningen anser att statsmakterna för sin del inte kan göra avsteg härifrån när det gäller svenska kyrkan, särskilt inte när det har gått mer än 20 år sedan kvinnor prästvigdes första gången och bortåt 400 kvinnliga präster verkar inom kyrkan.

Den ståndpunkt i kvinnoprästfrågan, som ligger närmast till hands för statsmakterna i dagens läge, är enligt utredningens uppfattning att upphäva 1958 års lag och därmed dess motiv samt för sin del endast hänvisa till allmänna regler, bl. a. jämställdhetslagen. Det överlåts då åt svenska kyrkan själv att, inom ramen för allmänna regler, själv lösa de samarbetsproblem som följer av att kyrkan har accepterat två olika riktningar i fråga om tro och bibelsyn som förenliga med bekännelsen.

Olika tekniska alternativ

Utredningen presenterar tre alternativ till lagteknisk lösning. Syftet med dessa är att såvitt möjligt täcka in de huvudsakliga ståndpunkter som har kommit fram under frågans handläggning sedan år 1978. Som *alternativ*

A betecknas lösningen att upphäva 1958 års lag utan att det stiftas en ny behörighetslag. Det får till följd att man får falla tillbaka på allmänna regler om jämställdhet mellan kvinnor och män närmast i regeringsformen och i jämställdhetslagen.

Utredningen framhåller att det bör kunna anföras särskilda skäl för att stifta en ny behörighetslag. Det motiv som ligger närmast till hands är att man vill avvika från det rättsläge som skulle gälla i kraft av enbart allmänna principer. Någon större avvikelse kan enligt utredningens mening inte diskuteras än den s. k. väjningsrätten. Ett alternativ med en speciell lag som accepterar denna avvikelse läggs fram, betecknat som *alternativ B*. Allmänt konstaterar utredningen att detta alternativ kan sägas lägga fast ett system för samexistens och samarbete mellan företrädare för olika uppfattningar i fråga om kvinnas behörighet till prästämbetet. Man skapar därmed "en modern samvetsklausul".

Utredningen lägger också fram ett *alternativ C* som även det innebär att 1958 års lag ersätts med en ny behörighetslag men utan att godta väjningsrätten. Utredningen framhåller att även den som i princip är för alternativ A kan anse det säkrast och bäst att ha en särskild lag för att uttryckligen klargöra rättsläget. Man kan också tänkas vilja göra en annan och mindre avvikelse än väjningsrätten i alternativ B.

I alla tre alternativen uppkommer *övergångsfrågor* som hänger samman med att riksdagen har förutsatt att omprövningen av samvetsklausulen inte skall slå igenom fullt ut för dem som hittills haft ett stöd i samvetsklausulen. Dessa övergångsfrågor behandlas i ett gemensamt avsnitt. Huvudfrågan blir där om det behövs särskilda övergångsbestämmelser eller om man kan nöja sig med motivuttalanden. Utredningen förordar motivuttalanden.

Till de tre huvudalternativen lägger utredningen fram förslag till lagtexter och gör kortfattade kommentarer.

Alternativ A innebär sålunda att 1958 års lag upphävs utan att den ersätts med en ny lag. Det föreslås att lagen (1958:514) om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst skall upphöra att gälla vid utgången av år 1982.

Det nya rättsläget bör inte slå igenom helt för dem som redan har tjänst i svenska kyrkan och som har en avvikande uppfattning i ämbetsfrågan. Detta bör tas upp och preciseras i motiven. I övrigt görs inga uttalanden rörande rättstillämpningen i framtiden. Alternativ A innebär sålunda att de som efter reformens ikraftträdande anställs som präster i svenska kyrkan skall vara beredda att i alla tjänstefunktioner samarbeta med andra präster i kyrkan oavsett kön, på sätt som utredningen har utvecklat.

Alternativ B innebär att 1958 års lag ersätts med en ny lag som genom uttalanden i motiven accepterar "väjningsrätten" utom för nytillträdande biskopar. Den nya lagen bör ges samma avfattning som den lagtext som blev resultatet av frågans behandling hos regering och kyrkomöte åren 1978–1979. Lagen föreslås träda i kraft den 1 januari 1983, då lagen (1958:514) om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst skall upphöra att gälla.

Alternativ C innebär liksom alternativ B att 1958 års lag och motiv upphävs samt att en ny lag stiftas. Lagtexten blir enligt utredningens förslag densamma som i alternativ B. Det blir motivuttalandena som skiljer alternativen åt. Även inom ramen för alternativ C ryms olika möjligheter att närmare utforma motiven. De kan innebära en mindre avvikelse än alternativ B

från det rättsläge, som alternativ A avser att skapa. De kan också inskränka sig till att ge en uttrycklig bekräftelse på detta rättsläge etc.

I alternativ C gäller i fråga om en övergångsanordning, inskriven i motiven, detsamma som i alternativ A.

Utredningens eget ställningstagande

Utredningen avvisar till en början alternativ B. Huvudskälet är att det skulle innebära en fastlåsning vid en viss situation. Det skulle därmed kunna motverka en fortsatt positiv utveckling inom svenska kyrkan.

Mot alternativ B kan också invändas att det lätt kan leda till sådana tolknings- och tillämpningstvister som de inomkyrkliga samarbetsreglerna har gett upphov till. Sådana tvister motverkar en positiv utveckling. Över huvud taget bör statsmakterna såvitt möjligt undvika att ta ansvaret för att formulera principer för samarbete inom svenska kyrkan.

Alternativ C kan ges olika innebörd genom motivuttalandena. Utredningen har inte funnit några bärande skäl för att genom en ny behörighetslag och därtill knutna motivuttalanden göra någon avvikelse från det rättsläge som skulle inträda, om man endast upphäver 1958 års lag och låter allmänna regler om jämställdhet gälla.

Utredningen kan inte förorda att statsmakterna tar initiativ till en lagstiftning som innebär, att kvinnoprästmotståndare utestängs från möjlighet till prästvigning. Det synes tillräckligt att slå fast, att envar som inträder som präst i svenska kyrkans tjänst måste vara medveten om att han måste kunna tjänstgöra fullt ut tillsammans med kvinnliga präster, förr eller senare beroende på rent praktiska förhållanden.

Inte heller kan utredningen se tillräckliga skäl för att statsmakterna skall göra några uttryckliga avvikelser från allmänna regler till förmån för kvinnoprästmotståndarna.

Det måste kunna anföras vägande skäl för att stifta en lag som är obehövlig från rättslig synpunkt, som närmast fyller en pedagogisk uppgift. Utredningen har för sin del inte kunnat finna att sådana skäl föreligger. Mot en särskild lag talar också att det blir svårt att undvika intrycket – missförståndet – att någonting annat gäller än allmänna regler. Det ligger i sakens natur, hur klart än lagstiftaren uttrycker sig i motiven. Tvister om lagens innebörd skulle kunna uppkomma liksom i alternativ B.

Utredningen har stannat för att föreslå en lösning enligt alternativ A. Till förmån för att endast upphäva 1958 års lag talar att det ger ett klart uttryck för statsmakternas obenägenhet att ingripa i svenska kyrkans inre liv. Det markerar också kyrkans både integritet och ansvar. Häri ser utredningen tungt vägande skäl för att välja alternativ A. Genom en sådan lösning skulle man enligt utredningens bedömning bäst främja den positiva utveckling, den läkningsprocess inom kyrkan, som är målet.

Statsmakterna skulle alltså, med utredningens ståndpunkt, endast slå fast att allmänna regler om jämställdhet skall gälla även inom svenska kyrkan i framtiden, inte några specialbestämmelser. Enligt vanlig lagstiftningspraxis skulle statsmakterna därutöver göra ett uttalande om hur de från sina synpunkter ser på rättsläget för dem som direkt berörs av att den hittillsvarande

samvetsklausulen upphävs. Utredningen hänvisar till vad som tidigare har anförts om den sistnämnda frågan.

Den lösning som utredningen förordar innebär inte att kvinnoprästmotståndarna utesluts från möjlighet att genom utövning av prästtjänster i praktiken begagna den hemortsrätt, som de har i svenska kyrkan enligt ställningstagandet i fråga om bekännelsen vid 1958 års kyrkomöte. Även jämställdhetslagen ger utrymme för att ta hänsyn till olika trosuppfattningar. Den av Biskopsmötet år 1978 uttalade grundsynen, att alla vägar måste prövas för att även i gudstjänstsammanhang nå full arbetsgemenskap mellan alla präster, ligger helt i linje med jämställdhetslagen. Sådana praktiska anordningar, som är nödvändiga för att främja en fortsatt utveckling mot det angivna målet, kommer att vara godtagbara enligt jämställdhetslagen.

Svenska kyrkan ges alltså praktiska möjligheter att bemästra de kvarstående samarbetsproblemen. Den framtida utvecklingen kommer att bero på kyrkan själv. Utredningen är emellertid angelägen om att stryka under ordet utveckling. Att jämställdheten mellan kvinnor och män möter praktiska problem på många områden är välkänt, men färdriktningen är klar. Den måste gälla även inom svenska kyrkan.

Utredningen anser sig inte ha anledning att föreslå några andra åtgärder från statsmakternas sida än som ligger i alternativ A. Några särskilda initiativ för att t. ex. främja rekryteringen av kvinnliga präster är enligt utredningens bedömning inte påkallade i dagens läge. Utvecklingen kommer sannolikt på sikt att leda till en kontinuerlig ökning av antalet kvinnliga präster. Det finns enligt utredningens mening goda möjligheter för svenska kyrkan själv att genom lämpliga åtgärder främja både prästutbildningen och prästrekryteringen.

Beträffande de inomkyrkliga samarbetsreglerna anmärker utredningen att de bygger på att samvetsklausulen gäller. Om denna undanröjs, kommer alltså beslutet av 1979 års kyrkomöte om reglernas vägledande karaktär att få omprövas.

6 Upplåtande av kyrkorum

Allmänna kyrkomötet år 1979 begärde hos regeringen en utredning och förslag till lagstiftning om upplåtande av kyrkorum, innebärande att beslutanderätten i dessa frågor i princip skall tillkomma församlingens kyrkoråd. Bakgrunden var väsentligen att det på olika håll har förekommit konflikter genom att kvinnliga präster har vägrats hålla gudstjänster, dop och kyrkliga förrättningar i vissa kyrkor. Nu gällande lag från år 1963 reglerar endast upplåtelse för icke kyrkliga ändamål. I övrigt anses beslutsrätten sedvanerättsligt tillkomma pastor.

Huvudfrågan är alltså att överföra beslutanderätten från pastor till kyrkorådet i fråga om kyrkorums begagnande för kyrkliga ändamål. Utredningen erinrar om de synpunkter som har utvecklats i samband med kvinnoprästfrågan rörande statsmakternas inställning när det gäller reglering av frågor som rör kyrkans inre liv. Utredningen anser det nödvändigt att anlägga samma synsätt här. Kyrkomötets önskemål i sak kan inte möta några in-

vändningar från statsmakternas sida, men vid avfattningen av en ny lag måste man undvika att komma in på teologiska frågor eller andra spörsmål rörande församlingskyrkans ändamål, prästernas tjänstgöring, församlingens tillgång till församlingskyrkan etc. som kan vara av ömtålig natur.

Utredningen avvisar sålunda tanken på en närmare reglering av kyrkorummets användning i dess helhet. Med utgångspunkt i 1963 års lag lägger utredningen fram ett lagförslag som utgår från ett preciserat upplåtelsebegrepp. Kyrkorådet ges beslutanderätten i de praktiska viktiga fallen utan att man samtidigt aktualiserar frågorna om prästernas rätt och plikt att tjänstgöra, församlingens tillgång till kyrkorummet etc.

1 Inledning

1.1 Kort introduktion

Sedan den 1 januari 1959 är kvinnor behöriga att anställas som präster inom svenska kyrkan. Frågan om att öppna prästämbetet för kvinnor hade dessförinnan diskuterats under lång tid och varit föremål för olika utredningar. År 1958 antog regering och riksdag gemensamt och med samtycke av allmänt kyrkomöte lagen (1958:514) om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst. I lagen föreskrivs att kvinna skall äga lika behörighet som man att efter förtjänst och skicklighet befordras till prästerlig tjänst. Vid lagens tillkomst ställde sig kyrkomötet bakom vissa uttalanden som särskilda utskottet gjorde vid behandlingen av lagförslaget. Dessa uttalanden har kommit att betecknas som samvetsklausulen.

1958 års reform har ännu inte slagit helt igenom. Det förekommer fortfarande motsättningar mellan dem som finner ordningen med kvinnliga präster vara förenlig med kyrkans bekännelse och dem som har en motsatt uppfattning. Dessa motsättningar tar sig ibland sådana uttryck att de uppfattas som diskriminerande mot de kvinnliga prästerna.

Riksdagen uttalade år 1978 att det är en viktig uppgift för svenska kyrkan att målmedvetet arbeta på att snabbt finna former som fullt ut tillgodoser de krav som 1958 års reform ställer på lika behandling av man och kvinna i kyrkans tjänst. Riksdagen gav regeringen till känna att regeringen för nästa kyrkomöte borde lägga fram ett förslag som klargör konsekvenserna av 1958 års reform för tjänst inom svenska kyrkan i framtiden och som innebär en omprövning av samvetsklausulen (KU 1977/78:48, rskr 1977/78:339).

På initiativ av Biskopsmötet tillsattes inom svenska kyrkan i januari 1978 en samrådskommitté i kvinnoprästfrågan. Kommittén lade i slutet av året fram ett förslag till "Regler för samarbetet inom svenska kyrkan mellan företrädare för olika uppfattningar i fråga om kvinnas behörighet till prästämbetet", de s. k. samarbetsreglerna.[1]

Som principiell huvudlinje anges i dessa regler att, där olika samvetsbestämda uppfattningar stöter mot varandra, kyrkans officiella uppfattning måste vara huvudregel och ha företräde men att den som har en annan uppfattning har rätt att träda åt sidan. Denna s. k. väjningsrätt kommer till uttryck främst på två sätt. Det slås fast att den som accepterar att bli biskop måste vara villig att vara biskop för både manliga och kvinnliga präster i stiftet. Om emellertid en biskop på grund av sin samvetsövertygelse

[1] Bilaga 2.

inte anser sig kunna viga en kvinnlig prästkandidat, skall denna – sedan hon har antagits av domkapitlet för tjänst i stiftet – beredas tillfälle till vigning i ett annat stift för tjänstgöring i det stift för vilket hon blivit antagen. I reglerna anges vidare att den som inte kan göra liturgisk tjänst tillsammans med en kvinnlig präst inte får hindra hennes tjänsteutövning men har rätt att själv avstå från att tjänstgöra. Regelsystemet avsågs gälla för både nuvarande och nya präster i svenska kyrkan.

Till 1979 års allmänna kyrkomöte lade regeringen fram ett förslag till ny behörighetslag (skr 1979:2). Kyrkomötet gav sitt samtycke efter ett par justeringar i lagtexten. I sin slutliga avfattning kom lagförslaget att innebära att kvinnor och män skulle ha "lika behörighet att antagas till präster i svenska kyrkan och lika rätt att tjänstgöra som präster inom kyrkan" (KLU 1979:8, kskr 1979:9). Vidare beslöt kyrkomötet med 59 röster mot 37 att uttala i fråga om samarbetsreglerna att de "t. v. bör vara vägledande för behandlingen av uppkommande problem på området". Minoriteten ville att reglerna endast skulle gälla för nu i tjänst varande präster samt för dem som prästvigs före den 1 juli 1983.

Vid partiöverläggningar efter kyrkomötets slut framkom att riksdagen kunde väntas avvisa det förslag som kyrkomötet hade antagit. Regeringen beslöt då att inte lägga fram någon proposition i frågan.

1.2 Utredningsuppdraget

Regeringen bemyndigade den 28 juni 1979 chefen för kommundepartementet att tillkalla en särskild utredare (Kn 1979:02) med uppdrag att fortlöpande följa utvecklingen av kvinnoprästfrågan inom svenska kyrkan och lägga fram förslag till en lagteknisk lösning samt att överväga frågan om upplåtande av kyrkorum till gudstjänst och därmed jämförlig förrättning.

I direktiven för utredningen (Dir 1979:75) framhöll dåvarande departementschefen, statsrådet Bertil Hansson, att utvecklingen i kvinnoprästfrågan hade flera positiva inslag trots meningsmotsättningarna. Han anförde vidare.

Kyrkomötet och Biskopsmötets samrådskommitté är sålunda eniga om att samvetsklausulen kan ersättas med nya regler, som innebär väsentliga steg framåt mot ett sådant fullföljande av 1958 års reform som riksdagen har uttalat sig för. Enighet råder om bl. a. den viktiga principen att den som accepterar att bli biskop måste vara villig att vara biskop för både manliga och kvinnliga präster i stiftet. Enighet råder vidare om att det regelsystem som samrådskommittén har utformat bör gälla för alla som i dag är eller senast den 30 juni 1983 vigs till präster i svenska kyrkan. Meningsskiljaktigheterna gäller dels biskops skyldighet att prästviga kvinnliga kandidater, dels om samrådskommitténs regler bör avse även dem som prästvigs efter nämnda dag. Den första av dessa tvistepunkter har i praktiken en mycket begränsad räckvidd. Den andra inrymmer det väsentliga problemet.

Utan att vilja förringa betydelsen av de motsättningar som föreligger vill jag uttala som min uppfattning att motsättningarna dock inte är så stora att det framstår som utsiktslöst att söka undvika en öppen konflikt inom svenska kyrkan eller mellan riksdagen och kyrkomötet. Det är min förhoppning att de framsteg som jag har noterat här utgör tecken på en positiv utveckling inom svenska kyrkan som kommer att fortsätta.

Det är uppenbart att den fortsatta utvecklingen inom svenska kyrkan måste följas

noga. När frågan läggs fram för riksdagen, bör det finnas ett ordentligt faktamaterial som grund för ställningstagandet. Uppgiften att ta fram detta material och att utarbeta förslag till en lagteknisk lösning bör enligt min mening uppdras åt en särskild utredare.

Det bör ankomma på utredaren att fortlöpande följa utvecklingen inom svenska kyrkan. Förhållandena inom de olika stiften bör studeras. Kontinuerlig kontakt bör vidare hållas med kyrkliga organ och sammanslutningar av rikskaraktär samt med personalorganisationerna. De närmare formerna för detta arbete bör enligt min mening lämnas öppna. Det bör stå utredaren fritt att själv välja de kontaktvägar som framstår som lämpligast. Arbetet bör inriktas på att en lägesbeskrivning skall kunna redovisas före utgången av år 1980. Det är önskvärt att frågan kan läggas fram för riksdagen våren 1981 och för allmänt kyrkomöte hösten samma år.

Den lagtekniska lösningen måste naturligtvis sökas med beaktande av vad jag har anfört om meningarna inom riksdagen och kyrkomötet. Handlingsalternativen framstår som starkt begränsade. Antingen kan man ersätta 1958 års behörighetslag med en ny lag av liknande karaktär eller också kan man upphäva 1958 års lag utan att stifta någon ny lag och i stället falla tillbaka på de bestämmelser i regeringsformen som jag tidigare har redovisat och på andra allmänna principer om jämställdhet mellan kvinnor och män. I båda fallen torde vissa övergångsanordningar bli nödvändiga. Det senare alternativet är enligt min mening det mest tilltalande, men det slutliga valet av lösning måste bli beroende av bl. a. utvecklingen inom kyrkan.

Utöver den lagstiftningsfråga som jag nu har nämnt bör utredaren överväga andra åtgärder som är ägnade att föra utvecklingen framåt. Som särskilt angelägna vill jag peka på åtgärder som kan stimulera och underlätta rekryteringen av kvinnliga präster, framför allt i de stift där antalet kvinnliga präster i dag är ringa.

Utredarens arbete måste bedrivas i nära kontakt med de politiska partierna. Med hänsyn till uppgifternas art, närmast insamlingen av fakta om utvecklingen inom svenska kyrkan, har jag inte velat förorda en parlamentarisk kommitté. Jag vill i stället föreslå att till utredaren knyts en referensgrupp med företrädare för de politiska partierna. Genom denna uppläggning möjliggörs en önskvärd flexibilitet i arbetsformerna.

Jag vill i detta sammanhang ta upp ytterligare en fråga. Enligt lagen (1963:501) om upplåtande av kyrkorum i vissa fall ankommer det på kyrkorådet i församlingen att besluta om upplåtelse av kyrkorum för annat ändamål än gudstjänst eller förrättning som är jämförlig med gudstjänst. I förarbetena till lagen (prop. 1963:149, L[1]U 1963:34, rskr 1963:306, skr 1963:6, KLU 1963:21, kskr 1963:40) anfördes att befogenheten att bestämma över kyrkorummets upplåtande till gudstjänst och därmed jämförlig förrättning fortfarande borde tillkomma pastor. Med anledning av en motion till 1979 års kyrkomöte anförde kyrkolagsutskottet (KLU 1979:18) att starka skäl talar för att ansvaret för kyrkorummets användning i sin helhet bör tillkomma kyrkorådet, i vilket kyrkoherden ingår. Utskottet framhöll att en ändring av nuvarande ordning kräver lagstiftning i kyrkolags form och hemställde att kyrkomötet måtte hos regeringen anhålla om utredning och förslag till lagstiftning som innebär att beslutanderätten i frågor om upplåtande av kyrkorum i princip skall tillkomma kyrkorådet. Kyrkomötet biföll utskottets hemställan (kskr 1979:17).

Enligt min mening är det angeläget att den utredning som kyrkomötet har begärt kommer till stånd. Med hänsyn till det samband som finns mellan denna fråga och den fråga som jag har behandlat i det föregående bör utredaren överväga också frågan om upplåtande av kyrkorum.

Direktiven återges i sin helhet i *bilaga 1*.

Utredningsuppdraget omfattar alltså två huvudfrågor, dels *kvinnoprästfrågan*, dels *frågan om upplåtande av kyrkorum*.

När det gäller *kvinnoprästfrågan* avser utredningsuppdraget tre deluppgifter.

En första uppgift har varit att fortlöpande följa utvecklingen inom svenska kyrkan och samla in ett faktamaterial.

En annan uppgift har bestått i att utarbeta förslag till en lagteknisk lösning.

En tredje uppgift har varit att överväga andra åtgärder som är ägnade att föra utvecklingen framåt, t. ex. genom att stimulera och underlätta rekryteringen av kvinnliga präster.

När det gäller *frågan om upplåtande av kyrkorum* har utredningen haft till uppgift att överväga en ändrad ordning i enlighet med kyrkomötets begäran och utarbeta ett lagförslag.

1.3 Utredningsarbetet

Utredningen har besökt samtliga stift och överlagt om kvinnoprästfrågan. Det första besöket ägde rum den 14 september 1979, det sista den 24 juni 1980. Överläggningarna har i varje stift haft formen av öppna samtal med biskopen och olika kyrkliga grupper. Sålunda har samtal hållits med ledamöterna i domkapitlet, i stiftets samrådsgrupp och med kvinnliga präster i stiftet. Vidare har samtal i regel ägt rum med företrädare för stiftsavdelningen av Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund samt stiftskretsen av Svenska kyrkans personalförbund.

Utredningen har den 8 oktober 1980 överlagt med Biskopsmötet. Vid ett sammanträde den 28 november 1980 har rektorerna för Pastoralinstituten i Lund och Uppsala, K.G. Hammar resp. Holsten Fagerberg, redogjort för hur den praktiska prästutbildningen bedrivs vid instituten. Utredningen har vidare haft kontakter med Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund, Svenska kyrkans utbildningsnämnd samt Svenska kyrkans personalförbund och övriga berörda personalorganisationer.

Utredningen har den 30 januari 1981 anordnat en hearing i kvinnoprästfrågan. I denna hearing har följande kyrkliga organisationer deltagit: Ansgarsförbundet, Arbetsgemenskapen Kyrklig förnyelse, Kristna studentrörelsen i Sverige (KRISS), Kyrklig samling, Kyrkomusikernas riksförbund (KMR), Riksförbundet Kyrkans ungdom (RKU), Rikskommittén för stiftstingen, Styrelsen för svenska kyrkan i utlandet (SKUT), Svenska kyrkans centralråd för evangelisation och församlingsarbete (SKC), Svenska kyrkans diakoninämnd, Svenska kyrkans missionsstyrelse, Sveriges evangeliska student- och gymnasiströrelse (SESG), Sveriges kyrkliga kvinnoråd.

Vid ett par tillfällen har utredningen sammanträffat med jämställdhetsombudsmannen Inga-Britt Törnell och hennes ställföreträdare Lena Svenaeus.

Utredningen har fortlöpande haft överläggningar med den politiska referensgrupp som har knutits till utredningen.

2 Kvinnoprästfrågans bakgrund

2.1 Tidigare utredningsförslag

Frågan om kvinnors tillträde till prästämbetet har varit föremål för olika utredningar sedan 1920-talet. Redan år 1919 väcktes den första riksdagsmotionen i detta ämne.

Sakkunniga tillkallades år 1919 för att utreda frågan om att utsträcka kvinnas behörighet att vinna tillträde till civil statstjänst. Frågan om tillträde till prästerliga tjänster behandlades också från allmänna synpunkter. I sitt första delbetänkande år 1920 uttalade de sakkunniga i en särskild sammanfattning av betänkandets innehåll som sin uppfattning, att det borde genom bestämmelser av kyrkolags natur stadgas, att kvinna skulle kunna prästvigas och även vara behörig att inneha prästerlig tjänst. Kvinnlig präst skulle dock inte kunna anställas eller förordnas mot vederbörande församlings vilja.

De sakkunniga lade fram förslag i fråga om kvinnas tillträde till alla statliga tjänster med undantag för de prästerliga. Efter remissbehandlingen tillkallades ytterligare en sakkunnig för att delta i det återstående utredningsarbetet, som resulterade i betänkandet (SOU 1923:22) Kvinnas behörighet att innehava prästerlig och annan kyrklig tjänst. I detta uttalades bl. a. följande.

Prästämbetet är brännpunkten i det kyrkliga arbetet. Det ger rikast tillfällen till religiös påverkan av andra. Från kyrkans synpunkt måste det således vara önskvärt, att de personer, vilka äga håg och fallenhet, med ett ord de inre och yttre betingelserna, för det arbete i kyrkans tjänst, vilket för henne är det centrala, ägna sig åt det prästerliga kallet. Inom kyrkan har städse funnits varmt intresse för att varje ung man, som har håg och fallenhet för prästerlig verksamhet, skall kunna nå det mål, vartill hans inre kallelse och hans begåvning draga honom. Bestämmande har därvid varit övertygelsen, att den, som har den inre kallelsen och den däremot svarande yttre fallenheten, också har en gärning att utföra såsom präst. I och för sig bör tydligen detta gälla ej mindre om kvinna än om man. Något skäl av *principiell* natur, varför icke den kvinna, som har håg och fallenhet för den prästerliga gärningen, skulle kunna intaga den plats, där hon har de rikaste möjligheterna att arbeta i kyrkans religiösa uppgift, torde icke kunna förebringas. Från kyrkans egen synpunkt måste det te sig som en misshushållning, om hon icke skulle utnyttja den dynamiska kraft, som ligger i ett med fallenhet förenat starkt kallelsemedvetande.

Betänkandet innehöll ett förslag till lag angående kvinnas tillträde till prästerlig och annan kyrklig tjänst. Det innehöll en huvudregel om att kvinna

skulle vara likställd med man i fråga om behörighet att prästvigas och att inneha prästerlig tjänst. Vissa undantag föreslogs emellertid. En kvinna skulle bl. a. inte få förordnas till prästerlig tjänstgöring eller utnämnas till prästerlig tjänst i annan församling än sådan, som hade minst två prästerliga tjänster varav minst en med manlig innehavare. 1923 års betänkande remitterades till samtliga domkapitel samt Stockholms stads konsistorium. Samtliga avstyrkte förslaget dock med reservationer av vissa ledamöter. De invändningar som anfördes mot förslaget kunde i huvudsak delas upp i fyra grupper, nämligen principiella skäl, hänsyn till traditionen, församlingarnas önskemål samt praktiska synpunkter. Endast domkapitlen i Göteborg och Härnösand åberopade principiella skäl. Förslaget ledde inte till lagstiftning.

Också inom svenska kyrkan diskuterades frågan om att ge vidgade arbetsmöjligheter för kvinnor inom kyrkan. Biskopsmötet tillsatte år 1919 en nämnd för att utreda frågan och gjorde påföljande år ett uppmärksammat uttalande i anslutning till denna utredning. Biskopsmötet ansåg sig sakna anledning att ta upp frågan om kvinnlig prästerlig tjänst till behandling i sakens dåvarande läge. Men mötet uttalade sig positivt om behovet av ny kyrklig tjänst för kvinnor. Uttalandet utmynnade i en deklaration att Biskopsmötet ville "åt frågan om kvinnan i kyrkans tjänst ägna fortsatt uppmärksamhet och fortsatta åtgöranden".

Frågan om kvinnliga präster aktualiserades åter genom en motion vid 1938 års allmänna kyrkomöte. Motionen föreslog att kyrkomötet skulle anhålla hos regeringen om utredning rörande inrättandet av en ny tjänst för kvinnor i svenska kyrkan. Första tillfälliga utskottet uttalade i sitt betänkande (nr 9) att enligt utskottets uppfattning inga avgörande principskäl kunde anföras varför inte kvinnan skulle lämnas tillträde till prästämbetet. Men då meningarna i denna fråga var synnerligen delade i kyrkan och då kvinnans tillträde till prästämbetet på många håll skulle möta allvarliga betänkligheter, ansåg utskottet att saken inte skulle gagnas, om man då gick fram på denna linje. Efter en debatt i kyrkomötet beslöts att hos regeringen hemställa om en utredning rörande en ny tjänst för kvinnor inom svenska kyrkan (kskr 1938:29). Genom sitt ställningstagande hade kyrkomötet uttalat sig för en ny tjänst för kvinnor inom kyrkan men lämnat frågan om kvinnliga präster öppen. Skrivelsen ledde inte till att någon utredning då tillsattes.

Vid 1946 års riksdag begärdes i en motion en allsidig utredning av frågan om kvinnors behörighet till prästämbetet eller inrättande av annat kyrkligt ämbete för kvinnor. Första lagutskottet anförde i sitt utlåtande bl. a. att inrättandet av ett särskilt kyrkligt ämbete för kvinnor skulle stå i strid med den princip om likställighet mellan man och kvinna som låg till grund för 1945 års lag om kvinnas behörighet att innehava statstjänst eller annat allmänt uppdrag. Utskottet anförde att det syntes vara den förhärskande åsikten att det inte förelåg några religiösa principskäl mot att kvinna erhöll tillträde till prästämbete. Utskottet var av samma uppfattning och ansåg därför att man som en konsekvens av 1945 års behörighetslagstiftning måste ta upp även frågan om kvinnliga präster till prövning.

Riksdagen godkände utskottets utlåtande och anhöll om utredning rörande kvinnas behörighet till kyrkliga ämbeten och tjänster.

En sådan utredning tillsattes samma år. Den lade år 1950 fram betänkandet (SOU 1950:48) Kvinnas behörighet till kyrkliga ämbeten och tjänster. Utredningens majoritet förordade att kvinnor skulle få tillträde till prästämbetet genom en särskild behörighetslag. En kvinnlig präst skulle emellertid enligt förslaget inte få utnämnas eller förordnas att tjänstgöra i annan församling än sådan som hade minst två prästerliga tjänster varav minst en hade manlig innehavare.

Betänkandet blev föremål för en omfattande remissbehandling. Under denna gjorde samtliga professorer och docenter i nya testamentets exegetik vid universiteten i Uppsala och Lund – med undantag av en Uppsaladocent – följande gemensamma uttalande.

Undertecknade förklara härmed såsom vår bestämda och på noggrann forskning vilande mening, att ett införande av s. k. kvinnliga präster i kyrkan vore oförenligt med nytestamentlig åskådning och skulle innebära ett avsteg från troheten mot den heliga skrift. Både Jesu apostlaval och Paulus ord om kvinnans ställning i församlingen äga principiell innebörd och äro oberoende av tidsbetingade förhållanden och åsikter. Det aktuella förslaget om att kvinnor skola få tillträde till prästämbetet i den svenska kyrkan måste därför sägas stöta på allvarliga exegetiska hinder.

Förslaget avstyrktes också av samtliga domkapitel utom ett. Fem domkapitel samt majoriteten av Uppsala teologiska fakultet ansåg emellertid att några principiella hinder inte förelåg för kvinnas tillträde till prästämbetet.

Med anledning av motioner i ämnet begärde riksdagen år 1955 att regeringen skulle för nästa kyrkomöte och därefter för riksdagen lägga fram förslag till lagstiftning om behörighet för kvinna till prästerlig tjänst. Första lagutskottet anförde i ärendet bl. a. följande.

Enligt utskottets mening äro, generellt sett, kvinnor lika väl skickade som män att utöva de på prästämbetet ankommande funktionerna. Prästen har att fullgöra sina uppgifter i mycket skiftande situationer. I åtskilliga lägen kan det förmodas, att en kvinnlig präst skulle visa sig vara väl så lämplig som en manlig.

Även behovet av kvinnans medverkan i det prästerskapet åliggande kyrkliga arbetet måste beaktas. Detta behov gör sig gällande icke endast i nyssnämnda särskilda situationer. I nuvarande tidsläge är det angeläget, att alla krafter, som vilja ställa sig till kyrkans förfogande, kunna utnyttjas och att alla som så önska, oavsett kön, beredas tillfälle att – efter vederbörlig utbildning – i prästerlig tjänst verka inom kyrkan. Enligt utskottets mening bör den föreliggande principfrågan icke avgöras under hänsynstagande till den aktuella prästbristen. Det kan dock framhållas att en reform av nu angivet slag, i vart fall på längre sikt, säkerligen kommer att underlätta rekryteringen.

Inrättandet av en särskild lekmannatjänst av det slag, biskopsmötet förordat, kan icke minska angelägenheten av att prästämbetet nu öppnas för kvinnor. Endast efter prästvigning kan kvinnan bli i stånd att utan begränsning göra sin insats i det kyrkliga arbetet.

Genom 1949 års grundlagsändringar erhöll kvinnan, då det gäller tillsättande av ämbeten och tjänster, generell likställighet med mannen utom beträffande prästerliga tjänster, i fråga om vilka en särreglering förutsattes. Rättvisehänsyn kräva att – då principiella hinder icke möta – man fullföljer detta reformarbete och att kvinnan även på detta område gives likställighet med mannen.

Då utskottet enhälligt omfattar den uppfattning, som här kommit till uttryck, har utskottet närmare övervägt sättet för reformens genomförande. Utskottet har därvid stannat vid den meningen, att i en fråga som så nära angår kyrkans liv kyrkomötet,

som ännu icke haft att taga ställning till spörsmålet efter den år 1950 avslutade utredningens framläggande, lämpligen borde få tillfälle att först besluta i saken. Statsrådet och chefen för ecklesiastikdepartementet har i ett uttalande i andra kammaren vid 1954 års riksdag givit till känna enahanda uppfattning. Under sådana omständigheter finner utskottet, att förslag till lagstiftning i ämnet bör föreläggas nästa kyrkomöte, som beräknas sammanträda 1956, och därefter riksdagen.

2.2 Behörighetslagens tillkomst åren 1957–1958

Till ett allmänt kyrkomöte som kallades samman år 1957 lade regeringen fram en skrivelse (skr 1957:6) med förslag till lag om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst. Det innebar att kvinna skulle äga lika behörighet som man att efter förtjänst och skicklighet befordras till prästerlig tjänst. I skrivelsen kommenterade föredragande departementschefen, statsrådet Ivar Persson, den föreslagna lagens omfattning och utformning samt berörde därutöver bl. a. de argument som mera allmänt hade anförts mot att öppna prästämbetet för kvinnor. Han anförde följande.

Det har gjorts gällande, att det skulle vara oförenligt med kyrkans trohet mot bibeln att låta kvinna bli präst. I min föregående framställning har jag ansett mig kunna avstå från att närmare redogöra för de undersökningar och meningsutbyten som förekommit härom. Jag vill här endast erinra om att denna argumentering – som växlar något mellan olika företrädare – har bland annat följande utgångspunkter: en evig skapelseordnings betydelse för mannens och kvinnans olika ställning inom kyrkan, prästens uppgift att inför församlingen avbilda eller representera Kristus, utväljandet av allenast män till apostlar, några av aposteln Paulus gjorda uttalanden om den ställning kvinnan borde intaga i församlingslivet. I 1923 och 1950 års betänkanden samt i däröver avgivna yttranden av teologiska fakulteter och domkapitel överväger emellertid den meningen att dylika synpunkter icke kan tillerkännas avgörande betydelse. Detta är också min uppfattning.

Vidare har som skäl mot reformen åberopats hänsyn till den kristna kyrkans tradition. Och ovedersägligen strider det i och för sig mot denna tradition att låta kvinnor bli präster. Det bör dock uppmärksammas att det för svenska kyrkans del ansetts ligga inom traditionens ram att efter hand vidga utrymmet för kvinnliga insatser. Inom kyrkans sociala och själavårdande verksamhet har detta skett genom diakonissinstitutionen. Såsom ledamöter av kyrkoråd och kyrkofullmäktige samt som kyrkvärdar har kvinnor kommit att deltaga i församlingsstyrelsen och i lokalkyrkans förvaltning. Slutligen har kvinnor som studiesekreterare, ungdomssekreterare och dylikt fått inom kyrkan fullgöra uppgifter, vari ingått ett skiftande mått av förkunnelse. I yttrande över 1950 års betänkande har biskopen i Linköpings stift påvisat, att gränsen mellan den av fyra reservanter föreslagna särskilda kvinnliga kyrkotjänsten och kvinnans beklädande med prästämbetet går vid rätten till sakramentsförvaltning. I stort sett torde detsamma gälla om förhållandet mellan biskopsmötets förslag av år 1955 och kvinnas tjänstgöring som präst. Den av mig här antydda utvecklingslinjen inom svenska kyrkan synes mig icke lämna stöd för att tillgodogörandet av kvinnans arbetsinsats inom kyrkan bör varaktigt hejdas inför sakramentsförvaltningen.

Vad jag nu anfört motsäger icke, att man vid reformens genomförande bör och kan taga stor hänsyn till det i traditionen grundade känslomotstånd mot kvinnliga präster som otvivelaktigt finns, särskilt på vissa orter. Härtill återkommer jag i det följande. Jag vill dock redan i detta sammanhang peka på att det numera knappast kan spåras något av det motstånd mot kvinnliga tjänstemän som för blott några årtionden sedan otvivelaktigt fanns inom den svenska förvaltningen. Detta förhållande

synes mig beaktansvärt av bland annat det skälet att – såvitt framgår av remissyttrandena över 1950 års betänkande – tanken på kvinnor som präster möter starkast motstånd hos prästerskapet.

Ett ofta återkommande, starkt understruket argument mot reformen är att den skulle kunna inverka oförmånligt på svenska kyrkans ekumeniska förbindelser med andra trossamfund. Inom en dominerande del av kristenheten kan kvinna nu icke bli präst och kommer måhända ej att kunna bli det inom överskådlig tid. Det är över huvud taget svårt att bedöma, vilka konsekvenser reformen skulle få från ekumenisk synpunkt, men jag kan icke föreställa mig att dessa konsekvenser skulle kunna bli till skada för svenska kyrkan. Jag finner det därför – liksom 1946 års kommitté – icke rimligt att ekumeniska hänsyn skulle få utgöra hinder för reformen.

Övriga argument i diskussionen om kvinnas tillträde till prästämbetet hänför sig på ett eller annat sätt till en avvägning mellan å ena sidan storleken och värdet av de arbetsinsatser i kyrkan, som kan väntas från kvinnor som präster, och å den andra den oro och splittring som kan skapas av en sådan reform. Det synes mig vara på denna punkt som de tyngst vägande skälen är att finna.

Som redan nämnts har omkring två tredjedelar av de 119 församlingar eller kyrkliga samfälligheter som hörts över 1950 års betänkande uttalat sig för att kvinna skall få bli präst. Samma ståndpunkt har de politiska och – med ett undantag – de opolitiska kvinnoföreningar som yttrat sig. Att likväl ifrågasätta att ett avsevärt utrymme finnes för kvinnor i prästtjänst synes mig vara ett svårförståeligt underkännande av allvaret i dessa meningsyttringar. Många remissyttranden innehåller otvetydiga uttryck för förhoppningar att kyrkans verksamhet skall, genom kvinnliga präster, nå vidare och djupare. Även om det för närvarande inom vissa kretsar av kyrkan finns ett bestämt motstånd mot reformen, torde farhågorna för framtida oro och splittring vara starkt överdrivna.

Vad jag här anfört leder mig till den slutsatsen att prästämbetet nu bör öppnas för kvinnor.

Skrivelsen behandlades av särskilda utskottet (SäU 1957:1) som förordade att kyrkomötet skulle "förklara sig icke kunna godkänna det till skrivelsen fogade lagförslaget". Utskottsbetänkandet innehöll en längre framställning om nya testamentets syn på frågan. Utskottet uttalade i denna del sammanfattningsvis:

Det synes alltså vara allmänt medgivet, att nya testamentet vid en objektiv undersökning av dess budskap befinnes lära, att prästämbetet icke är avsett för kvinnor. Denna uppfattning bygger icke på lösryckta ställen eller enskilda utsagor, som icke har något sammanhang med nya testamentets tankar i övrigt, utan på en noggrann analys av hela det nytestamentliga materialet, liksom den stödes av exegeternas "bestämda och på noggranna forskningar vilande mening", såsom det heter i det nyss nämnda uttalandet.[1]

För utskottet har detta varit avgörande, när det gällt att taga ställning till förslaget om kvinnas behörighet till prästämbete. Föreligger det allvarliga, med starka bibliska skäl motiverade betänkligheter mot ett förslag (av vad slag det vara må), måste en evangelisk-luthersk kyrka ställa sig avvisande.

Fyra av utskottets 14 ledamöter reserverade sig för att kyrkomötet skulle ge sitt samtycke till lagförslaget.

Kyrkomötet följde utskottet och förklarade sig inte kunna godkänna lagförslaget. I fråga om motiveringen följdes emellertid inte utskottet. I stället antogs ett uttalande som innebar att kyrkomötet inte hade gjort något slutligt ställningstagande till frågan om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst. Kyrkomötet ansåg det angeläget att ett för framtiden bindande beslut inte fat-

[1] Uttalandet finns återgivet på sid. 23.

tades förrän man inom kyrkan hade vunnit större enighet och klarhet i frågan (kskr 1957:32).

I början av år 1958 lade emellertid regeringen fram en proposition till riksdagen med förslag till lag om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst. Lagförslaget innebar i förhållande till 1957 års förslag endast den ändringen att dagen för ikraftträdande hade bestämts till den 1 januari 1959 i stället för den 1 juli 1958.

I propositionen anförde dåvarande departementschefen, statsrådet Ragnar Edenman, att kyrkomötet olyckligt nog, inte minst för kyrkan själv, hade avvisat det tidigare förslaget. Han uttalade vidare bl. a. följande.

För egen del anser jag, att utgången av ärendets behandling i kyrkomötet icke bör ge Kungl. Maj:t anledning att ändra sitt ställningstagande i saken. Enligt min mening bör riksdagen, utan längre uppskov än som är nödvändigt, få tillfälle att för sin del taga ställning till det föreliggande, av riksdagen redan år 1955 begärda lagförslaget. Om riksdagen vid 1958 års vårsession antar detta förslag, kommer ett nytt kyrkomöte att få pröva frågan senare under året.

Det nya lagförslaget antogs av 1958 års A-riksdag och, efter ny proposition, även av B-riksdagen (prop. 1958:A 30, 1LU 1958:A 11, rskr 1958:A 135, prop. 1958:B 19, 1LU 1958:B 5, rskr 1958:B 9). Därefter lades förslaget fram för ett allmänt kyrkomöte som inkallades samma år. Regeringens skrivelse (skr 1958:1) behandlades av särskilda utskottet (SäU 1958:2). Utskottet konstaterade inledningsvis att full enighet rådde i fråga om följande tre huvudpunkter:

1. Önskemålet om kvinnas behörighet har hos många, såväl präster som lekmän, framsprungit ur en ärlig omsorg om kyrkan i syfte att öka hennes möjligheter att tjäna evangeliet.
2. Utskottet är enigt i den uppfattningen, att frågan om kvinnas behörighet måste prövas inför Den Heliga Skrift, tolkad med hjälp av vår kyrkas bekännelseskrifter.
3. Utskottet är enigt i den övertygelsen, att med Jesus och Nya Testamentet har kommit en helt ny syn på kvinnan och att all hänsyn måste tagas till denna nya syn vid bedömandet av frågan om kvinnas tillträde till prästämbetet.

Utskottet konstaterade vidare att det trots den redovisade samstämmigheten fanns skiljaktiga meningar i huvudfrågan beroende på olikheter i bibelsyn och tolkning av kyrkans reformatoriska bekännelseskrifter. Därefter anförde utskottet följande.

Inom utskottet har emellertid rått en önskan att ge uttryck åt en samfälld mening beträffande vissa med lagförslagets genomförande sammanhängande frågor. Vare sig nu lagförslaget bifalles eller avslås, kommer nämligen den kyrkliga gemenskapen att utsättas för påfrestningar. Men då det för kyrkans gärning i vårt folk är av vital betydelse att undvika en kyrkosplittrande söndring finner utskottet det nödvändigt att dessa skiljaktigheter icke får överdrivna eller tillspetsade uttrycksformer och att ingendera meningsriktningen utsättes för sådan påverkan, som kan uppfattas såsom åsiktsförföljelse eller intrång på samvetets frihet.

Skulle nu lagförslaget bifallas, finner utskottet det därför angeläget att hävda, att detta icke får medföra skyldighet för biskop att mot sin religiöst grundade övertygelse viga kvinna till präst. Likaså vill utskottet som sin samfällda mening framhålla, att präst icke bör åläggas att i tjänsten utföra sådant som uppenbarligen skulle kränka hans samvete på grund av den övertygelse, han hyser i denna fråga. Inte heller får prästlöftena tolkas så, att den, som ställer sig avvisande till kvinnliga präster, icke

skulle kunna avlägga dem.

Vidare torde, där prästerlig tjänst skall utan föregående val tillsättas av Kungl. Maj:t eller domkapitel, kyrkorådet i sitt yttrande kunna ge till känna, huruvida det önskar, att kvinna därvid ej må komma i fråga.

Även om dessa grundsatser tillämpas, lär det icke kunna helt undvikas, att det nya läget stundom kan vålla samvetsbetänkligheter, slitningar eller missnöje. Utskottet förutsätter emellertid, att biskopsmötet ägnar dessa frågor tillbörlig uppmärksamhet.

Det är dessa nu citerade uttalanden som närmast åsyftas med uttrycket samvetsklausulen.

Utskottet uttalade vidare att det "enligt den evangelisk–lutherska uppfattningen av bibel och ämbete, från vilken utskottet i sina överväganden har utgått", inte förelåg principiella hinder för kvinna att inneha kyrkans ämbete. Utskottet förordade att kyrkomötet skulle ge sitt samtycke till det av riksdagen antagna lagförslaget.

Sex av utskottets 14 ledamöter reserverade sig. Fem av reservanterna förklarade att lagförslaget inte var förenligt med Skriftens ord och att följderna av reformen, om den genomfördes, skulle bli menliga för kyrkan. De anförde vidare följande.

Att en allvarlig söndring hotar vår kyrka, torde alla vara medvetna om. Man får räkna med att den blir bestående, eftersom det här gäller trosfrågor, där man icke kan dagtinga med sin övertygelse. Söndringen kommer att bli märkbar både i samarbetet mellan kyrkans tjänare och i förhållandet mellan präster och församlingsbor. Man kan också hysa allvarliga farhågor för att rättsliga åtgärder till slut icke kan undgås mot enskilda präster, vilkas nit och vilkas ärliga övertygelse ingen sätter i fråga. Slutligen kommer också svenska kyrkans betydelsefulla uppgift i det ekumeniska arbetet som en brygga mellan olika grupper av trossamfund att allvarligt äventyras.

Den sjätte reservanten intog också ståndpunkten, att kyrkomötet borde vägra sitt samtycke till lagförslaget, men ansåg att den bästa lösningen av frågan om kvinnliga präster var att upphäva regeringsformens § 28 tredje stycket. Där föreskrevs att kvinna inte fick utnämnas till prästerlig tjänst, om inte annat hade blivit bestämt genom kyrkolag.

Kyrkomötet anslöt sig till utskottet med 69 röster mot 29. Två ledamöter avstod från att rösta.

Kyrkomötet beslutade också om ändringar i kyrkohandboken som krävdes för att kvinna skulle kunna vigas till präst och biskop samt installeras som kyrkoherde.

Under debatten i kyrkomötet framhöll statsrådet Edenman bl. a. följande.

Särskilda utskottet har också ansett det nödvändigt att skiljaktigheterna inte får överdrivna eller tillspetsade uttrycksformer och att ingendera meningsriktningen utsättes för sådan påverkan som kan uppfattas såsom åsiktsförföljelse eller intrång i samvetets frihet. Jag kan här helt ansluta mig till utskottet, och jag talar i det fallet på en fullständigt enig regerings vägnar. I min egenskap av ecklesiastikminister vill jag hävda den meningen, att lagstiftningen och statsorganen så litet som möjligt bör ingripa i personliga religiösa förhållanden. Någon åsiktsförföljelse från statens sida kan inte gärna vara att befara, så länge vi har vårt nuvarande demokratiska samhällsskick. Direkta åsiktsförföljelser mellan olika grupper, som är aktivt verksamma inom kyrkan, *borde* i varje fall kunna undvikas med inomkyrkliga medel. Jag är särskilt angelägen framhålla att det finns all anledning antaga att de kvinnor som önskar bli präster kommer att undvika allt som kan leda till strid, detta just av omtanke

om kyrkans bästa, och att de självmant kommer att söka sig till de områden av kyrkans verksamhet där de bäst behövs. En biskop, som har givit till känna att han av trosskäl anser sig förhindrad att prästviga kvinnor, torde inte löpa den minsta risk att över huvud taget bli ställd i den situationen att en kvinna begär att bli prästvigd av just honom. Det är orimligt att tänka sig att denna möjlighet skulle från något håll komma att utnyttjas på det sättet. Det lär ju komma att finnas biskopar som är villiga att viga.

2.3 De 17 punkterna, 1964 års bibelkommission m. m.

Det blev sålunda möjligt för kvinnor att fr. o. m. den 1 januari 1959 vigas till präster i svenska kyrkan. Det dröjde emellertid ett drygt år innan de första prästvigningarna av kvinnor ägde rum.

I samband med att det gavs till känna att några kvinnor skulle prästvigas i början av år 1960 publicerades ett handlingsprogram för de präster och lekmän som inte kunde erkänna de kvinnliga prästernas legitimitet. Detta program innehöll riktlinjer för handlande i olika situationer där en kvinnlig präst kunde komma att medverka. Handlingsprogrammet kom att kallas "de 17 punkterna". Det skickades ut till alla präster i svenska kyrkan och innehöll följande.

1. *Präster* som är medvetna om att prästvigning av en kvinna strider emot Herrens bud, kan självfallet icke assistera vid en sådan vigning och bör undvika att närvara där. Detta sista gäller också om lekmännen.
2. Eftersom en kvinna icke förvaltar prästämbetet på Kristi uppdrag, kan en präst icke utföra prästerlig tjänst tillsammans med henne, icke tjänstgöra vid samma gudstjänst, icke gemensamt deltaga i altartjänst, nattvardsfirande, kyrkliga förrättningar, vignings- och installationsakter etc.
3. Får en kyrkoherde sig underställd en kvinnlig präst, torde hans ställning bli ohållbar. Han kan utifrån sin övertygelse knappast tilldela henne prästerliga uppgifter i sin församling eller upplåta sin kyrka för en gudstjänst, som stider mot nytestamentlig ordning. Vilken utväg han bör söka i en sådan situation, får bero på överläggningar i varje särskilt fall. Man torde kunna räkna med att kyrkoledningen kommer att försöka undvika en missivering, som leder till sådana situationer.
4. Andra präster, som enligt gällande tjänstefördelning inom församlingen måste arbeta vid sidan av en kvinnlig präst, bör söka kvarstå i sin tjänst men vägra att utföra någon form av prästerlig tjänst tillsammans med henne.
5. I fråga om kyrkobokföringen får valet lämnas fritt mellan tvenne tänkbara ståndpunkter. Vilken ståndpunkt man här väljer blir beroende av hur man uppfattar kyrkobokföringen. Eftersom de frågor, det här gäller, knappast blivit så genomtänkta och klarlagda inom vår kyrka, att ett definitivt ståndpunktstagande är möjligt, måste avgörandet överlämnas åt den enskilde prästens samvetsprövning.

a. Kyrkobokföringen kan uppfattas såsom en registrering, där bokföraren såsom vid all annan bokföring har att tillämpa formella regler och alltså klassificera de data, som skall antecknas, i enlighet med den nomenklatur och de övriga bestämmelser, som fastställts. Härvid används ofta beteckningar, som icke är fullt adekvata men ändå godtas av praktiska skäl, eftersom man måste infoga så många skiftande företeelser under ett begränsat antal rubriker. Redan nu är detta vedertagen praxis inom kyrkobokföringen. Så bokförs exempelvis mosaiska vigslar som kyrkliga, fast detta ur kristen synpunkt innebär en oegentlighet. Även när det gäller till-

hörigheten till kyrkan eller en persons födelseort, ger nu tillämpade regler icke alltid en riktig bild av det verkliga förhållandet. Sådana ur vissa synpunkter oegentliga beteckningar kan givetvis användas endast under förutsättningen, att man har klart för sig, att det är fråga om en formell klassificering av data, vilken icke innebär något religiöst ställningstagande från kyrkans eller kyrkobokförarens sida. Utifrån denna synpunkt på kyrkobokföringen torde det vara möjligt att anteckna handlingar, utförda av kvinnlig präst, enligt gällande bestämmelser. Självfallet innebär detta inte att man därmed bekräftar, att de blivit utförda i rätt ordning.

b. Man kan å andra sidan hävda, att den klassificering av data som sker vid kyrkobokföringen, måste vara ur religiös synpunkt riktig. Det har framhållits, att det förstnämnda förfaringssättet skulle kunna betraktas som en eftergift och att även en relativt oväsentlig handling i ett tillspetsat läge kan få bekännelsekaraktär (status confessionis). Utifrån denna ståndpunkt kan man i vissa fall icke anteckna förrättningar, utförda av en kvinna, enligt de bestämmelser, som annars gäller. Det blir då nödvändigt att från fall till fall undersöka, hur en av en kvinna utförd kyrklig handling bör bedömas. En vigsel, förrättad av kvinna, är lagligen giltig. Jordfästning är en mänsklig sedvänja, som i vissa situationer kan överlåtas åt lekmän. Ett dop, förrättat av kvinna, torde vara att betrakta som lekmannadop, vilket i sig själv är giltigt men enligt gammal kyrklig ordning bör bekräftas av prästen. Att kvinna medarbetar i konfirmandundervisningen är i och för sig icke oriktigt, men däremot att hon förrättar konfirmation och utdelar nattvarden.

6. Eftersom varje svensk präst äger att till nattvarden admittera envar döpt person, som han finner ha de nödvändiga insikterna, kan han admittera också den som konfirmerats av en kvinnlig präst. En enskild person bör i sådana fall icke bli lidande på grund av missförhållanden, för vilka kyrkans officiella organ bär skulden.

7. I övrigt bör en präst undvika att delta i allt kyrkligt arbete, legalt eller frivilligt, där en kvinna medverkar såsom präst. Han torde i vissa fall kunna stå kvar i en styrelse, även om en kvinnlig präst skulle inväljas i den. Han bör dock avgå, om styrelsen anställer en sådan eller på annat sätt tar ansvar för hennes arbete som präst, såvida han icke genom att kvarstå verksamt kan företräda den bekännelsetrogna ståndpunkten och verka för en bättre ordning. I prästmöten, konvent m. m. kan han delta, även om en kvinnlig präst deltar, och bör göra det, om viktiga frågor blir föremål för beslut eller uttalanden. Han torde dock icke kunna ta del i sådana punkter på programmet, där en kvinna utför någon prästerlig funktion. Mycket måste här avgöras från fall till fall under iakttagande av, att man å ena sidan icke undandrar sig det ansvar, man äger som präst i Svenska kyrkan, men å andra sidan icke ger sig sken av att stillatigande acceptera något som efter Guds ord är och förblir orätt.

8. En präst, vilkens biskop viger kvinna till präst, bör t. v. icke för denna orsaks skull söka sig bort från stiftet eller undandra sig den samverkan med biskopen, som enligt kyrkans lag och ordning förekommer vid prästmöte, installation, visitation, kyrkoinvigning m. m. Han bör bemöta sin biskop med den respekt, som tillkommer hans ämbete. Samtidigt kan det självfallet icke undvikas, att den djupare gemenskapen och det fulla förtroendet går förlorat.

   Det samma gäller ämbetsbröder, som exempelvis genom att assistera vid vigning av kvinna demonstrativt tagit ställning emot den bibliska och apostoliska ordningen.

9. *Domkapitelsledamot* måste utifrån sin övertygelse motsätta sig att en kvinnlig kandidat mottages för prästexamen och prästvigning. Han måste även vägra att examinera en sådan. Han kan icke heller medverka till att prästvigd kvinna missiveras, uppföres på förslag eller i annat avseende behandlas såsom rätteligen kallad till prästämbetet.

För lekmännen gäller följande:

10. Från gudstjänst, förrättad av kvinnlig präst, bör kyrkfolket helt utebli.
11. Inga barn bör skickas till konfirmationsläsning hos kvinnlig präst.
12. Hon bör inte anlitas för enskild själavård eller sjukkommunion.
13. Hon bör inte anmodas att förrätta dop, vigsel eller jordfästning. Blir en bekännelsetrogen kristen inbjuden att närvara vid en förrättning, där en kvinna tjänstgör som präst, bör han rådgöra med sin själasörjare om vad hänsynen till den mänskliga gemenskapen i det speciella fallet fordrar.
14. Lekmännen i en församling, som har kvinnlig präst, måste kräva möjlighet att anlita en annan präst inom pastoratet eller i det närmaste grannskapet.
15. Lekman som innehar förtroendeuppdrag i församlingen, bör motsätta sig alla åtgärder, som syftar till att bruka en kvinnlig präst i församlingens tjänst. Kyrkovärd, kyrkomusiker och kyrkotjänare bör, om kvinnlig präst anställs, vägra att tjänstgöra vid de gudstjänster hon förrättar. Han kan därvid begära samma hänsynstagande, som enligt kyrkomötets beslut bör komma en präst till del, nämligen att han "icke bör åläggas att i tjänsten utföra sådant, som uppenbarligen skulle kränka hans samvete på grund av den övertygelse han hyser i denna fråga".
16. Ingen bekännelsetrogen lekman bör resa till möten och konferenser, där kvinnlig präst medverkar.
17. Lekmännen skall besinna sitt ansvar för alla dem, präster och lekmän, som får lida förföljelse eller ekonomiskt avbräck för sin trohet mot Guds ord.

Särskilda utskottet vid 1958 års kyrkomöte förutsatte att Biskopsmötet skulle ägna uppmärksamhet åt utvecklingen. Biskopsmötet har också på olika sätt bearbetat och följt frågan om kvinnliga präster.

Ett initiativ av större räckvidd tog Biskopsmötet år 1964 genom att en bibelkommission tillsattes för att behandla de grundläggande problemen i samband med bibelsynen. Kommissionens utredning, Bibelsyn och Bibelbruk, publicerades år 1970. Den ägnade stort utrymme åt frågan om kvinnan och prästämbetet. Kommissionen fann det lätt att förstå att många bibeltroende människor känner sig bundna av de nytestamentliga orden mot kvinnans talande och undervisande i församlingen och ser dem som ett definitivt hinder mot kvinnliga präster. Kommisionen framhöll att flera av dess ledamöter själva hade under lång tid haft en sådan syn. Det var dock en ohållbar kompromiss att avvisa kvinnliga präster men i andra avseenden ge kvinnan en ställning som står i strid med samma nytestamentliga ord. Frågan vad dessa föreskrifter om kvinnans ställning i den kristna församlingen säger till dagens svenska kyrka kunde enligt kommissionen inte reduceras till frågan om kvinnor skall få bli präster eller ej. Texternas räckvidd är betydligt mer omfattande. Den som skall följa föreskrifterna utan advokatyr måste på ett mycket genomgripande sätt kräva återgång av en ordning som har utvecklats inom kyrkan under en mycket lång tidsperiod. Kommissionen såg ett val mellan två radikala men rena alternativ: "antingen att troget söka följa de föreskrifter som gavs för kyrkan i urkristen tid och därmed radikalt begränsa kvinnornas funktioner i det offentliga församlingslivet eller att reformera kyrkans ordning från centrala nytestamentliga utgångspunkter i medvetandet om att kyrkan i dag har en helt annan valfrihet än vad de små urkristna församlingarna hade i sin historiska miljö".

Det andra alternativet tillgodoser enligt kommissionen på ett helt annat sätt den nytestamentliga etikens krav på rättfärdighet och rättvisa. Det innebär att man klart jämställer män och kvinnor i kyrkan, ger dem fullt

likvärdiga uppdrag och tjänster. Kravet har i ett visst avseende och på ett sätt tillgodosetts genom 1958 års reform, framhöll kommissionen och fortsatte:

> Men denna reform har å andra sidan karaktären av ett provisorium; det som skett genom den är endast att kvinnorna fått tillträde till ett ämbete och ett "rollsystem", som ursprungligen utformats för män. En sådan punktuell inbrytning i ett system, som i övrigt – uppifrån och ända ned – är ett oförändrat arv från det gamla manssamhället, kan inte betraktas som någon tillfredsställande lösning av problemet "man och kvinna i Kristi kyrka". Det skulle behövas en betydligt mer flexibel och differentierad ordning för att till fullo kunna uttrycka "mäns och kvinnors fundamentala enhet i Kristus i hela mångfalden av sitt liv tillsammans" (låt vara att den nuvarande ordningen gör detta bättre än den gamla).

:-:

> När kvinnliga präster infördes i Sverige 1958, skedde detta på det sättet, att den lagstiftande myndigheten fattade beslutet, innan den gudstjänstfirande församlingen var beredd att ta emot den nya ordningen, innan den hunnit "rannsaka" för att förvissa sig om huruvida reformen står i överensstämmelse med det som är viktigast i bibeln och innan "det inbördes samtalet" lett till klarhet. Kyrkan kan inte dra sig undan sin del av skulden; problemet borde ha upptäckts och bearbetats i tid. Men när reformen genomfördes så hastigt som den gjorde, kom den att av många upplevas som ett övergrepp mot en bibliskt motiverad och samvetsgrundad övertygelse. Därmed blev oppositionen bitter och positionerna låsta. Så bör det inte gå till när en ordning ändras, som har hävd ända från urkristendomen och stöds av auktoritativa ord i NT.

Situationen i svenska kyrkan förändrades inte genom bibelkommissionens arbetsresultat. Flera biskopar menade att samvetsklausulen endast gäller samverkan med kvinnlig präst vid gudstjänster och därmed jämförliga förrättningar, men fick inte tas till intäkt för att undvika samverkan med kvinnlig präst i andra sammanhang.

Frågan aktualiserades under de följande åren för regeringen bl. a. genom förfrågningar om den betydelse regeringen tillmätte kvinnoprästfrågan i olika sammanhang, framför allt vid biskopsutnämningar. Det föranledde dåvarande statsrådet Alva Myrdal, föredragande i kyrkofrågor, i samråd med dåvarande statsrådet Sven-Erik Nilsson att formulera följande, som angavs kunna användas som ett slags standardsvar.

> Det går en principiell, rentav kategorisk skiljelinje mellan den *åsiktsfrihet* som präster bör ha – liksom andra människor – när det gäller kvinnliga präster och det *ämbetsansvar* som vilar på innehavaren av en prästerlig tjänst. Den som åtar sig en sådan tjänst, det må vara som biskop eller annan präst, måste naturligtvis, liksom alla övriga innehavare av tjänst, vara beredd att fullgöra de uppgifter som följer med tjänsten. Det hör till en *biskops* ämbetsplikter – men också endast till hans, ej andras – att viga till präst, och detta, efter 1958 års lags tillkomst, utan könsdiskriminering. Det säger sig självt att ingen enskild, vare sig statsråd eller biskop, kan upphäva en lag, antagen av riksdag och kyrkomöte.

2.4 Allmänna kyrkomötet år 1975, Biskopsmötet åren 1977–1978

Vid 1975 års allmänna kyrkomöte hemställdes i en motion (nr 46) att kyrkomötet skulle ge regeringen till känna som sin mening, att åtgärder borde aktualiseras för att samvetsklausulen inte allt framgent skulle kunna hävdas utgöra grund för aktivt motstånd mot kvinnliga präster.

Kyrkolagsutskottet avstyrkte enhälligt motionen (KLU 1975:26). Utskottet framhöll att de uttalanden som särskilda utskottet gjorde år 1958 ingick bland förarbetena till 1958 års behörighetslag och därför kunde åberopas vid lagens tillämpning. Vidare framhöll utskottet att utgångspunkten vid en lagtolkning alltid är de förhållanden som råder vid tidpunkten för tolkningen och att motivuttalanden på grund av ändrade förhållanden kan förlora sin aktualitet i större eller mindre utsträckning. Utskottet anförde vidare att svensk rätt inte ger möjlighet att formellt ändra eller upphäva motivuttalanden och att motionen redan på denna grund uppenbart inte kunde bifallas. Utskottet uttalade därefter följande.

Det förhållandet att inom svenska kyrkan finns grupper med motstridiga, på ömse sidor efter allvarlig prövning tillkämpade övertygelser i frågan om kvinnas tillträde till prästämbetet är alltjämt ägnat att skapa situationer, där slitningar, missnöje och samvetskonflikter svårligen kan undgås. Enligt utskottets mening är alltjämt enda sättet att skapa möjligheter för båda grupperna att tjäna evangeliets och kyrkans sak att följa de principer som ligger under de förut återgivna uttalandena från 1958 års särskilda utskott, nämligen ömsesidigt hänsynstagande och respekt för motpartens ärliga övertygelse. Av kvinnlig och manlig präst bör krävas samma hänsyn vid ansökan till tjänst i stift eller församling, där motsättningar skulle kunna befaras. Ansvaret för att konfliktanledningar i möjligaste mån undvikes och kritiska situationer inte tillåtes utveckla sig till för gemenskapen förödande konfrontation åvilar i första hand biskoparna var och en i sitt stift och samfällt i biskopsmötet. Uppgiften är svår men ofrånkomlig. Utskottet är enigt i övertygelsen att försök att genom demonstrationsåtgärder eller tvång genomdriva den ena eller andra ståndpunkten inte kan leda ut ur svårigheterna men däremot är ägnade att allvarligt skada kyrkan och den sak hon av sin Herre anförtrotts att tjäna. Endast genom att insikten härom hålles levande hos alla kan vi hoppas på att svårigheterna i sinom tid skall kunna övervinnas.

Kyrkomötet följde utskottet och avslog motionen.

För att finna vägar ut ur de låsta positionerna i kvinnoprästfrågan tog Biskopsmötet i mitten av 1970-talet initiativ till samtal med företrädare för de viktigaste sammanslutningarna av företrädare för den andra meningen i frågan, Kyrklig samling och Arbetsgemenskapen Kyrklig förnyelse. Efter dessa överläggningar beslöt Biskopsmötet i april 1977 att i fortsättningen tillämpa vissa riktlinjer. De innehöll i huvudsak följande. Enighet rådde om att prästkandidater med motsatta åsikter i fråga om kvinnliga präster borde kunna ha prästerliga tjänster i svenska kyrkan. Man skulle arbeta för att alla skulle ges tillfredsställande arbetsförhållanden. Målet var en gemensam vigning av prästkandidater. Om detta emellertid inte kunde ske, fick vigning i vissa fall äga rum genom en annan biskops försorg. Vidare uttalade Biskopsmötet att samvetsklausulen var ett uttryck för viljan att i en svår situation hålla samman svenska kyrkan och att den hade kommit

till för att ange en väg till lösning av de svårigheter som kunde förutses. Biskopsmötet hänvisade också till kyrkolagsutskottets uttalanden vid 1975 års kyrkomöte. Till sist anfördes att det var angeläget med ett förnyat studiearbete i dessa frågor under beaktande av nutida teologisk forskning och utvecklingen i andra kyrkor.

Debatten om de kvinnliga prästerna och deras arbetssituation fortsatte, och reaktionerna mot att en del manliga präster inte syntes kunna samarbeta med kvinnliga präster i svenska kyrkan växte sig allt starkare. I olika sammanhang framställdes krav på att samvetsklausulen borde avskaffas. Det väckte stark indignation när tidningsuppgifter gjorde gällande att kvinnliga teologie studerande utsattes för diskriminerande åtgärder av manliga kollegor vid universitetet i Lund. På nyårsdagen 1978 höll biskopen i Stockholms stift, Ingmar Ström, en uppmärksammad predikan som till stor del tog upp splittringen i kyrkan med anledning av kvinnoprästfrågan.

Biskopsmötet fann det i detta läge påkallat att göra följande uttalande i januari 1978, mot vilket biskopen i Göteborgs stift, Bertil Gärtner, reserverade sig.

Den senaste tidens debatt om kvinnliga präster har på nytt aktualiserat frågan om samexistens i kyrkan mellan olika uppfattningar. Många kyrkomedlemmar har svårt att förstå den ofta upprepade hänvisningen till prästernas samvete. Präster och andra anställda frågar sig med växande oro hur deras arbete i framtiden skall gestalta sig. I detta läge finner vi det angeläget att anföra följande:

1. Vår gemensamma grund är bibeln. Vi tolkar den olika, men bibeln anger själv modeller för sammanhållning och gemenskap över åsiktsgränserna. Trots de påfrestningar som förekommer och som vi är smärtsamt medvetna om existerar denna gemenskap också nu. Vi har från skilda håll, inte minst under de senaste veckorna, fått många bevis på lojalitet och förtroendefullt samarbete mellan människor av olika uppfattning i den aktuella frågan. Det är vår övertygelse att en mycket bred majoritet inom kyrkan ingenting högre önskar än att den gemenskap som tron på Kristus skänker skall komma till uttryck i all kyrkans verksamhet. Med skärpa vänder vi oss mot varje utslag av bristande respekt för andras trosövertygelse från vilket håll det än kommer, samtidigt som vi understryker att en av hänsyn och samarbetsvilja präglad hållning är möjlig att förverkliga. Både det bibliska vittnesbördet och erfarenheten från många församlingar visar detta.
2. I samband med 1958 års beslut om prästämbetets öppnande för kvinnor uttalade kyrkomötets särskilda utskott bl. a. *att* präst ej borde åläggas att i tjänsten utföra sådant som uppenbarligen skulle kränka hans samvete på grund av hans övertygelse i kvinnoprästfrågan samt *att* prästlöftena ej borde tolkas så att den som ställde sig avvisande till kvinnliga präster inte skulle kunna avlägga dem. Detta uttalande – som sedermera kommit att kallas samvetsklausulen – värnar om åsiktsfriheten i kyrkan. Däremot kan uttalandet ej tagas till intäkt för demonstrationsåtgärder. Det är inte möjligt att ge uttrycket "uppenbarligen skulle kränka hans samvete" en hur vid tolkning som helst. Ej heller kan det lämnas åt den enskildes godtycke att avgöra hur hans personliga uppfattning skall tillåtas inverka på hans tjänsteutövning. Vi ger nedan exempel på hur enligt vår mening det nämnda kyrkomötesuttalandet i dagens läge rimligen bör tolkas. Stiftsledningarna har att för blivande präster klargöra de regler som tillämpas.
3. I avvaktan på de resultat som den nedan föreslagna samrådsgruppen kommer fram till uttalar vi oss för följande regler.

a. Särvigningar kan icke påfordras ej heller vigning genom biskop i annat stift.

b. Ansökan till ordinarie tjänster är fri inom ramen för de bestämmelser som gäller för tillsättning av prästerliga tjänster.
c. Vid missiveringar bör den övergripande synpunkten vara – förutom församlingarnas behov – att goda förutsättningar finns för ett fungerande samarbete. Inga garantier kan dock ges för att präst ej skall komma i en situation, där han har att samarbeta med kvinnlig kollega.
d. Vid stifts- och kontraktssamlingar av olika slag, kurser och konferenser, utses till gudstjänstförrättare den för uppgiften bäst lämpade, utan hänsyn till kön.
e. Det konstateras att – enligt JO:s beslut 1978-01-04 – möjligheten att få disponera över kyrka för förrättning inom Svenska kyrkans ordning inte får göras beroende av om den kallade prästen är man eller kvinna.
f. Alla vägar måste prövas för att även i gudstjänstsammanhang nå full arbetsgemenskap mellan alla präster. Praktiska möjligheter finns att – i väntan på att detta mål skall uppnås – ordna arbetsfördelningen så, att präster ej i tjänsten åläggs att mot sin trosövertygelse tjänstgöra vid samma gudstjänst. När det gäller övriga uppgifter i tjänsten kan däremot uttrycket "uppenbarligen skulle kränka hans samvete" ej tolkas så att det befriar präst från att fullgöra uppgifterna, ej heller så att det tages som skäl för uteblivande från överläggningar, fortbildningskurser o. s. v. som anordnas i tjänsten.
g. Tjänstgöringsföreskrifter och befattningsbeskrivningar får ej göras beroende av om innehavaren ifråga är man eller kvinna.
h. De s. k. 17 punkterna måste betraktas som ett historiskt dokument, vars tillämpning är oförenlig med här angivna riktlinjer. Gör man anspråk på att de skall gälla anser vi att detta utgör ett hinder för samexistens. Till samexistensens villkor hör att man visar respekt för varandras övertygelse och avhåller sig från alla åtgärder som försvårar arbetet för en kollega eller är ägnat att uppfattas som kränkande.

Det är angeläget att fria och öppna samtal äger rum om tros- och samarbetsfrågor.

4. Samtal har tidigare förts mellan representanter för biskopsmötet och för grupperingar, som ställer sig avvisande till kvinnliga präster.

Vi har nu tagit initiativet till en ny, vidgad *samrådsgrupp*. Gruppen skall ledas av ärkebiskopen och innefatta ytterligare två representanter för biskopsmötet. Vidare skall Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund, Rikskommittén för stiftstingen samt Svenska Prästförbundet inbjudas att utse vardera tre representanter i samrådsgruppen. Meningen är att i gruppen skall ingå både män och kvinnor, präster och lekmän, representerande skilda åsiktsriktningar i kyrkliga och teologiska frågor.

Gruppens *uppgift* skall vara att noggrant följa och analysera läget i kyrkan och den pågående debatten om samarbetsgfrågorna. Den skall snarast arbeta fram riktlinjer och föreskrifter, avsedda att underlätta och möjliggöra en positiv och för det kyrkliga arbetet fruktbärande gemenskap mellan företrädare för olika uppfattningar i ämbetsfrågan.

Man bör också överväga om gruppen som en mer permanent institution kan fungera som ett slags *"ombudsmannaorgan"*, dit man kan vända sig med klagomål och förfrågningar. Vi vill också rekommendera inrättandet av liknande samrådsgrupper på stiftsplanet, där detta inte redan har skett.

Den i uttalandet nämnda samrådsgruppen tillsattes av ärkebiskopen omgående. Den fick inte några andra direktiv än Biskopsmötets uttalande. Gruppens uppgift blev sålunda att arbeta fram riktlinjer och föreskrifter avsedda att underlätta och möjliggöra en gemenskap mellan företrädare för olika uppfattningar i ämbetsfrågan.

I december 1978 lade samrådsgruppen (samrådskommittén) fram sitt slutdokument, ett förslag till "regler för samarbetet inom svenska kyrkan mellan

företrädare för olika uppfattningar i fråga om kvinnas behörighet till prästämbetet", *bilaga 2*. En redogörelse för dessa regler lämnas i följande avsnitt.

2.5 Samarbetsreglerna år 1978

Det av samrådskommittén föreslagna regelsystemet har som utgångspunkt att samvetsklausulen fortfarande gäller.

I ingressen till reglerna sägs att de utgör riktlinjer för samexistens och samarbete inom svenska kyrkan. De är avsedda att gälla både för dem som är präster och för dem som i framtiden kommer att inträda i prästämbetet i svenska kyrkan.

Reglerna inleds med några allmänna uttalanden om tillkomsten av 1958 års lag och om samvetsklausulen. Sedan följer ett avsnitt med principiella huvudlinjer.

Reglerna innehåller vidare riktlinjer för praktiskt handlande. Det avslutande avsnittet reglerar förfarandet vid oenighet.

Reglerna anger att, där olika samvetsbestämda uppfattningar stöter mot varandra, kyrkans officiella uppfattning måste vara huvudregel och ha företräde, men att den som har en annan uppfattning har rätt att träda åt sidan. Denna s. k. väjningsrätt kommer till uttryck främst på två sätt. Det slås fast att den som accepterar att bli biskop måste vara villig att vara biskop för både manliga och kvinnliga präster i stiftet. Om emellertid en biskop på grund av sin samvetsövertygelse inte anser sig kunna viga en kvinnlig prästkandidat, skall denna – sedan hon har antagits av domkapitlet för tjänst i stiftet – beredas tillfälle till vigning i ett annat stift för tjänstgöring i det stift, för vilket hon blivit antagen. I reglerna sägs vidare att den som inte kan göra liturgisk tjänst tillsammans med en kvinnlig präst inte får hindra hennes tjänsteutövning men har rätt att själv avstå från att tjänstgöra. Den som har en annan uppfattning om kvinnors behörighet till prästämbetet än den som kyrkans gällande ordning anger skall alltjämt kunna vigas till präst och inneha prästtjänst i svenska kyrkan. En förutsättning för prästvigning är att den blivande prästen är beredd till samarbete enligt reglerna.

Vid oenighet i en fråga som rör samarbetet mellan präster av olika kön anger reglerna att problemen i första hand skall lösas på lokalplanet genom samråd och med ledning av de givna riktlinjerna. Om oenigheten ändå kvarstår, skall frågan hänskjutas till biskopen eller den han förordnar. När det gäller mera principiella frågor eller allvarligare konflikter, skall biskopen kunna inkalla stiftets samrådsgrupp, som skall vara en referensgrupp och biträda biskopen. Gruppen skall bestå av 4–8 ledamöter och den utses på visst sätt.

Reglerna innehåller också ett förslag till rådgivande organ på riksplanet och inrättande av en särskild juristtjänst vid ärkebiskopens kansli.

2.6 Kvinnoprästfrågan i riksdagen åren 1976–1977

Kvinnoprästfrågan har tagits upp i riksdagen vid flera tillfällen under 1970-talet. I motioner år 1976 krävdes åtgärder för att samvetsklausulen inte längre skulle kunna utgöra grund för en diskriminerande behandling av kvinnor. Konstitutionsutskottet (KU 1975/76:38) anförde efter en redogörelse för kvinnoprästfrågans utveckling bl. a. följande.

Som framgått av det föregående har det varit riksdagen som från början i hög grad varit pådrivande när det gällt frågan om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst i Sverige. 1958 års lag i ämnet motsvarade riksdagens önskemål. Det är för utskottet angeläget att framhålla att utskottet helt delar den uppfattning i hithörande frågor som lett till att kvinna sedan den 1 januari 1959 har lika behörighet som man till alla prästerliga tjänster inom svenska kyrkan.

Utvecklingen efter tillkomsten av 1958 års lag har bl. a. inneburit att motståndet mot kvinnliga präster i mycket har försvagats. Regeringen har vid utnämning av biskopar gett företräde åt kandidater som kunnat förväntas viga kvinnor till präster. Detta förhållande har bidragit till att det helt övervägande antalet nu tjänstgörande biskopar är positiva till kvinnliga präster. 11 av de nuvarande 13 biskoparna har sålunda vigt kvinnor för prästtjänst i det stift de förestår. Antalet kvinnliga präster har också under de senaste åren ökat kraftigt. Utan tvivel är det allmänt sett så att kvinnliga präster idag både inom samhället i stort och inom kyrkan accepteras i en helt annan utsträckning än vad som var fallet vid reformens genomförande.

Det sagda innebär emellertid inte att utskottet finner att utvecklingen enbart varit positiv. Ännu återstår det mycket innan en verklig jämställdhet har uppnåtts mellan män och kvinnor inom kyrkans ämbete. Det finns fortfarande på många håll kvar ett motstånd mot kvinnliga präster. Utskottet finner det självfallet otillfredsställande att kvinnliga prästkandidater över huvud taget inte accepteras i två av stiften och att det i de övriga på vissa håll visat sig vara svårt att placera kvinnliga präster. Enligt utskottets mening finns det därför behov av ytterligare åtgärder för att jämställa kvinnorna med männen såväl i fråga om prästvigning som när det gäller arbetsförhållandena.

Vid 1975 års kyrkomöte var frågan aktuell om åtgärder med anledning av det kvarvarande motståndet mot kvinnliga präster. Härvid framkom att det var en gemensam uppfattning hos såväl den majoritet som helhjärtat accepterar 1958 års lag som den minoritet som alltjämt hyser på trosskäl grundade invändningar mot den genom lagen införda ordningen att demonstrationsåtgärder eller tvång inte skulle förbättra den rådande situationen. I stället förordade ett enhälligt kyrkomöte att man genom ömsesidigt hänsynstagande och respekt för motpartens ärliga övertygelse skulle i möjligaste mån undvika konfliktanledningar och kritiska situationer. Kyrkomötet betonade att biskoparna var och en i sitt stift och samfällt i biskopsmötet hade förstahandsansvaret för att en för gemenskapen förödande konfrontation inte uppkom.

Frågan om kvinnliga präster kan ses ur perspektivet jämställdhet mellan könen. I den allmänna debatten har detta synsätt i hög grad dominerat. Å andra sidan har frågan också religionsfrihetsaspekter. Det kan nämligen inte bortses från att det motstånd mot kvinnliga präster som fortfarande finns kvar i hög grad bottnar i en på trosskäl grundad tolkning av bibel och bekännelse. Här står sålunda emot varandra intressen som båda är grundlagsskyddade. Senare under våren väntas en proposition med förslag till ändringar i regeringsformen i syfte att förbättra skyddet i grundlag för medborgerliga fri- och rättigheter. Det kan antas att förslaget kommer att närmare behandla såväl frågan om ett förbud mot könsdiskriminering som frågan om skydd för religionsfriheten. Förslaget torde också komma att beröra allmänna principer för hur avvägningar skall göras när olika skyddsvärda intressen står emot varandra. Det

beslut som kan komma att fattas i det väntade grundlagsärendet kan därför få betydelse också i det sammanhang som nu är aktuellt.

I det läge som nu råder är utskottet inte berett att ta initiativ till några lagstiftningsåtgärder som riktar sig mot det motstånd mot kvinnliga präster som alltjämt kvarstår. Utskottet kan därvid hänvisa till sin i det föregående redovisade allmänna inställning till frågan om initiativ från riksdagens sida till lagstiftning i inomkyrkliga frågor under tiden fram till dess stat–kyrkafrågan slutligt avgjorts. Utskottet förutsätter att kvinnoprästfrågan aktualiseras inom ramen för de pågående överläggningarna mellan stat och kyrka. Utskottet utgår dock från att därest överläggningarna inte leder till resultat i här berört avseende ytterligare åtgärder från statsmakternas sida kan bli nödvändiga. Vad utskottet i detta avseende anfört bör ges regeringen till känna.

I ett särskilt yttrande anfördes följande.

Att det fortfarande finns olika meningar inom svenska kyrkan i frågan om kvinnliga präster beror främst på olikheter i bibelsyn och tolkning av kyrkans bekännelseskrifter. Här står olika trosuppfattningar mot varandra.

Som ärkebiskopen uttalat 1974 avser den s. k. samvetsklausulen att slå vakt om en för en evangelisk kyrka omistlig storhet: det i Guds ord bundna samvetets rätt till frihet. Den var avsedd att bereda dem som av samvetsskäl var emot kvinnliga präster möjlighet att verka inom svenska kyrkan, med andra ord att undvika kyrkosplittring. Som utskottet framhållit ingår samvetsklausulen som ett led i kyrkomötets godkännande av 1958 års lag om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst. Så länge lagen gäller oförändrad går det inte att bortse från samvetsklausulen.

Frågan om kvinnliga präster kan inte få en tillfredsställande lösning om inte det i Guds ord bundna samvetets rätt till frihet förstås och respekteras. Det är ett krav som i dagens situation måste riktas till alla inblandade parter utan undantag, både dem som är emot och dem som är för kvinnliga präster. Det går inte att gå bröstgänges till väga mot människors samvetsövertygelse.

Riksdagen gav regeringen till känna som sin mening vad utskottet anfört i ärendet.

En interpellation i februari 1977 tog upp frågan om särvigning av manliga prästkandidater. Interpellanten hävdade att det var fråga om en uppenbar könsdiskriminering och frågade om vederbörande statsråd avsåg att aktivt medverka till att könsdiskriminering inom svenska kyrkan borttogs. Dåvarande statsrådet Johannes Antonsson besvarade interpellationen den 8 mars 1977 och anförde bl. a. följande (prot. 1976/77:81 s. 152 f.).

Utvecklingen efter tillkomsten av 1958 års lag har bl. a inneburit att motståndet mot kvinnliga präster till stor del har försvagats. Antalet kvinnliga präster har ökat kraftigt under de senaste åren. Även om de i allmänhet torde vara accepterade både inom samhället i stort och inom kyrkan, återstår det mycket innan en verklig jämställdhet har uppnåtts mellan män och kvinnor inom kyrkans ämbete. Det finns fortfarande på många håll kvar ett motstånd mot kvinnliga präster. Jag vill ge klart uttryck för min uppfattning att detta motstånd är mycket beklagligt.

Det har förutsatts ankomma i första hand på kyrkan själv att söka komma till rätta med problematiken. Vid 1975 års kyrkomöte väcktes en motion, i vilken begärdes att åtgärder borde aktualiseras för att den s. k. samvetsklausulen inte allt framgent skulle kunna hävdas utgöra grund för aktivt motstånd mot kvinnliga präster. Kyrkomötet avslog motionen men uttalade bl. a.: Det förhållandet att inom svenska kyrkan finns grupper med motstridiga, på ömse sidor efter allvarlig prövning tillkämpade övertygelser i fråga om kvinnas tillträde till prästämbetet är fortfarande ägnat att skapa situationer där slitningar, missnöje och samvetskonflikter svårligen kan undgås.

Enda sättet att skapa möjligheter för båda grupperna att tjäna evangeliets och kyrkans sak är alltjämt att följa de principer som ligger under de förut återgivna uttalandena från 1958 års särskilda utskott, nämligen ömsesidigt hänsynstagande och respekt för motpartens ärliga övertygelse. Ansvaret för att konfliktanledningar i möjligaste mån undvikes och kritiska situationer inte tillåtes utveckla sig till för gemenskapen förödande konfrontation åvilar i första hand biskoparna. Försök att genom demonstrationsåtgärder eller tvång genomdriva den ena eller andra ståndpunkten kan inte leda ut ur svårigheterna men däremot allvarligt skada kyrkan och den sak hon av sin Herre anförtrotts att tjäna.

Vid behandling av en likartad motion, som väckts vid riksmötet 1975/76, framhöll konstitutionsutskottet bl. a. följande: Frågan om kvinnliga präster kan ses ur perspektivet jämställdhet mellan könen. I den allmänna debatten har detta synsätt dominerat. Men frågan har också religionsfrihetsaspekter. Det kan inte bortses från att det motstånd mot kvinnliga präster som fortfarande finns kvar i hög grad bottnar i en på trosskäl grundad tolkning av bibel och bekännelse. Här står sålunda emot varandra intressen som båda är grundlagsskyddade.

Jag ansluter mig till konstitutionsutskottets synpunkter. En noggrann värdering måste göras av de intressen som här står emot varandra: å ena sidan kravet på jämställdhet mellan män och kvinnor, å andra sidan respekten för en religiöst grundad samvetsövertygelse. Jag vill nu inte närmare diskutera denna intresseavvägning utan hänvisar till vad jag redan sagt om mitt beklagande av motståndet mot kvinnliga präster. Denna svåra intresseavvägning bör göras i samband med behandlingen av det förslag till lag mot könsdiskriminering som aviserats i regeringsförklaringen och som jämställdhetskommittén getts i uppdrag att utarbeta.

2.7 Kvinnoprästfrågan i riksdagen år 1978 och senare

Den omfattande debatten i kvinnoprästfrågan, som inleddes på nyåret 1978, ledde till att fem motioner i ämnet väcktes i riksdagen. Fyra av dem begärde att riksdagen skulle uttala sig mot diskriminerande behandling av kvinnor i samband med prästutbildning, prästvigning och ämbetsutövning i den svenska kyrkan. Motionernas grundinställning var att det behövdes åtgärder för att komma till rätta med ett kvarvarande och hårdnande motstånd mot kvinnliga präster. Särskilt framhölls att samvetsklausulen inte längre kunde få tillåtas legitimera diskriminerande behandling av kvinnor. I flertalet motioner sades att s. k. särvigningar av kvinnoprästmotståndare inte längre borde få förekomma.

I den femte motionen hävdades att det borde finnas plats inom kyrkan för två meningsriktningar i fråga om den teologiska tolkningen av kvinnas rätt att vigas till präst och bekläda prästämbete. Enligt motionären borde statsmakterna godkänna samvetsklausulen och verka för att både anhängare och avståndstagare till reformen med kvinnliga präster fick frihet att behålla sin av teologiska skäl dikterade åsikt.

Konstitutionsutskottet anförde i sitt betänkande (KU 1977/78:48) bl. a. följande.

De uttalanden som 1958 års kyrkomöte gjorde i samband med behörighetslagens antagande – den s. k. samvetsklausulen – har kommit att spela en stor roll i debatten om frågor som rör kvinnliga präster. Uttalandena måste ses mot det då aktuella läget i frågan. De syftade till att undvika kyrkosplittring och värna om den för en evangelisk

kyrka betydelsefulla principen att inte utöva tvång i trosfrågor. De önskemål som uppbar uttalandena kvarstår i princip fortfarande. Det är emellertid uppenbart att uttalandenas tolkning och räckvidd inte kan förbli opåverkade av den allmänna utvecklingen i kyrkans liv. Läget i dag är, som utskottet i det föregående antytt, helt annorlunda än 1958. Den ändrade situationen har redan påverkat den praktiska tillämpningen av behörighetslagen och måste uppenbarligen göra detta än mer i fortsättningen.

Det kan sålunda enligt utskottets mening inte komma i fråga att nytillträdande biskop utnyttjar sina befogenheter med avseende på prästvigning på ett sätt som innebär att prästkandidat diskrimineras på grund av kön. Den som skall prästvigas måste vidare vara medveten om att prästerlig tjänst i svenska kyrkan står öppen för både män och kvinnor och att han eller hon i sin tjänsteutövning måste kunna samarbeta med kollega utan hänsyn till kön.

Det är en viktig uppgift för den svenska kyrkan att målmedvetet arbeta på att snabbt finna former som fullt ut tillgodoser de krav som 1958 års reform ställer på lika behandling av man och kvinna i kyrkans tjänst. Arbetet därmed har fått en fast grund i biskopsmötets uttalande i januari i år och fortsätts f. n. genom den av biskopsmötet tillsatta samrådskommittén.

Inom kyrkans ledning finns ett klart medvetande om att hithörande frågor måste drivas med stor kraft. Opinionen inom kyrkan kommer med all säkerhet att verka för att tillfredsställande resultat kommer att uppnås. Det fortsatta arbetet kommer också att följas med uppmärksamhet av den allmänna opinionen.

Arbetet bör enligt utskottets mening fullföljas genom beslut av nästa kyrkomöte. För att säkerställa att frågan kommer under kyrkomötets prövning bör regeringen för detta framlägga förslag som klargör konsekvenserna av 1958 års reform för tjänst inom svenska kyrkan i framtiden i enlighet med vad utskottet i det föregående anfört.

Detta förslag, som innebär en omprövning av den s. k. samvetsklausulen, skall säkerställa att de som efter beslut i ärendet påbörjat postgymnasiala studier med särskild inriktning på tjänst inom svenska kyrkan inte skall kunna åberopa de av 1958 års kyrkomöte gjorda uttalandena för ett handlande i tjänsten som strider mot 1958 års reform. Självfallet betyder denna reform att några trakasserier på grund av kön inte får förekomma inom den svenska kyrkan. Utskottet förutsätter vidare att förslaget utformas på ett sådant sätt att de som har en avvikande mening i ämbetsfrågan kan bevara hemortsrätt i svenska kyrkan.

Mot bakgrund av vad utskottet anfört bör regeringen uppmärksamt följa det nu pågående arbetet inom den svenska kyrkan på hithörande område och ta de initiativ som regeringen finner erforderliga för att säkerställa att 1958 års reform helt slår igenom i kyrkans liv.

Utskottet hemställde att riksdagen som sin mening skulle ge regeringen till känna vad utskottet hade anfört. Riksdagen biföll utskottets hemställan (rskr 1977/78:339).

I ett interpellationssvar i riksdagen i samband med behandlingen av konstitutionsutskottets betänkande (KU 1977/78:48) anförde dåvarande statsrådet Johannes Antonsson bl. a. följande (prot. 1977/78:151 s. 177).

I allt väsentligt kan jag instämma i vad konstitutionsutskottet anför i sitt utförliga yttrande. Även jag anser det således nödvändigt att svenska kyrkan målmedvetet arbetar på att snabbt finna former som fullt ut tillgodoser de krav som 1958 års reform ställer på lika behandling av man och kvinna i kyrkans tjänst.

En riksdagsskrivelse i enlighet med konstitutionsutskottets förslag måste givetvis noga prövas av regeringen. Jag anser emellertid att kyrkan – innan eventuella förslag föreläggs kyrkomöte och riksdag – bör ges en chans att genom den av biskopsmötet tillsatta samrådsgruppen finna ett regelsystem som möjliggör samexistens mellan de

olika åsiktsriktningarna. Samrådsgruppens arbete följs noga av regeringen. Så t. ex. ingår en av kommundepartementets tjänstemän som observatör i gruppen. Jag har också personligen överlagt med ledamöter av samrådsgruppen.

Det är enligt min mening tillfredsställande att konstitutionsutskottet så klart betonar kyrkomötets roll vid den kommande behandlingen av frågan. Den kan inte betraktas som en vanlig jämställdhetsfråga. Jag vill i detta sammanhang hänvisa till vad jämställdhetskommittén anför i sitt betänkande med förslag till lag om jämställdhet mellan kvinnor och män i arbetslivet. Kommittén har särskilt diskuterat frågan om jämställdhet och religionsfrihet.

Frågan bör handläggas så, att regeringen för nästa ordinarie kyrkomöte framlägger förslag som syftar till att säkerställa att 1958 års reform helt slår igenom i svenska kyrkan. Det är min förhoppning att kyrkan dessförinnan genom den nyssnämnda samrådsgruppen skall ha preciserat ett godtagbart regelsystem, som konkret visar hur man tänkt sig en samexistens i olika situationer. Det kan gälla prästvigning, upplåtande av kyrka, missiveringar och ansökan om tjänst osv. Härigenom skulle de bästa garantier ges för att undvika en kyrkosplittring inom kyrkan samtidigt som frågan får en från samhällets synpunkt tillfredsställande lösning.

I framtiden bör gälla att den som inte kan acceptera kvinnlig präst inte skall kunna inkräkta på kvinnliga prästers lagfästa rätt. Principen bör, allmänt uttryckt, vara att han skall ha rätten att avstå men inte kunna tvinga henne att avstå.

Även senare har kvinnoprästfrågan aktualiserats i riksdagen genom motioner. Konstitutionsutskottet har i sina betänkanden (KU 1979/80:17, KU 1980/81:5) hänvisat till kvinnoprästutredningens pågående arbete. Utskottet har inte ansett att några nya riksdagsinitiativ är motiverade. Motionerna har av riksdagen förklarats besvarade med vad utskottet har anfört.

2.8 Allmänna kyrkomötet år 1979

Riksdagens skrivelse år 1978 föranledde regeringen att utarbeta ett förslag till en ny behörighetslag, som skulle ersätta 1958 års lag, samt kalla till allmänt kyrkomöte i januari 1979. I en skrivelse till kyrkomötet (skr 1979:2) begärde regeringen yttrande över lagförslaget. Detta hade rubricerats Lag om jämställdhet mellan kvinnor och män som präster i svenska kyrkan. Det innehöll att kvinnor och män skulle ha lika rätt att vigas till präster i svenska kyrkan och att tjänstgöra som präster inom kyrkan.

I skrivelsen anförde föredraganden, dåvarande statsrådet Bertil Hansson, inledningsvis följande om utgångspunkten för bedömningen av frågan:

Genom statsmakternas och kyrkomötets ställningstaganden år 1958 har det blivit fastställt att kvinna har samma behörighet som man till prästerlig tjänst och att detta är förenligt med svenska kyrkans lära och bekännelse. Den självfallna utgångspunkten måste i dag vara att denna kyrkans officiella ordning skall tillämpas och respekteras. Från statens synpunkt kan en mjuk tillämpning av en ny lagstiftning vara både godtagbar och rentav önskvärd under en övergångstid. Det är däremot inte godtagbart att en lagstiftning, som en i det närmaste enig riksdag står bakom och vill upprätthålla, ännu efter 20 år möter ett aktivt motstånd som vållar betydande praktiska olägenheter. Denna situation, till vilken motivuttalanden till 1958 års lag har medverkat, måste undanröjas. Den naturliga lösningen är att 1958 års lag ersätts med en ny lag.

Riksdagens skrivelse väckte två frågor av större räckvidd, uttalade föredraganden vidare. Den ena gällde riksdagens önskan, i vilken föredraganden förklarade sig instämma, att även de som inte accepterar den officiella ståndpunkten i fråga om kvinnliga präster skall kunna bevara sin hemortsrätt i svenska kyrkan. Den frågan kunde enligt föredraganden – som här anknöt till sin företrädare – lösas på ett tillfredsställande sätt genom den s. k. vägningsrätten. Man kunde dock inte sträcka sig längre än till att medge rätt att avstå från medverkan vid gudstjänster och jämförliga förrättningar. Den andra frågan gällde hur långt staten borde gå i fråga om ingrepp i kyrkans inre liv. Även här anslöt sig föredraganden till sin företrädare och uttalade, att kyrkan borde ges en chans att genom det då nyligen framlagda förslaget till samarbetsregler komma till rätta med problemen. Alternativet var enligt föredraganden att staten själv tog på sig ansvaret för ett motsvarande regelsystem, som då fick ges kyrkolags form. Till ett så djupt ingrepp i kyrkans liv fanns inte skäl.

I skrivelsen uttalade föredraganden vidare bl. a. följande om de kvinnliga prästernas arbetssituation och om innebörden av förslaget:

> Kvinnliga prästers arbetsförhållanden har på sina håll allvarligt försvårats genom att kyrkor inte har upplåtits för förrättningar som de skolat leda och genom att de har vägrats att medverka vid gudstjänster tillsammans med manliga kolleger. Ett motstånd mot de kvinnliga prästerna som tar sig sådana uttryck kan inte vidare få förekomma. Jag anser därför att en bestämmelse om lika rätt för kvinnor och män att tjänstgöra som präster inom svenska kyrkan bör tas in i den nya lagen. En sådan bestämmelse kommer att rikta sig mot alla åtgärder som innebär att en präst missgynnas på grund av sitt kön, oavsett om de vidtas av domkapitel, annan myndighet, biskop eller annan präst och oavsett när en präst som vidtar en sådan åtgärd har prästvigts.
>
> :-:
>
> När det gäller fördelningen av de prästerliga arbetsuppgifterna inom ett pastorat kan det naturligtvis inte få förekomma att en präst vägras att tjänstgöra vid gudstjänster och jämförliga förrättningar därför att hon är kvinna. Den som är präst i ett pastorat måste oberoende av kön ha rätt att fullgöra de arbetsuppgifter som ankommer på en församlingspräst. En kyrkoherde måste alltså enligt min mening, oavsett sin personliga uppfattning i ämbetsfrågan, se till att en kvinnlig präst i pastoratet inte missgynnas vid fördelningen av de prästerliga arbetsuppgifterna. Självklart är alltså att en präst, som av trosskäl inte anser sig kunna medverka vid en gudstjänst eller annan kyrklig förrättning där en kvinnlig präst skall tjänstgöra, inte kan få hindra eller försvåra hennes tjänstgöring. Han bör däremot ha rätt att avstå från att själv medverka. I ett någorlunda stort pastorat måste det vara möjligt att fördela tjänstgöringen så att konflikter inte uppkommer på grund av att en eller flera präster har en avvikande uppfattning i ämbetsfrågan.
>
> Jag vill tillägga att vad jag här har sagt om att en präst under vissa förutsättningar bör få avstå från att samarbeta med en kvinnlig kollega endast avser medverkan i gudstjänster och jämförliga förrättningar. När det gäller t. ex. barn- och ungdomsarbete eller arbetsuppgifter av administrativ karaktär, kurser, konferenser eller liknande kan en präst inte får åberopa trosskäl som stöd för en vägran att utföra uppgifter som följer av tjänsten.

Kyrkomötet antog för sin del ett lagförslag enligt vilket kvinnor och män skulle ha lika behörighet att antas till präster i svenska kyrkan och lika rätt att tjänstgöra som präster inom kyrkan (KLU 1979:8, kskr 1979:9). I

fråga om det förslag till samarbetsregler, som Biskopsmötets samrådskommitté hade utarbetat, antog kyrkomötet ett uttalande av innehåll, att samarbetsreglerna "t. v. bör vara vägledande för behandlingen av uppkommande problem på området". I fråga om lagförslaget var kyrkomötet enigt men inte i fråga om samarbetsreglerna. Vid votering avgavs 37 röster för att reglerna skulle gälla endast för nu i tjänst varande präster samt för dem som prästvigs före den 1 juli 1983, medan 59 röster avgavs mot en sådan tidsbegränsning.

3 Utvecklingen inom svenska kyrkan efter år 1958

3.1 Allmänt om utvecklingen

Beslutet om kvinnas behörighet att fr. o. m. den 1 januari 1959 bli präst i svenska kyrkan medförde inte någon snabb tillströmning av kvinnliga präster. De första tre prästvigningarna av kvinnor ägde rum år 1960. Under hela 1960-talet prästvigdes endast ett 40-tal kvinnor, i åtta av de 13 stiften. En mera påtaglig ökning skedde däremot under 1970-talet. Under de senaste åren har emellertid antalet kvinnliga präster ökat snabbt. Numera äger prästvigningar av kvinnor rum i alla stift utom Göteborgs stift. Följande sammanställning visar antalet inom svenska kyrkan vigda kvinnliga präster åren 1960–1980 stifts- och årsvis.

Stift	1960	–61	–62	–63	–64	–65	–66	–67	–68	–69	–70	–71	–72	–73	–74	–75	–76	–77	–78	–79	–80	
Uppsala					1			2	1	2		3		1	2	5	3	2	3	3	3	= 31
Linköping								1			2			4	2	2	4	1	1	2	4	= 23
Skara														1	1	2			3	1	3	= 11
Strängnäs																2	1		1	1	2	= 7
Västerås																3	2	4	3	6	2	= 20
Växjö										1						3		2		1	2	= 9
Lund				1	1	2	1	1	2	3	2	6	6	3	11	5	3	4	16	8	7	= 82
Göteborg																						= 0
Karlstad								1	1		2		2	3	2	3	1		2	7	3	= 27
Härnösand	1	1	1			1		3					5		3	2		2	4	2	4	= 29
Luleå						1						1	3	2	1	4		3	2	2	7	= 26
Visby																					1	= 1
Stockholm	2		1		1		1	4	4	4	3	6	5	5	11	15	6	7	9	22	23	=129
Summa	3	1	2	1	3	4	2	12	8	10	9	16	21	19	33	46	20	25	44	55	61	=395

Det finns i dag kvinnliga präster i samtliga stift. Även om det inte förekommer prästvigningar av kvinnor i Göteborgs stift, har kvinnor ändå möjlighet att söka och få prästerliga tjänster i stiftet. Vid utgången av år 1980 fanns det två kvinnliga präster i Göteborgs stift. I Visby stift fanns tre kvinnliga präster. I de övriga stiften var antalet betydligt högre. Stockholms stift hade mera än hundra kvinnliga präster. I förhållande till antalet manliga präster är dock de kvinnliga prästerna alltjämt få. Det totala antalet anställda präster i samtliga stift vid utgången av år 1980 var 2 616 manliga präster och 371 kvinnliga präster. Kvinnorna utgör alltså något över tio procent av de i tjänst verksamma prästerna.

I följande tabell redovisas antalet anställda präster inom svenska kyrkan åren 1960–1973. Uppgifterna är hämtade från statistiska centralbyråns officiella statistik och mättidpunkten är den 1 oktober.

År	Antal män	Antal kvinnor	Summa
1960	2 738	1	2 739
1962	2 663	3	2 666
1963	2 647	6	2 653
1964	2 637	8	2 645
1965	2 631	10	2 641
1966	2 624	13	2 637
1967	2 588	17	2 605
1968	2 565	30	2 595
1969	2 487	37	2 524
1970	2 530	47	2 577
1971	2 487	63	2 550
1972	2 489	79	2 568
1973	2 523	100	2 623

Antalet anställda präster inom svenska kyrkan åren 1975–1980 framgår av följande tabell som visar anställningsförhållandena stiftsvis den 1 mars.

Stift	1975			1976			1977			1978			1979			1980		
	M	Kv	Sa	M	Kv	Sa	M	Kv	Sa	M	Kv	Sa	M	Kv	Sa	M	Kv	Sa
Uppsala	209	11	220	217	15	232	230	21	251	235	24	259	229	26	255	230	29	259
Linköpings	175	10	185	176	10	186	186	14	200	191	15	206	187	19	206	175	21	196
Skara	188	2	190	195	4	199	195	4	199	199	6	205	195	9	204	195	11	206
Strängnäs	155	–	155	167	3	170	168	6	174	168	7	175	169	7	176	167	11	178
Västerås	160	1	161	168	4	172	171	11	182	176	13	189	179	16	195	182	21	203
Växjö	232	1	233	231	3	234	244	5	249	251	6	257	257	10	267	246	12	258
Lunds	356	38	394	356	45	401	343	47	390	331	55	386	347	64	411	356	69	425
Göteborgs	315	–	315	310	–	310	306	–	306	318	1	319	332	2	334	343	2	345
Karlstads	147	10	157	144	15	159	144	16	160	144	16	160	146	20	166	141	22	163
Härnösands	157	14	171	155	16	171	161	16	177	160	18	178	158	20	178	159	22	181
Luleå	184	9	193	180	11	191	181	13	194	188	14	202	195	17	212	201	19	220
Visby	35	–	35	38	–	38	40	1	41	41	1	42	42	2	44	39	2	41
Stockholms	240	41	281	253	57	310	239	64	303	241	72	313	237	81	318	239	97	336
Totalt	2 553	137	2 690	2 590	183	2 773	2 608	218	2 826	2 643	248	2 891	2 673	293	2 966	2 673	338	3 011

3.2 Undersökningar rörande inställning till kvinnliga präster

Det diskuteras ofta hur omfattande motståndet mot kvinnliga präster faktiskt är och vilka uttryck motståndet tar sig. Motarbetar de manliga prästerna sina kvinnliga kollegor? Finns det ett motstånd också bland lekmännen? Det hävdas ibland att frågan om kvinnliga präster enbart är en prästerlig fråga och att en övervägande majoritet av de församlingsanställda är positivt inställda till kvinnliga präster.

I slutet av 1970-talet har det gjorts några enkätundersökningar i fråga om prästers inställning till kvinnliga präster. Religionssociologiska institutet har också publicerat ett par forskningsrapporter som har belyst frågan om inställning till kvinnliga präster.

Institutet genomförde under mars–april 1976 en enkätundersökning som riktade sig till 800 präster och frikyrkopastorer. Enkäten gällde ett antal olika samhällsfrågor. Bl. a. ställdes frågan: I vilken utsträckning skall vi ha kvinnliga präster? Resultatet av undersökningen redovisades i forskningsrapporten nr 134 (1976:6) Kristna förkunnares samhällssyn.

Av de 800 intervjuade var 412 präster i svenska kyrkan. Den totala svarsprocenten var 70,8 procent. Det betraktas statistiskt som fullt tillfredsställande. Många intervjupersoner ville emellertid inte besvara just frågan om kvinnliga präster. Det interna bortfallet var således relativt stort. I följande tabell visas hur frågan faktiskt besvarades.

Svarsalternativ	Svarsprocent		
	Samtliga n = 472	Präster Sv k n = 246	Frikyrkopast. n = 226
Vi bör ha fler kvinnliga präster än i dag	43,0	26,0	61,9
Vi bör ha lika många kvinnliga präster som i dag	25,8	24,8	27,0
Vi bör över huvud taget inte ha några kvinnliga präster	30,9	49,2	11,1

Det framhålls i rapporten att tabellen med hänsyn till det stora interna bortfallet bör läsas med speciell försiktighet. Det kan emellertid utläsas att nästan hälften av de präster i svenska kyrkan som besvarat just denna fråga inte ville ha några kvinnliga präster över huvud taget under det att ca 62 % av de frikyrkopräster som besvarat frågan ville ha fler kvinnliga präster.

Om enkätsvaren från samtliga präster i svenska kyrkan sammanställs, får man följande tabell överst på nästa sida.

Tabellen anger att 44 % av prästerna inom svenska kyrkan är motståndare till kvinnliga präster. Osäkerhetsmarginalen för detta värde uppges vara ±6 %.

Den nu redovisade enkätundersökningen har begagnats av institutet för att studera samband mellan inställning till kvinnliga präster och inställning i vissa andra frågor. Resultatet av dessa studier är att inställning till kvinnliga präster samvarierar med ålder, politisk inställning, kyrklig självbestämning,

Svarsalternativ	Svar från svenska kyrkans präster	
Vi bör ha fler kvinnliga präster än i dag	63	23 %
Vi bör ha lika många kvinnliga präster som i dag	61	22 %
Vi bör över huvud taget inte ha några kvinnliga präster	122	44 %
Ej svar	31	11 %
Summa	277	100 %

bibelsyn (bland de lågkyrkliga), ekumenisk inställning, grad av kvietism[1] (bland dem som varken är högkyrkliga eller lågkyrkliga) och grad av religiöst socialt engagemang (för de yngre prästerna). Något samband mellan inställning till kvinnliga präster och inställning i kyrka-statfrågan går däremot enligt undersökningen inte att belägga. Den ifrågavarande sambandsanalysen har redovisats i institutets forskningsrapport nr 141 (1978:1) Inställning till kvinnliga präster; En sambandsanalys.

En ytterligare enkätundersökning som gäller inställning till kvinnliga präster har dåvarande Svenska Prästförbundet (numera Svenska kyrkans personalförbund) utfört. I förbundets tidskrift (Meddelande nr 2, april 1978) redovisas en enkät som har gjorts för att utröna hur medlemmarna ser på ett antal frågor. Enkäten tillställdes 400 slumpvis utvalda präster och besvarades av 323 präster. Manliga präster fick frågan: Är du emot kvinnliga präster? Frågan besvarades av 299 präster. Svaren framgår av följande sammanställning.

Ja	Nej	Tveksamma
42 % (126)	54 % (161)	4 % (12)

Liksom Religionssociologiska institutets enkätundersökning från år 1976 visade Prästförbundets undersökning att en förhållandevis stor andel präster inom svenska kyrkan – över 40 % – är mot kvinnliga präster.

På uppdrag av Biskopsmötets samrådskommitté har en sociologisk/socialpsykologisk undersökning utförts i fråga om arbetssituationen i svenska kyrkan år 1978. Undersökningen har verkställts av forskare vid sociologiska institutionen vid Uppsala Universitet (Örjan Hultåker och Jan Trost). Undersökningsresultaten har redovisats i rapporten Präst kontra präst; åsikter och handlingar.

Mellan 30 och 40 präster i svenska kyrkan har intervjuats om olika händelser med anknytning till kvinnoprästfrågan. Intervjuerna har haft formen av samtal och resonemang med intervjupersonerna. Från intervjuerna kan redovisas att många motståndare till kvinnliga präster tyckte att allmänheten hade svårt att förstå att det för dem rör sig om en trosfråga och inte en könsrollsfråga.

[1] Kvietism = "en typ av religiös mystik som genom bön och stilla meditation vill uppnå jagets utplåning och vilan i Gud".

Av undersökningens slutsatser kan nämnas bl. a. följande.

> Bland prästerna underkänns alltså den person som de manliga prästerna i vissa avseenden uppmanas samarbeta med. Enligt vår mening är det under sådana omständigheter mycket svårt att skapa ett fungerande samarbete utan komplikationer.
>
> :-:
>
> På längre sikt är det därför mycket svårt att skapa ett fungerande samarbete. Situationen är, som vi ser det, genuint instabil därför att båda parter vill verka för att det kommer en förändring till stånd. Dessvärre vill de genomföra diametralt motsatta förändringar vilket ökar risken för konflikt.
>
> :-:
>
> Det finns ett antal motstridiga åsikter i ämbetsfrågan. Dessa åsikter kan ta sig uttryck på olika sätt i handlingar. Samrådsgruppen har valt att ej söka styra prästernas *åsikter* med en regelsamling. Däremot har samrådsgruppen valt att söka styra prästernas *handlingar* genom sin regelsamling. Att söka styra *handlingar* som bygger på icke reglerade *åsikter* är ytterligare svårt eller kanske ogörligt.

När det gäller lekmännens inställning synes en betydande majoritet vara för kvinnliga präster.

Kvinnoprästkonflikten i svenska kyrkan har kommit att utgöra skäl för medlemmar i kyrkan att begära sitt utträde. År 1978, när kvinnoprästdebatten var mycket intensiv, skedde en markant ökning av antalet utträden ur svenska kyrkan. Antalet utträden under åren 1976–1979 framgår av följande sammanställning.

År	A	B	C	D	E	F
1976	8 237 487	457 547	2,8 %	58,1 %	5,6 %	11 537
1977	8 258 682	494 914	3,1 %	59,6 %	6,0 %	14 196
1978	8 282 140	539 462	3,6 %	60,9 %	6,5 %	31 016
1979	8 298 241	569 302	3,9 %	61,7 %	6,9 %	21 381

A = Antal svenska och utländska medborgare
B = Antal svenska och utländska medborgare som inte tillhör svenska kyrkan
C = Procentandel svenska medborgare som inte tillhör svenska kyrkan
D = Procentandel utländska medborgare som inte tillhör svenska kyrkan
E = Procentandel av befolkningen som inte tillhör svenska kyrkan
F = Antal utträden ur svenska kyrkan.

Religionssociologiska institutet (forskningsrapport nr 149–150) (1973:3–4) har gjort en begränsad undersökning i Stockholm år 1978 av vilka det är som begär sitt utträde och varför det sker. Undersökningen visar bl. a. att hälften av de utträdande motiverar sitt utträde med att de inte tror eller sympatiserar med kyrkans lära, medan den andra hälften motiverar sitt utträde med något enligt dem negativt förhållande inom kyrkan. Av dessa inomkyrkliga skäl till utträde är motsättningarna kring kvinnliga präster det vanligaste.

3.3 Utredningens studier av förhållandena i de olika stiften

Enligt direktiven har en av utredningens uppgifter varit att fortlöpande följa utvecklingen inom svenska kyrkan av kvinnoprästfrågan. Utredningen har genomfört denna uppgift bl. a. genom besök och överläggningar i samtliga 13 stift. Överläggningarna har i varje stift haft formen av samtal med biskopen och olika kyrkliga grupper. Sålunda har utredningen samtalat med ledamöterna i domkapitlet, stiftets samrådsgrupp och med kvinnliga präster i stiftet och i regel även med företrädare för stiftsavdelningen av Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund och stiftskretsen av Svenska kyrkans personalförbund.

Vid dessa överläggningar har de kvinnliga prästernas arbetssituation tagits upp. Utredningen har informerats om hur man i stiftet har behandlat samarbetsreglerna och hur man ser på möjligheterna att skapa goda arbetsvillkor med hjälp av reglerna.

Som ett led i förberedelserna för stiftsbesöken har utredningen försökt kartlägga de uppgifter och synpunkter som har kommit fram i den allmänna debatten. Särskilt har utredningen uppmärksammat motioner och anföranden i riksdagen.

I följande avsnitt redovisar utredningen stiftsvis i huvudsak vissa faktiska uppgifter i fråga om stiften. Eftersom det har visat sig, att samarbetsreglerna har handlagts på olika sätt, lämnas också uppgifter om handläggningen av dessa. Stiften behandlas i den ordning i vilken de har besökts. I ett följande avsnitt 3.4 ger utredningen ett sammandrag av sina iakttagelser vid stiftsbesöken m. m.

3.3.1 *Luleå stift*

Utredningen besökte Luleå stift den 14 september 1979.

Luleå stift omfattar Norrbottens och Västerbottens län. Det är indelat i 80 församlingar, 71 pastorat och 12 kontrakt. Dess befolkning utgör ca 507 000 personer. En särprägel för stiftet utgör læstadianismen.

Luleå stift har i nästan 15 år haft kvinnliga präster. År 1965 prästvigdes den första kvinnan i stiftet. Vid tiden för utredningens besök tjänstgjorde 19 kvinnliga präster i stiftet.

Det uppgavs vid besöket att samarbetet i stiftet fungerade i stort sett väl. I sin ämbetsberättelse för år 1979 till det årliga prästmötet framhöll dåvarande biskopen i kvinnoprästfrågan, att "vi är kallade för att föra ut evangelium till människors frälsning och där blir ändå frågan om kvinnan som präst en underordnad fråga, hur viktig man än kan anse den vara".

Domkapitlet behandlade samarbetsreglerna vid ett sammanträde den 25 april 1979. I en skrivelse till stiftets präster och kyrkoråd uttalade domkapitlet att det ansluter sig till reglerna och förutsätter att de efterlevs i stiftet. Samarbetsreglerna bifogades skrivelsen.

Sedan ett par år hade det funnits en samtalsgrupp för kvinnoprästfrågan, bestående av biskopen, en kontraktsprost och en kvinnlig präst. Den skulle fr. o. m. år 1980 ombildas till stiftets samrådsgrupp och få den sammansättning som förordas i samarbetsreglerna.

Enligt domkapitlets uppgifter tjänstgjorde den 1 december 1980 i stiftet 198 manliga präster och 23 kvinnliga präster.

De kvinnliga prästerna innehade följande tjänster i stiftet.

Tjänst	Antal
Kyrkoherde	2
Komminister	8
Kyrkoadjunkt	6
Stiftsadjunkt	1
Kontraktsadjunkt	1
Pastoratsadjunkt	5

3.3.2 *Härnösands stift*

Utredningen besökte Härnösands stift den 24 september 1979.

Härnösands stift omfattar Västernorrlands och Jämtlands län. Det är indelat i 129 församlingar, 82 pastorat och 14 kontrakt. Dess befolkning utgör ca 402 500 personer.

Härnösands stift fick sin första kvinnliga präst redan år 1960. De följande två åren prästvigdes varje år ytterligare en kvinna för tjänstgöring i stiftet. Vid tiden för utredningens besök tjänstgjorde i stiftet 22 kvinnliga präster. Av de 14 kontrakten hade två kontrakt inte någon kvinnlig präst. I ett av dem skulle emellertid inom kort en kvinnlig präst tillträda en tjänst.

Det uppgavs att samarbetsförhållandena är goda i stiftet och att det sällan förekommer några konflikter. Den positiva andan i stiftet anses till stor del bero på att det har funnits kvinnliga präster där nästan från kvinnoprästreformens början.

Domkapitlet behandlade samarbetsreglerna redan tidigt. I en skrivelse den 23 mars 1979 från biskopen och domprosten till stiftets präster och kyrkoråd anbefalldes reglerna till studium och efterlevnad. I skrivelsen uttalades förhoppningen att reglerna skulle ge arbetsfred i kyrkan och medverka till att göra kyrkan mer trovärdig. Det framhölls vidare att en strävan borde vara att följa reglerna även om de inte skulle erhålla legal status genom riksdagen. Samarbetsreglerna bifogades skrivelsen.

En samrådsnämnd hade funnits redan tidigare i stiftet. Den hade upplösts och ersatts av en sådan samrådsgrupp som samarbetsreglerna förordar. Denna grupp träffades inte regelbundet utan avsågs bli kallad vid behov för att behandla konfliktfall.

Enligt domkapitlets uppgifter tjänstgjorde den 1 december 1980 i stiftet 149 manliga präster och 24 kvinnliga präster.

De kvinnliga prästerna innehade följande tjänster i stiftet.

Tjänst	Antal
Kyrkoherde	1
Komminister	11
Kyrkoadjunkt	8
Stiftsadjunkt	–
Kontraktsadjunkt	–
Pastoratsadjunkt	4

3.3.3 *Uppsala stift*

Utredningen besökte Uppsala stift den 25 september 1979.

Uppsala stift omfattar Gävleborgs län, Uppsala län samt delar av Stockholms och Västmanlands län. Det är indelat i 217 församlingar, 96 pastorat och 17 kontrakt. Dess befolkning utgör ca 632 500 personer.

Uppsala stift fick sin första kvinnliga präst år 1964. Vid tiden för utredningens besök tjänstgjorde i stiftet 28 kvinnliga präster. I flera stora pastorat i södra Uppland finns det ännu inte några kvinnliga präster.

I en skrivelse den 16 maj 1979 till samtliga präster och församlingskyrkoråd förklarade domkapitlet, att det förutsattes att samarbetsreglerna efterlevdes inom stiftet. Vidare anbefalldes att reglerna blir föremål för information och studium bland alla som verkar ute i församlingarna. Samarbetsreglerna bifogades skrivelsen.

En samrådsgrupp har bildats i enlighet med samarbetsreglerna. Gruppen består av sex ledamöter, tre valda av stiftstinget och tre valda av stiftskretsen av personalförbundet. Vid utredningens besök hade man tagit upp en akut konflikt till behandling i samrådsgruppen.

Enligt domkapitlets uppgifter tjänstgjorde den 1 december 1980 i stiftet 239 manliga präster och 30 kvinnliga präster.

De kvinnliga prästerna innehade följande tjänster i stiftet.

Tjänst	Antal
Kyrkoherde	1
Komminister	16
Kyrkoadjunkt	5
Stiftsadjunkt	–
Kontraktsadjunkt	–
Pastoratsadjunkt	8

3.3.4 *Växjö stift*

Utredningen besökte Växjö stift den 8 november 1979.

Växjö stift omfattar hela Kronobergs län och delar av Jönköpings, Kalmar och Hallands län. Det är indelat i 254 församlingar, 113 pastorat och 17 kontrakt. Dess befolkning utgör ca 591 000 personer.

År 1969 prästvigdes för första gången en kvinna för tjänstgöring i stiftet. Det dröjde därefter ända till år 1975 innan ytterligare tre kvinnor prästvigdes i stiftet. Åren därefter har endast ett fåtal kvinnor sökt sig till stiftet som präster. Vid tiden för utredningens besök hade elva kvinnor anställning som präster i stiftet.

Vid utredningens besök framkom att motståndet mot kvinnliga präster är relativt utbrett i stiftet. Den andliga strukturen är blandad. Det finns en stark frikyrklighet i stiftet samtidigt som många kontrakt präglas av gammalkyrkliga och bekännelsetrogna riktningar t. ex. Östra Smålands missionsförening.

I cirkulär, som utfärdades den 7 maj 1979, förklarade domkapitlet att det förutsatte att samarbetsreglerna kommer att tillämpas inom stiftet. Reg-

lerna utsändes separat till präster och kyrkoråd.

En samtalsgrupp för kvinnoprästfrågan hade funnits i stiftet sedan år 1975. Den bestod av fyra präster och fyra lekmän. Denna grupp skulle fr. o. m. år 1980 ombildas till stiftets samrådsgrupp och ha den sammansättning som förordas i samarbetsreglerna.

Enligt domkapitlets uppgifter tjänstgjorde den 1 december 1980 i stiftet 232 manliga präster och 13 kvinnliga präster.

De kvinnliga prästerna innehade följande tjänster i stiftet.

Tjänst	Antal
Kyrkoherde	1
Komminister	6
Kyrkoadjunkt	2
Stiftsadjunkt	–
Kontraktsadjunkt	–
Pastoratsadjunkt	4

3.3.5 *Skara stift*

Utredningen besökte Skara stift den 12 november 1979.

Skara stift omfattar hela Skaraborgs län och delar av Jönköpings, Älvsborgs och Örebro län. Stiftet är indelat i 368 församlingar, 88 pastorat och 15 kontrakt. Dess befolkning utgör ca 499 500 personer.

Det dröjde ända till år 1973 innan någon kvinna prästvigdes i Skara stift. Vid utredningens besök tjänstgjorde i stiftet nio kvinnliga präster. Det uppgavs att man i stiftet försöker lösa motsättningarna i kvinnoprästfrågan genom aktiv samverkan och ökad teologisk kunskap i ämbetsfrågan.

I en skrivelse till kyrkoråden den 16 mars 1979 behandlade domkapitlet samarbetsreglerna. Domkapitlet ansåg det nödvändigt att "vi blir förtrogna med reglerna och att vi i handling visar att vi accepterar dem". Reglerna översändes med skrivelsen i avsikt att de därmed skulle nå såväl präster som lekmän. I skrivelsen uttalades vidare att – efter anmälan och genomgång i kyrkorådet – ytterligare information om samarbetsreglerna borde spridas, lämpligen på planeringsdagar eller medarbetarsamlingar.

En samrådsgrupp för kvinnoprästfrågan bildades redan år 1978 i stiftet. Den fick utöver biskopen som ordförande tolv ledamöter, ungefär lika fördelade mellan representanter för de olika uppfattningarna om kvinnans behörighet till prästämbetet. Fyra ledamöter var utsedda av domkapitlet, fyra ledamöter av stiftskretsen av Svenska prästförbundet och fyra ledamöter av stiftsavdelningen av Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund. Vid sammanträde med denna den 14 mars 1979 beslöts att t. v. inte göra någon förändring i dess sammansättning. I den nyssnämnda skrivelsen från domkapitlet till kyrkoråden lämnades också uppgift om namnen på ledamöterna i samrådsgruppen.

Enligt domkapitlets uppgifter tjänstgjorde den 1 december 1980 i stiftet 197 manliga präster och 12 kvinnliga präster.

De kvinnliga prästerna innehade följande tjänster i stiftet.

Tjänst	Antal
Kyrkoherde	–
Komminister	4
Kyrkoadjunkt	4
Stiftsadjunkt	–
Kontraktsadjunkt	–
Pastoratsadjunkt	4

3.3.6 *Lunds stift*

Utredningen besökte Lunds stift den 6 mars 1980.

Lunds stift omfattar Blekinge län, Kristianstads län och Malmöhus län. Det är indelat i 438 församlingar, 168 pastorat och 21 kontrakt. Dess befolkning utgör ca 1 176 000 personer.

Lunds stift fick sin första kvinnliga präst år 1963. Vid tiden för utredningens besök tjänstgjorde i stiftet 69 kvinnliga präster av totalt 425 präster. Av stiftets 21 kontrakt hade tre kontrakt inte någon kvinnlig präst.

De senaste årens prästvigningar i stiftet framgår av följande sammanställning.

Datum	Totala antalet prästkandidater	Kvinnor	Män
75-05-18	8	3	5
75-12-07	12	2	10
76-02-15	2	–	2
76-05-30	11	3	8
77-01-23	5	2	3
77-02-06	2	–	2
77-05-29	7	2	5
77-10-02	1	–	1
78-01-29	9	7	2
78-06-11	20	8	12
78-08-04	1	1	–
79-01-28	17	2	15
79-06-10	13	6	7
80-01-27	15	4	11
Summa	123	40	83

Domkapitlet har genom beslut den 11 april 1979 förutsatt att samarbetsreglerna efterlevs inom stiftet. Beslutet har tagits in i ett cirkulär till församlingarna till vilket samarbetsreglerna har bifogats.

I enlighet med samarbetsreglerna har det bildats en samrådsgrupp i stiftet. Gruppen, som består av åtta ledamöter, höll sitt första sammanträde i september 1979.

I stiftets arbete på att främja jämställdheten mellan kvinnliga och manliga präster har ingått en strävan att en viss kvot kvinnliga präster alltid skall delta i de obligatoriska fortbildningskurserna. Vidare har man satt in kvinn-

liga präster i kursledningen. Kvinnliga präster har också fått medverka under fortbildningskurserna.

Enligt domkapitlets uppgifter tjänstgjorde den 1 december 1980 i stiftet 340 manliga präster och 74 kvinnliga präster.

De kvinnliga prästerna innehade följande tjänster i stiftet.

Tjänst	Antal
Kyrkoherde	5
Komminister	25
Kyrkoadjunkt	17
Stiftsadjunkt	2
Kontraktsadjunkt	1
Pastoratsadjunkt	24

3.3.7 *Linköpings stift*

Utredningen besökte Linköpings stift den 26 mars 1980.

Linköpings stift omfattar Östergötlands län samt delar av Jönköpings och Kalmar län. Det är indelat i 215 församlingar, 87 pastorat och 14 kontrakt. Dess befolkning utgör ca 519 000 personer.

Linköpings stift fick sin första kvinnliga präst år 1967. Vid tiden för utredningens besök tjänstgjorde i stiftet 21 kvinnliga präster av totalt 196 präster. Stiftet sägs vara präglat av en viss högkyrklig anda, och detta anfördes som förklaring till att det dröjde så länge innan det skedde en prästvigning av kvinna. Enligt uppgift rådde under hela 1960-talet en kraftig spänning mellan de olika åsiktsriktningarna i kvinnoprästfrågan.

Enligt ett beslut den 14 juni 1979 översände domkapitlet samarbetsreglerna till pastorsämbetena för vidare befordran till kyrkoråden och prästerskapet. I beslutet uttalade domkapitlet att reglerna kan bilda underlag för samlevnad inom stiftet.

På prästmötets initiativ inrättades i stiftet redan år 1973 en samrådsgrupp för att behandla frågor med anknytning till kvinnoprästproblematiken. Gruppen har bestått av tre präster från vardera åsiktsriktningen och med domprosten som sammankallande. Vid prästmötet år 1979 fick denna samrådsgrupp förlängt mandat, men den har inte sammanträtt ytterligare. Vid utredningens besök hade någon samrådsgrupp enligt samarbetsreglerna ännu inte bildats. Avsikten var emellertid att inrätta en sådan grupp.

Enligt domkapitlets uppgifter tjänstgjorde den 1 december 1980 i stiftet 174 manliga präster och 23 kvinnliga präster.

De kvinnliga prästerna innehade följande tjänster i stiftet.

Tjänst	Antal
Kyrkoherde	2
Komminister	7
Kyrkoadjunkt	7
Stiftsadjunkt	1
Kontraktsadjunkt	–
Pastoratsadjunkt	6

3.3.8 *Västerås stift*

Utredningen besökte Västerås stift den 29 april 1980.

Västerås stift omfattar Kopparbergs län samt delar av Västmanlands och Örebro län. Det är indelat i 122 församlingar, 80 pastorat och 15 kontrakt. Dess befolkning utgör ca 584 000 personer.

Västerås stift var ett av de stift som längst saknade kvinnliga präster. Stiftet fick sina första kvinnliga präster så sent som år 1975. Biskop Sven Silén vigde då kort före sin avgång de första kvinnliga prästerna i stiftet. Det uppgavs vid besöket att kvinnliga prästkandidater tidigare har avstått från att söka anställning i stiftet på grund av dess högkyrkliga prägel. Vid tiden för utredningens besök tjänstgjorde i stiftet 21 kvinnliga präster av totalt 203 präster.

Västerås stift kännetecknas alltjämt av ett ganska utbrett motstånd mot kvinnliga präster. Domprosten beskrev situationen i stiftet på det sättet att "det hankar sig fram". Enligt en grov uppskattning är närmare 25 procent av de manliga prästerna emot kyrkans officiella hållning i kvinnoprästfrågan. Av stiftets 15 kontrakt har flera kontrakt inte någon kvinnlig präst.

De senaste årens prästvigningar i stiftet framgår av följande sammanställning.

År	Kvinnor	Män	
1975	3	21	(varav en vigdes för tjänstgöring i annat stift)
1976	2	7	(jämte en manling, som vigdes i Göteborg för tjänstgöring i Västerås stift)
1977	4	4	
1978	3	7	
1979	6	15	
Jan 1980	1	2	
Summa	19	56	

Västerås stift var ett av de få stift där domkapitlet inte hade tagit något beslut i fråga om samarbetsreglerna. Domkapitlet hade sålunda inte anbefallt reglerna som riktlinjer i stiftet eller skickat ut dem till prästerna och kyrkoråden. Inte heller hade det vid utredningens besök bildats någon samrådsgrupp enligt samarbetsreglerna. En sådan skulle emellertid bildas efter sommaren 1980. I stiftet fanns sedan april 1978 en samtalsgrupp för frågor som rör kvinnliga präster.

Enligt domkapitlets uppgifter tjänstgjorde den 1 december 1980 i stiftet 185 manliga präster och 22 kvinnliga präster.

De kvinnliga prästerna innehade följande tjänster i stiftet.

Tjänst	Antal
Kyrkoherde	–
Komminister	9
Kyrkoadjunkt	11
Stiftsadjunkt	–
Kontraktsadjunkt	1
Pastoratsadjunkt	1

3.3.9 *Karlstads stift*

Utredningen besökte Karlstads stift den 13 maj 1980.

Karlstads stift omfattar Värmlands län samt delar av Älvsborgs och Örebro län. Det är indelat i 136 församlingar, 71 pastorat och 12 kontrakt. Dess befolkning utgör ca 390 000 personer.

Karlstads stift fick sin första kvinnliga präst år 1967. Vid tiden för utredningens besök tjänstgjorde i stiftet 22 kvinnliga präster av totalt 163 präster. I ett par kontrakt i Dalsland fanns ännu inga kvinnliga präster.

Det uppgavs vid besöket att kvinnoprästkonflikten inte har orsakat några djupa motsättningar i stiftet. Särskild vikt läggs vid att kvinnliga präster ges tillfälle att medverka på skilda sätt i stiftssammanhang.

De senaste årens prästvigningar i stiftet framgår av följande sammanställning.

År	Män	Kvinnor
Maj 1975	2	1
Dec. 1975	6	2
Maj 1976	4	1
Jan. 1977	5	–
Juni 1977	3	–
Jan. 1978	2	1
Juni 1978	5	1
Jan. 1979	3	4
Juni 1979	2	2
Aug. 1979	1	1
Jan. 1980	6	1
Summa	39	14

Enligt beslut av domkapitlet har detta för sin del antagit samarbetsreglerna och förutsatt att de följs av stiftets präster. Domkapitlet har återgett reglerna i sitt första cirkulär för år 1980, som utkom från trycket i slutet av februari.

En samrådsgrupp enligt samarbetsreglerna hade ännu inte bildats i stiftet. En sådan grupp skulle emellertid tillsättas under hösten. Dröjsmålet berodde på att det rådde en viss tveksamhet om nyttan av en sådan grupp. På sina håll ser man en risk för att motsättningarna fördjupas i stället för att lösas upp.

Enligt domkapitlets uppgifter tjänstgjorde den 1 december 1980 i stiftet 133 manliga präster och 27 kvinnliga präster.

De kvinnliga prästerna innehade följande tjänster i stiftet.

Tjänst	Antal
Kyrkoherde	1
Komminister	8
Kyrkoadjunkt	5
Stiftsadjunkt	–
Kontraktsadjunkt	1
Pastoratsadjunkt	12

3.3.10 *Göteborgs stift*

Utredningen besökte Göteborgs stift den 4 juni 1980.

Göteborgs stift omfattar Göteborgs och Bohus län samt delar av Hallands och Älvsborgs län. Det är indelat i 287 församlingar, 132 pastorat och 18 kontrakt. Dess befolkning utgör ca 1 077 000 personer. Stiftet präglas sedan lång tid tillbaka av gammalkyrklighet med på sina håll stark anknytning till schartauanismen. Under senare år har emellertid högkyrkligheten vuxit sig stark inom stiftet.

I Göteborgs stift har ännu ingen kvinna vigts till präst. Domkapitlet i stiftet har en sammansättning som innebär att en rekrytering av kvinnliga präster inte främjas. Vid tiden för utredningens besök tjänstgjorde två kvinnliga präster av totalt 345 präster i stiftet. Den första av dem utsågs av domkapitlet år 1978. När domkapitlet behandlade detta tillsättningsärende, lät vissa ledamöter i en protokollsanteckning till beslutet deklarera att de inte därmed hade ändrat sin inställning i fråga om kvinnliga präster.

En samtalsgrupp för diskussion av olika kvinnoprästfrågor bildades i stiftet våren 1978. Gruppen har hållit flera sammanträden. I januari 1980 anpassades sammansättningen till samarbetsreglerna. Gruppen utgör sålunda numera en samrådsgrupp och har åtta ledamöter.

Domkapitlet har inte fattat något beslut rörande samarbetsreglerna, utan dessa har behandlats i samrådsgruppen. Domkapitlet har sålunda inte rekommenderat reglerna till efterlevnad. Samrådsgruppen bestämde i början av året att "information till församlingarna lämpligen kunde ske i form av en blänkare i OSS[2] *dels* angående samarbetsreglerna, *dels* om samrådsgruppen och att den sammanträder regelbundet".

Enligt domkapitlets uppgifter tjänstgjorde den 1 december 1980 i stiftet 348 manliga präster och 2 kvinnliga präster.

De två kvinnliga prästerna innehade komministertjänster i samma församling i Göteborg.

3.3.11 *Visby stift*

Utredningen besökte Visby stift den 10 juni 1980.

Visby stift omfattar Gotlands län. Det är indelat i 92 församlingar, 21 pastorat och 3 kontrakt. Dess befolkning utgör ca 55 000 personer.

Vid tiden för utredningens besök tjänstgjorde i stiftet två kvinnliga präster av totalt 41 präster. Dessa två kvinnliga präster hade sökt och fått tjänster i stiftet. Den första av dem kom till stiftet år 1976. Den andra kom två år senare. Den första prästvigningen av en kvinna i stiftet ägde rum i slutet av oktober 1980.

Frågan om hur samarbetsreglerna bör hanteras har inte tagits upp till behandling i domkapitlet. Detta har sålunda inte, såsom har skett i de flesta stiften, skickat ut regierna till prästerna och församlingarna med rekommendation att reglerna skall efterföljas.

En samrådsgrupp hade emellertid bildats. Den bestod av åtta ledamöter. Domkapitlet, stiftsrådet, stiftsavdelningen av Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund samt stiftskretsen av Svenska kyrkans personalförbund hade utsett vardera två ledamöter. Gruppen hade sammanträtt ett par gånger.

[2] OSS är ett stiftsblad; Information för oss i Göteborgs stift.

En arbetsgrupp i stiftet hade tillsatts för att se över och utforma nya allmänna prästerliga tjänstgöringsföreskrifter. Ett förslag till sådana föreskrifter hade tagits fram. I förslaget, som remissbehandlades, hade tagits in en del av de bestämmelser som samarbetsreglerna innehåller. Arbetsgruppen hade uppfattningen att samarbetsreglerna skulle få bättre effekt genom att ingå i tjänstgöringsföreskrifterna.

Enligt domkapitlets uppgifter tjänstgjorde den 1 december 1980 i stiftet 41 manliga präster och tre kvinnliga präster.

Två av de kvinnliga prästerna var kyrkoherdar. Den trejde kvinnliga prästen var pastoratsadjunkt.

3.3.12 *Stockholms stift*

Utredningen besökte Stockholms stift den 19 juni 1980.

Stockholms stift omfattar större delen av Stockholms län. Det är indelat i 85 församlingar, 64 pastorat och 9 kontrakt. Dess befolkning utgör ca 1 320 000 personer.

Stockholms och Härnösands stift var de första stiften där kvinnor prästvigdes år 1960. Fr. o. m. år 1975 har fler kvinnor än män vigts till präster i Stockholms stift. Det totala antalet prästvigda under denna tid är 152, varav 82 kvinnor. Vid tiden för utredningens besök tjänstgjorde i stiftet ett hundratal kvinnliga präster av totalt drygt 300 präster.

Befordringsutsikterna i Stockholms stift uppgavs emellertid inte vara särskilt goda. Stiftet har många kyrkoadjunkttjänster men relativt få kyrkoherdetjänster. Stiftet förlorar därför en hel del kvinnliga präster som har tjänstgjort en längre tid i stiftet.

I Stockholms stift har inte vidtagits några särskilda åtgärder med anledning av samarbetsreglerna. Man anser att dessa skulle innebära en reträtt för Stockholms stifts del. I stiftet hävdas uppfattningen att det är olyckligt att motståndet formaliseras, som har skett i samarbetsreglerna. Man riskerar att det permanentas därigenom.

En samrådsgrupp enligt samarbetsreglerna har emellertid utsetts i stiftet. Gruppen, som består av åtta ledamöter, hade vid tiden för utredningens besök ännu inte sammanträtt.

Enligt domkapitlets uppgifter tjänstgjorde den 1 december 1980 i stiftet 219 manliga präster och 103 kvinnliga präster.

De kvinnliga prästerna innehade följande tjänster i stiftet.

Tjänst	Antal
Kyrkoherde	1
Komminister	32
Kyrkoadjunkt	38
Stiftsadjunkt	3
Kontraktsadjunkt	–
Pastoratsadjunkt	29

3.3.13 *Strängnäs stift*

Utredningen besökte Strängnäs stift den 24 juni 1980.

Strängnäs stift omfattar hela Södermanlands län samt delar av Stockholms län och Örebro län. Det är indelat i 147 församlingar, 72 pastorat och 12 kontrakt. Dess befolkning utgör ca 539 000 personer.

Strängnäs stift var ett av de stift som längst saknade kvinnliga präster. Först i december år 1975 vigdes två kvinnor för tjänstgöring i stiftet. Vid tiden för utredningens besök tjänstgjorde i stiftet 15 kvinnliga präster av totalt 180 präster.

I domkapitlet deltar vissa ledamöter inte vid prästexamen och prästvigning, när det är fråga om kvinnliga prästkandidater.

Domkapitlet diskuterade samarbetsreglerna i maj 1979. Det beslöt att "överlämna" reglerna till stiftets församlingar och präster med en rekommendation att reglerna skall iakttas framgent.

Som förordas i samarbetsreglerna tillkom under sommaren 1979 en samrådsgrupp som består av sex ledamöter. Efter beslut i gruppen översändes i mars 1980 reglerna ånyo för studium till präster, församlingsanställda och kyrkorådsledamöter, tillsammans med ett brev från biskopen och samrådsgruppen. I brevet betonas att det är viktigt att reglerna blir kända. Brevet avslutas med följande ord:

> Ämbetsfrågan kan dock inte betraktas som en speciellt prästerlig angelägenhet. Bland församlingsanställda, medarbetare, kyrkorådsledamöter och andra församlingsmedlemmar finns människor som har olika övertygelser i ämbetsfrågan. Det är viktigt att den vilja till samarbete och förståelse, hänsyn och respekt som samrådsdokumentet vill vara ett uttryck för, också blir vägledande för dessa grupper. Alla har vi ansvar för att ingen skall tvingas att handla mot sin övertygelse och för att den som vill följa kyrkans gällande ordning inte hindras.
>
> I enlighet med samrådsdokumentet finns nu i Strängnäs stift en samrådsgrupp i ämbetsfrågan. Dess uppgifter framgår av dokumentet. Gruppen vill vara en hjälp till att de attityder och värderingar som ovan skissats förverkligas i vårt stift. Samrådsgruppen ser dock som det viktigaste att alla präster, medarbetare och lekmän i församlingarna söker tillämpa samrådsdokumentet så, att vi skall slippa uppslitande och splittrande konflikter. I allas vårt intresse ligger – trots olika övertygelser i huvudfrågan – att vi kan visa att vi inte förlamas utan tillsammans kan arbeta för att människor skall finna en andlig hemvist i vår kyrka.

Enligt domkapitlets uppgifter tjänstgjorde den 1 december 1980 i stiftet 161 manliga präster och 15 kvinnliga präster.

De kvinnliga prästerna innehade följande tjänster i stiftet.

Tjänst	Antal
Kyrkoherde	2
Komminister	5
Kyrkoadjunkt	5
Stiftsadjunkt	–
Kontraktsadjunkt	–
Pastoratsadjunkt	3

3.4 Sammandrag av gjorda iakttagelser

De uppgifter, som utredningen har fått vid sina besök i stiften, har kompletterats genom kontakter och överläggningar med en rad kyrkliga organisationer och institutioner. Av särskild vikt har den hearing varit, som utredningen genomförde efter stiftsbesöken (se avsnitt 1.3). Vid den tog utredningen bl. a. upp olika frågor och synpunkter som stiftsbesöken hade aktualiserat. De bedömningar, som utredningen redovisar i det följande, grundar sig även på denna hearing och övriga kontakter.

Utredningen vill särskilt betona att det inte har varit dess uppgift att mera i detalj kartlägga de kvinnliga prästernas arbetssituation eller analysera enskilda fall som har tagits upp med utredningen. Det skulle ha krävt ingående undersökningar av delvis ömtålig natur. Mot denna bakgrund har utredningen funnit riktigast att inte här gå in på alla de praktiska samarbetsproblem, som har antytts under arbetet, utan begränsa sig till vissa mera vanliga situationer och problem och till mera översiktliga bedömningar.

Utredningen konstaterar till en början att motståndet mot kvinnliga präster fortfarande har en relativt stor utbredning bland prästerna. Däremot förekommer det i väsentligt mindre utsträckning bland kyrkans lekmän. Utredningen avstår från att göra några närmare uppskattningar. Det har inte bedömts som lämpligt att i detta sammanhang ta initiativ till någon opinionsundersökning.

Man måste uppmärksamma att det från flera synpunkter skulle vara fel att skilja klart mellan två olika läger. Bilden är mera komplicerad. Det har t. ex. framhållits för utredningen att det var ganska många som visserligen var tveksamma till en början men som längre fram kom till en egen klar övertygelse. Av dessa kom åtskilliga att acceptera kvinnliga präster. En motsatt tendens, som ofta har åberopats under överläggningarna, är att under senare år ett stort antal unga präster och teologie studerande har kommit att stå i motsats till den officiella synen i ämbetsfrågan. Denna tendens har väckt särskild oro på många håll.

Bland de präster, som har en annan uppfattning i ämbetsfrågan än den officiella, har det vidare hela tiden förekommit mycket delade meningar om var gränsen bör dras i praktiken för samarbete med kvinnliga präster. En ytterlighetsriktning har egentligen velat avvisa allt samarbete, t. o. m. på pastorsexpeditionerna. Den inställningen kom till uttryck bl. a. i de 17 punkterna. Andra däremot drar gränsen på andra sätt, några ser endast hinder mot att delta i gemensam nattvardsmässa.

Det kan konstateras att det fortfarande finns företrädare för dessa olika ståndpunkter men att en mycket klar utveckling har ägt rum från den först nämnda ytterligheten och i riktning mot den sist angivna inställningen. Det man begär i dag är en rätt att träda åt sidan vid liturgisk tjänst där en kvinnlig präst medverkar. De 17 punkterna betraktas allmänt som ett historiskt dokument, liksom samvetsklausulen i dess avfattning år 1958 anses ha spelat ut sin roll. Det finns dock fortfarande präster som t. ex. finner det omöjligt att ens delta i en fortbildningskurs, om det finns en kvinnlig präst bland deltagarna. Dessa präster är emellertid enligt utredningens bedömning inte representativa för kvinnoprästmotståndarna.

Även motståndets karaktär har förändrats. Det tar sig i dag mera sällan

uttryck i akuta konflikter. Protestaktioner och demonstrativt avståndstagande hör i huvudsak till ett passerat stadium av utvecklingen.

Ett allmänt intryck av stiftsbesökens samtal med kvinnliga präster är att det vardagliga församlingsarbetet sällan orsakar några egentliga problem. I församlingstjänsten arbetar prästen vanligen ensam utan medverkan av andra präster. De kvinnliga prästerna uppger emellertid som särskilt oroande att församlingsborna ifrågasätter kyrkans trovärdighet och att det finns risk för att kyrkan fjärmar sig från folket.

Vid förordnanden av kvinnlig präst till pastorat, i vilket kyrkoherden är negativt inställd till kvinnliga präster, förekommer det inte sällan att en viss arbetsfördelning bestäms från början. Det är inte ovanligt att den kvinnliga prästen placeras i ett distrikt och enbart får hålla gudstjänster och andra kyrkliga förrättningar i distriktskyrkan. Missnöje med sådana arrangemang har uttryckts från de kvinnliga prästernas sida, eftersom det uppstår en lojalitetskonflikt gentemot församlingsmedlemmarna som i många fall önskar att den kvinnliga prästen skall hålla gudstjänst också i församlingskyrkan. Detta sprider också oro och osäkerhet bland församlingsmedlemmarna.

När en kvinnlig präst skall tjänstgöra utanför den egna församlingen kan fortfarande svårigheter uppstå. Ett vanligt samarbetsproblem, som de kvinnliga prästerna pekar på, gäller upplåtande av kyrka för förrättning utanför den egna församlingen. Det är inte ovanligt att kvinnliga präster nekas att utföra kyrkliga förrättningar som dop och vigsel i församlingar där kyrkoherden är motståndare till kvinnliga präster. Om en kvinnlig präst medges att hålla en förrättning utanför hemförsamlingen, kan det hända att vaktmästaren eller organisten uteblir. Det kan tilläggas att frågan om prästerliga uppdrag i annan församling numera regleras i samarbetsreglerna. Reglerna gäller emellertid endast för prästerna.

I så gott som samtliga stift har de kvinnliga prästerna uppgett för utredningen att de i stiftssammanhang tillåts medverka i alltför liten omfattning. De menar att de hålls tillbaka för fridens skull och att stiftsledningarna visar motståndarna alltför stor hänsyn.

Kvinnliga präster möter motstånd inte bara från manliga kollegor. Ett motstånd kan också komma från andra inom kyrkan verksamma grupper, t. ex. lekmän, kyrkomusiker, kyrkvärdar, diakoner, diakonissor och församlingssekreterare. Det har uppgetts att personer ur dessa tjänstekategorier har vägrat att tjänstgöra samtidigt med en kvinnlig präst och i vissa fall har lämnat församlingen helt.

Kvinnliga präster känner sig också vara motarbetade vid tjänstetillsättningar. Motståndarna sägs medvetet blockera tjänster i vissa pastorat för att åstadkomma att de "hålls rena" från kvinnliga präster. Motståndarna har byggt upp en fast sammanhållning och bevakar noga de sökande till olika tjänster. Om en kvinnlig präst söker en tjänst, uppmanas inte sällan motståndare med större meriter än den kvinnliga sökanden att också söka tjänsten.

Många av de kvinnliga präster som utredningen har samtalat med har framhållit, att det är särskilt pressande att deras ämbetshandlingar inte anses "giltiga" av motståndarna och att de inte erkänns som innehavare av prästämbetet. Det skapar också oro i församlingarna att de kvinnliga prästernas

ställning ständigt ifrågasätts på detta sätt. Från några håll har det uppgetts att det t. ex. kan få sådana konsekvenser att föräldrar frågar sig om det är nödvändigt att döpa om eller konfirmera om barn som har blivit döpta resp. konfirmerade av en kvinnlig präst.

De kvinnliga prästerna har också ofta framhållit, att det inte är de som utgör något problem utan att det egentligen är motståndarna som är bekymret, eftersom dessa inte accepterar gällande behörighetslag. Därför upplevs det som fel att det ändå är de kvinnliga prästerna som vanligen särbehandlas i de flesta sammanhang. Eftersom kvinnorna har laglig rätt att verka som präster i svenska kyrkan, bör statsmakterna, menar de, se till att 1958 års lag respekteras. De kvinnliga prästerna har i allmänhet gett uttryck för åsikten, att det inte är möjligt att skapa ett fungerande samarbete. De har framhållit att samarbetssvårigheterna inte bara ligger i att man har olika uppfattningar i ämbetsfrågan. De beror också på att motståndarna i regel har en annan religiös grundsyn. Motståndarna har inte sällan en annan syn på dopet, nattvarden, församlingen m. m. Kvinnoprästmotståndet är bara det mera framträdande uttrycket för att man har en annan uppfattning i religiösa frågor än den som svenska kyrkan står för.

Utredningen har vid besöken i stiften särskilt uppmärksammat hur samarbetsreglerna har behandlats och fungerat. Av den redovisning som har lämnats för utredningens besök i stiften framgår att reglerna har behandlats på olika sätt. Med några få undantag har domkapitlen med varierande uttryckssätt beslutat att rekommendera att stiftets präster skall följa reglerna. Dessa har i de flesta fall också sänts ut till prästerna och kyrkoråden. I ett av stiften har man valt en annan metod att hantera reglerna. Man vill där föra över en del av bestämmelserna till ett förslag till allmänna tjänstgöringsföreskrifter som man håller på att arbeta fram.

Kyrkoråden har sålunda i regel tillställts samarbetsreglerna. Av utredningens överläggningar har emellertid framgått att kyrkoråden endast i få fall har tagit upp reglerna till diskussion. En orsak till detta har uppgetts vara att kyrkoråden överlag har en positiv attityd till kvinnliga präster och därför anser sig sakna anledning att diskutera reglerna. Det har uppgetts att man inte har funnit det meningsfullt med en sådan diskussion förrän det uppstår något akut samarbetsproblem i församlingen. Överlag synes man inte anse att en diskussion av reglerna skulle kunna skapa bättre förutsättningar och bättre beredskap att lösa kommande konfliktsituationer.

Man kan alltså konstatera att både domkapitel och kyrkoråd i det stora hela lojalt har följt upp kyrkomötets beslut och markerat en vilja att verka för ett samarbete i reglernas anda. Lika klart är emellertid att det råder delade meningar om reglernas värde och att även särskilda punkter i dem har föranlett tillämpningssvårigheter och kritik. Utredningen vill sammanfatta de väsentliga synpunkter som har kommit fram, utan att gå in på någon närmare bedömning av hur vanliga de olika synpunkterna är.

En av invändningarna mot reglerna är att statsmakterna inte har ställt sig bakom dem genom att anta det lagförslag som 1979 års kyrkomöte gav sitt samtycke till. En viss osäkerhet råder till följd därav om reglernas funktion.

En annan invändning mot reglerna är att dessa i stället för att underlätta samarbetet mellan olika åsiktsriktningar kan permanenta meningsskiljak-

tigheterna. Det har hävdats att ett fungerande samarbete aldrig kan uppnås om motståndarna till kvinnliga präster efter eget gottfinnande kan välja att träda åt sidan. En ytterligare invändning mot reglerna är att de enbart omfattar prästerna och inte lekmän och församlingsanställda.

Även om samarbetsreglerna har utsatts för kritik, har många menat att de utgör nödvändiga handlingsnormer för framtiden. De har sagts vara en förutsättning för samexistens mellan personer med olika ämbetssyn och en framkomlig väg för att lösa praktiska problem. En vanlig inställning har varit att man hyser förhoppning om att reglerna skall neutralisera de motsättningar som kvinnoprästfrågan innefattar och leda till avspänning. Vidare har den uppfattningen uttryckts att statsmakterna bör ge kyrkan möjlighet att under en längre tid ansvara för samarbetsreglernas tillämpning. Det har främst från prästerligt håll framhållits att det skulle vara olyckligt om samarbetsreglerna tidsbegränsades.

Utredningen vill peka på några särskilda punkter i reglerna som har aktualiserats i praktiken. Punkten 8 gäller prästvigning. Även biskoparna är tillförsäkrade väjningsrätt. Om en biskop på grund av sin samvetsövertygelse inte anser sig kunna viga en kvinnlig prästkandidat, anvisar punkt 8 en ordning som ändock möjliggör prästvigning. Prästvigning av kvinnor sker emellertid ändå inte för Göteborgs stift, trots den anvisade ordningen.

Punkten 11 föreskriver att den övergripande synpunkten vid förordnanden bör vara – förutom församlingarnas behov – att förutsättningar skapas för ett fungerande samarbete. Det framhålls vidare att inga garantier kan ges för att manliga och kvinnliga präster inte skall behöva samarbeta med varandra. Denna punkt har föranlett uppslitande lokala diskussioner i ett par missiveringsfall. Domkapitlet har i dessa fall, med stöd av punkten 11, förordnat en kvinnlig präst till ett pastorat i vilket kyrkoherden har en avvikande syn i ämbetsfrågan. Domkapitlets ställningstagande har grundats också på samarbetsreglernas punkt 5. Enligt den kan frågan om kvinnliga präster inte anses vara en exklusivt prästerlig fråga, utan andra församlingsbors samvetsbestämda uppfattning måste tillmätas stor betydelse vid konkreta avgöranden.

Från motståndarsidan har det gjorts gällande att ett förordnande i denna typ av missiveringsfall strider mot punkten 11, eftersom ett fungerande samarbete aldrig kan uppkomma i en sådan situation. Den tolkningen har inte accepterats av motsidan, eftersom den skulle innebära att kvinnliga präster aldrig skulle kunna få förordnanden i församlingar där kyrkoherden inte erkänner kvinnors behörighet till prästämbetet. Ett fungerande samarbete bör alltid kunna åstadkommas genom en lämplig arbetsfördelning.

En fråga som har förts fram vid stiftsbesöken är i vilka situationer väjningsrätten bör tillåtas gälla. Utredningen har erfarit att den har tillämpats bl. a. vid kyrkoinvigningar och kyrkoherdeinstallationer. Den överordnade principen om samexistens och samarbete har i vissa fall lett till att präster har avstått från att medverka med åberopande av väjningsrätten. Vid invigningen av en ny församlingskyrka assisterade som liturg en kvinnlig komminister i församlingen. Två manliga församlingspräster åberopade väjningsrätten och uteblev från invigningen. Vid en installation av en kvinnlig kyrkoherde uteblev ett flertal präster i kontraktet från ceremonin av motsvarande skäl.

Ett särskilt avsnitt i samarbetsreglerna gäller förfarandet vid oenighet. Problem som rör samarbetet mellan präster med olika uppfattning i ämbetsfrågan skall i första hand lösas på lokalplanet genom samråd och med ledning av riktlinjerna i regelsystemet. Om oenigheten ändå kvarstår, skall frågan hänskjutas till biskopen eller den han förordnar. När det gäller mera principiella frågor eller vid allvarligare konflikter skall biskopen enligt reglerna kunna inkalla stiftets samrådsgrupp. Denna skall vara en referensgrupp och biträda biskopen. Reglerna innehåller också ett förslag till rådgivande organ på riksplanet. Ledamöterna i en referensgrupp är utsedda, men gruppen har i mars 1981 ännu inte sammanträtt. Dock har juristtjänsten vid ärkebiskopens kansli inrättats och tillsatts.

Vid utredningens besök hade i några stift inte heller samrådsgrupper ännu bildats. Utredningen har emellertid erfarit att samrådsgrupper numera finns överallt. I de flesta stiften uppgavs vid besöken att samrådsgruppen inte hade funnit sin form. Bara i ett fåtal stift hade allvarligare konflikter prövats av samrådsgruppen.

Vid samtalen med de samrådsgrupper som fanns inrättade framkom att deras arbete bedrevs efter olika linjer. En del samrådsgrupper menade att de bara borde kallas in för att pröva akuta konflikter. Andra sammanträdde regelbundet för att diskutera både praktiska och principiella frågor. Dessa grupper önskade bl. a. ha en framförhållning för den händelse en konfliktsituation skulle uppstå. I ytterligare några samrådsgrupper pågick försök med att finna de rätta arbetsformerna.

Svenska kyrkans personalförbund har framfört vissa synpunkter på hur förfarandet vid oenighet bör fungera. Förbundet har uttryckt uppfattningen att samrådsgruppen bör fungera ungefär som vid en medbestämmandeförhandling enligt lagen om medbestämmande i arbetslivet. Förbundet menar att man i samrådsgruppen bör sträva efter att komma fram till en rekommendation till biskopen och domkapitlet och att en sådan rekommendation inte bör frångås utan mycket starka skäl. När samrådsgruppen har uttalat sin mening, bör utrymme finnas för den part som är missnöjd med uttalandet att vända sig till referensgruppen på riksplanet. Först härefter bör ett slutligt beslut fattas, enligt förbundets mening.

Personalförbundet och Biskopsmötet har i januari 1980 tillsatt en arbetsgrupp som skall överlägga om tillämpningen av samarbetsreglerna. Arbetsgruppen har enligt uppgift i mars 1981 ännu inte lämnat någon slutrapport.

Samarbetsreglerna har varit i tillämpning en alltför kort tid för att en slutgiltig värdering skall vara möjlig. Vad man enligt utredningens mening bör fästa sig vid i dag är dels det positiva att endast ett fåtal akuta fall har behövt tas upp i samrådsgrupperna och dels det negativa att tolknings- och tillämpningstvister har förekommit. Båda dessa förhållanden ser utredningen som viktiga, eftersom de ger en viss vägledning för statsmakternas handläggning av kvinnoprästfrågan.

Oavsett hur man bedömer just samarbetsreglernas värde och effekt, står det enligt utredningens mening alldeles klart, att den uppmärksamhet och de åtgärder, som kvinnoprästfrågan har föranlett under de senaste åren, har haft ett betydande genomslag inom svenska kyrkan. En tydlig utveckling kan konstateras i dag.

Sammanfattningsvis vill utredningen karaktärisera kvinnoprästfrågans ut-

veckling inom svenska kyrkan så, att den nu har passerat ett första skede, präglat av ett aktivt motstånd i form av protestaktioner, personliga trakasserier och demonstrativt avståndstagande, in i ett nytt skede, kännetecknat väsentligen av ett mera indirekt och "tyst" motstånd. Detta har emellertid stor utbredning och påverkar arbetssituationen inom svenska kyrkan menligt. Utredningen anser det uppenbart att aktiva åtgärder krävs även i framtiden för att garantera en positiv utveckling. Det framstår också som ganska tydligt för utredningen, att frånvaron av allvarliga konflikter delvis förklaras av att de kvinnliga prästerna – och över huvud taget de kretsar inom kyrkan som stöder den gällande ordningen – inte har velat driva frågan till sin spets i olika enskilda fall som har förekommit. Denna attityd håller nu på att förändras. Till detta bidrar, förutom naturligtvis den väsentliga ökning av antalet kvinnliga präster under senare år, också bl. a. de aktuella tankarna på en synodbildning och över huvud taget att man alltmer börjar se kvinnoprästmotståndet inte som en isolerad fråga utan som ett uttryck för en annan teologisk grundsyn.

4 Allmän bakgrund, kyrkans ordning

4.1 Svenska kyrkan

Svenska kyrkan är ett bland många trossamfund här i riket. Den har emellertid en särställning i förhållande till andra trossamfund genom sina relationer till staten. Svenska kyrkans verksamhet lyder under ett mycket omfattande system av offentligrättsliga regler och har härigenom en stark bindning till staten. En följd av den särskilda relationen till staten är att riksdagen, regeringen och statliga ämbetsverk i betydande omfattning handlägger ärenden om kyrkans organisation och verksamhet. Kyrkans offentligrättsliga prägel medför således att statsmakterna har befogenhet att befatta sig med dess verksamhet och angelägenheter och besluta i kyrkliga ärenden.

Regler om medlemskap i svenska kyrkan ges i 1951 års religionsfrihetslag. Medlemskap erhålls enligt lagen vid födelsen om båda föräldrarna eller i vissa fall en av dem tillhör kyrkan. Svensk medborgare, som ej tillhör kyrkan, och här i landet bosatt utlänning kan söka inträde i kyrkan. Utträde ur kyrkan kan ske efter anmälan till pastor i hemförsamlingen. Omkring 90 procent av rikets befolkning är medlemmar i svenska kyrkan. Eftersom svenska kyrkan inte avkräver sina medlemmar en personlig bekännelse, brukar den betecknas som en öppen "folkkyrka".

Svenska kyrkan kan rättsligt och ekonomiskt betraktas som en organisation i tre plan, nämligen lokalplan, regionalplan och riksplan. Basenheterna på lokalplanet, församlingarna, utgör grundval för den kyrkliga verksamheten. Församlingarna betecknas som kyrkliga kommuner. Riket är indelat i 13 stift. Dessa är svenska kyrkans regionala enheter och står under ledning av biskop och domkapitel. Som nyss har framhållits kommer svenska kyrkans särskilda relation till staten till klart uttryck på riksplanet genom att statsmakterna handlägger kyrkoärenden. Någon särskild central förvaltningsmyndighet för kyrkliga frågor finns inte. Ett självständigt kyrkligt organ är emellertid allmänna kyrkomötet, som deltar tillsammans med riksdag och regering i stiftande av kyrkolag. Kyrkomötet har inte någon beslutsfunktion när det gäller den kyrkliga förvaltningen utan kan endast som opinionsorgan ge sin mening till känna för regeringen i olika kyrkliga frågor.

Biskopen i Uppsala stift har också efter reformationen behållit titeln ärkebiskop. Bland biskoparna är han "primus inter pares" och intar i övrigt ställningen som svenska kyrkans främste representant och dess självskrivne företrädare utåt. Han kan emellertid inte ingripa i frågor som internt rör andra stift. Biskopsmötet, i vilket samtliga biskopar ingår, är inte reglerat

genom lagstiftning. I Biskopsmötet samråder biskoparna i gemensamma frågor.

På riksplanet finns vissa frivilliga kyrkliga organisationer med riksomfattande uppgifter. Exempel på sådana organisationer är Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund, Rikskommittén för stiftstingen m. fl. Dessutom finns fyra centrala kyrkliga styrelser som leder den icke lagreglerade verksamheten på riksplanet.

De offentligrättsliga regler som svenska kyrkan i dag lyder under är av olikartad konstitutionell natur. En del bestämmelser har grundlags karaktär. Andra regler är av kyrkolags natur. Regelsystemet för svenska kyrkan innefattar även vanlig lagstiftning som beslutas av riksdagen, t. ex. lagen (1961:436) om församlingsstyrelse. Regeringen har vidare inom ramen för sin normgivningskompetens utfärdat åtskilliga bestämmelser för kyrkan.

1809 års regeringsform innehöll regler om svenska kyrkan. Dessa regler kunde inte passas in i den nya regeringsformen utan ytterligare överväganden. Grundlagsbestämmelserna om svenska kyrkan återfinns därför i punkt 9 övergångsbestämmelserna till regeringsformen. I dessa anges att ombud för svenska kyrkan sammanträder till allmänt kyrkomöte enligt vad som är särskilt föreskrivet. Tillhörighet till svenska kyrkan utgör för vissa fall ett villkor för att någon skall få delta i avgörande av vissa typer av mål eller ärenden som angår kyrkan. Vidare finns bestämmelser om villkor för tillträde till prästerlig befattning samt föreskrifter om tillsättning och utnämning av präster och biskopar. En särskild regel handlar om formerna för stiftande av kyrkolag. Regeringsformens föreskrifter om primärkommuner gäller i princip även om de kyrkliga kommunerna. I övergångsbestämmelserna ges också 2 § gamla regeringsformen om konungens trosbekännelse fortsatt giltighet. Punkt 9 övergångsbestämmelserna slutar med regler om prästerskapets privilegier.

4.2 Lagstiftning om kyrkliga frågor

Enligt 1 kap. 4 § andra stycket regeringsformen (RF) är det riksdagen som stiftar lag. En avvikande ordning gäller emellertid i fråga om kyrkolag. Enligt punkt 9 övergångsbestämmelserna till RF skall kyrkolag stiftas, ändras eller upphävas av regeringen gemensamt med riksdagen och med samtycke av allmänt kyrkomöte.

Statsmakternas uppgift att leda samhällsutvecklingen och att bestämma den offentliga verksamhetens inriktning i stort fullgörs i betydande utsträckning genom normgivning, dvs. genom att föreskrifter beslutas som blir bestämmande för myndigheters och enskildas handlande.

Några gränser för riksdagens normgivningskompetens har inte uppställts i RF. Riksdagen har på normområdet en principiell frihet att ingripa med lagstiftning i vilket ämne som helst. Lagstiftningen måste givetvis vara förenlig med grundlagarna, men även de kan ändras av riksdagen enligt särskilda regler. Även om av praktiska skäl vissa delar av normgivningen måste läggas på regeringen och denna underordnade organ, innebär folksuveränitetsprincipen att de viktigaste politiska besluten skall fattas av riksdagen, det statsorgan som bäst speglar folkopinionen.

Med lagstiftning i vidsträckt mening förstås skapandet av generella normer. Ordet lag betecknar alltid en norm som beslutas av riksdagen. I lagbegreppet ligger först och främst att detta endast kan omfatta rättsregler. Sådana kännetecknas i princip av att de är bindande för myndigheter och enskilda. En rättsregel är alltid en generell föreskrift.

Normgivningsmakten är delad mellan riksdagen och regeringen samt andra offentliga organ. Ordet förordning betecknar numera en av regeringen beslutad författning. Det område, inom vilket normgivningskompetensen i första hand ligger hos riksdagen och utövas genom lagstiftning, brukar betecknas det primära lagområdet. I fråga om vissa ämnen inom det primära lagområdet kan riksdagen delegera normgivningskompetens till regeringen. Den del av det primära lagområdet, inom vilket delegation inte är möjlig, betecknas det obligatoriska lagområdet. Det område som ligger utanför det primära lagområdet brukar betecknas som regeringens primärområde, eftersom regeringen där har en direkt på RF grundad behörighet att besluta rättsnormer. Genom en uppräkning av olika ämnen i RF:s kapitel om lagar och andra föreskrifter (8 kap.) anges normgivningskompetensen.

När det gäller normgivningen på det kyrkliga området är kyrkan tillförsäkrad rätten att delta i kyrkolagstiftningen. Normgivningsmakten är där delad mellan regeringen, riksdagen och allmänt kyrkomöte.

Kyrkolag avser vissa centrala kyrkliga angelägenheter. Begreppet kyrkolag har en materiell innebörd, dvs. innehållet i en lag eller författning avgör om den är kyrkolag eller ej. 1951 års kyrkomöteskommitté uttryckte saken på det sättet, att kyrkolagsbegreppet i stor utsträckning får bestämmas efter ett vägande mot vartannat av kyrkans och det borgerliga samhällets anspråk (SOU 1955:47 s. 118). Med moderna termer får med kyrkolag förstås sådan lag som omfattar grundläggande bestämmelser om kyrkans väsen, egendom, organisation och verksamhet. Det materiella kyrkolagsbegreppet kompletteras med regeln om formell lagkraft. Lag som har stiftats som kyrkolag får i princip upphävas eller ändras endast med kyrkomötets samtycke. Den formella lagkraften kan emellertid inte utsträckas till alla äldre lagar, dvs. lagar tillkomna före den gamla regeringsformen. Sålunda anses t. ex. 1686 års kyrkolag inte vara utrustad med formell lagkraft. Ett ämne som är reglerat i nämnda lag kan emellertid med hänsyn till det materiella kyrkolagsbegreppet böra behandlas som kyrkolag.

Grundläggande bestämmelser om kyrkans bekännelse, gudstjänster, sakrament och övriga handlingar i 1686 års kyrkolag och andra författningar är exempel på kyrkolag. Väsentliga regler om kyrkans ämbeten och tjänster är också kyrkolag. Sålunda kan nämnas biskopsvalslagen (1963:633) och prästvalslagen (1957:577). Även kyrkomötesförordningen (1949:174) och lagen (1936:567) om domkapitel är kyrkolag, liksom lagen (1970:939) om förvaltning av kyrklig jord samt lagen (1970:940) om kyrkliga kostnader.

Lagen (1958:514) om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst är kyrkolag. Det fordras alltså kyrkomötets samtycke för att upphäva lagen. Om en ny behörighetslag skall stiftas, måste också den ha kyrkolags form, eftersom frågan om prästämbetet är grundläggande för kyrkans verksamhet.

Lagen (1963:501) om upplåtande av kyrkorum i vissa fall har också kyrkolags natur. Lagstiftning om kyrkorummets upplåtelse har alltså ansetts kräva kyrkomötets medverkan.

Den närmare innebörden av kyrkomötets medverkan i kyrkolagsfrågor skall också något beröras. Förfarandet vid stiftande av kyrkolag är inte bundet till en viss turordning. Initiativ kan tas av såväl regeringen som riksdagen eller kyrkomötet. Regeringen kan för sin del välja mellan att vända sig först till riksdagen eller till kyrkomötet. Ordningsföljden får vissa konsekvenser. Om kyrkomötet medverkar som sista instans, är det i viss mån bundet till det lagförslag som riksdagen då redan har antagit. Kyrkomötet tvingas endera vägra samtycke eller ordagrant godkänna lagtextens ordalydelse.

Kyrkomötet har ett större inflytande på lagstiftningen om regeringen först vänder sig till kyrkomötet med ett kyrkolagsförslag. Ett förslag till kyrkolag kan även utgå från kyrkomötet till regeringen och om det av kyrkomötet antagna lagförslaget vinner regeringens och riksdagens bifall, blir förslaget därmed kyrkolag utan ytterligare medverkan från kyrkomötets sida. Det här innebär alltså att kyrkomötet kan göra ändringar i ett lagförslag som först lämnats till det från regeringen. Om dessa ändringar inte accepteras av regeringen, blir emellertid kyrkomötets beslut liktydigt med ett beslut att vägra samtycke. Det finns exempel på kyrkolagstiftningens område där kyrkomötet har kommit med ändringsförslag som har accepterats av regering och riksdag. Ett sådant exempel är lagen om förvaltning av kyrklig jord.

Det kan alltså ha praktisk betydelse till vilket organ regeringen först vänder sig med ett kyrkolagsförslag. Det vanliga är att kyrkomötet först bereds tillfälle att yttra sig. Ett exempel på när regeringen först har vänt sig till riksdagen är 1958 års behörighetslag.

Under slutredigeringen av utredningens betänkande har 1979 års kyrkomöteskommitté överlämnat betänkandet (SOU 1981:14) Reformerat kyrkomöte, kyrklig lagstiftning m. m. Det har inte varit möjligt för kvinnoprästutredningen att beakta kyrkomöteskommitténs förslag.

4.3 Präst i svenska kyrkan

För präster i svenska kyrkan gäller sedan gammalt en omfattande speciallagstiftning som i stor utsträckning är av kyrkolags natur. I avsnitt 4.1 har redovisats att övergångsbestämmelserna till regeringsformen innehåller vissa föreskrifter om prästerliga tjänster. Sålunda stadgas att någon annan än den som bekänner kyrkans lära inte får utnämnas till prästerlig befattning inom svenska kyrkan. Vidare finns i övergångsbestämmelserna föreskrifter om tillsättning och utnämning av präster och biskopar. I fråga om tillsättning av prästerliga tjänster i församlingarna hänvisas i övergångsbestämmelserna till vad som föreskrivs i kyrkolag. Tillsättningen av ordinarie församlingspräster regleras i första hand i prästvalslagen. Till ärkebiskop eller biskop utnämner regeringen en av de tre som har föreslagits i den ordning som kyrkolag föreskriver. Sådana föreskrifter finns i biskopvalslagen.

Biskopar anses vara statstjänstemän, ehuru deras lön ej betalas från statsanslag utan från kyrkofonden. Präster anställda i församlingarna har statligt reglerade tjänster. De avlönas av kyrkokommunen, men arbetsgivarfunktionen avseende församlingsprästerna utövas av domkapitlet, som är en statlig myndighet.

Bestämmelser om statstjänstemännens rättsställning finns, utöver vissa bestämmelser i RF, i lagen (1976:600) om offentlig anställning (LOA). För innehavare av vissa prästerliga tjänster, nämligen arbetstagare hos församling och kyrklig samfällighet, gäller LOA i viss utsträckning. Lagen gäller däremot inte för biskopar. Bestämmelser om prästerliga tjänster finns i prästanställningsförordningen (1965:729, omtryckt 1976:1045). Den är, med undantag för vissa bestämmelser, tillämplig på ärkebiskop, annan biskop, domprost, kyrkoherde, komminister, kyrkoadjunkt, amiralitetspräst, kyrkoherde i svensk församling i utlandet för vilken kyrkoordning fastställs av regeringen, kyrkoherde för samer, garnisonspastor i Boden, förste stiftsadjunkt, stiftsadjunkt, kontraktsadjunkt eller pastoratsadjunkt.

Tillsättningen av tjänst som domprost, kyrkoherde eller komminister regleras i prästvalslagen. Sådana tjänster tillsätts enligt huvudregeln efter val. Rösträtt och ett visst medinflytande har församlingsmedlemmarna inom pastoratet. Valet sker mellan de sökande som domkapitlet har fört upp på förslag till tjänsten. Befordringsgrunderna anges i 12 § prästvalslagen. De är förtjänst och skicklighet, men hänsyn kan också tas till tjänstens särskilda behov. Till detta återkommer utredningen i avsnitt 4.5.

Var tredje gång en kyrkoherdetjänst eller komministertjänst är ledig sker tillsättningen utan val. Beslut meddelas av regeringen när det gäller kyrkoherdetjänster och av domkapitlet när det gäller komministertjänster. För domprosttjänster gäller ett särskilt tillsättningsförfarande och beslut meddelas av regeringen.

Enligt prästanställningsförordningen tillsätter domkapitlet kontraktsadjunkter, stiftsadjunkter och kyrkoadjunkter. Dessa tjänster behöver inte ledigförklaras.

Liksom offentliga tjänstemän måste fullgöra de arbetsuppgifter som följer av tjänsten måste också prästerna fullgöra de uppgifter som är förbundna med prästtjänsten. En prästs skyldigheter i tjänsten framgår av kyrkolag och övriga författningar samt tjänstgöringsföreskrifter. Om en prästerlig befattningshavare sätter åsido vad som åligger honom eller henne i anställningen, får domkapitlet besluta om disciplinära åtgärder.

Disciplinansvaret för präster finns reglerat i lagen (1936:567) om domkapitel (ändrad senast 1975:956). Enligt 13 § 2 mom. får domkapitlet besluta om disciplinpåföljd, avskedande, åtalsanmälan och avstängning, om en prästerlig befattningshavare sätter åsido vad som åligger honom eller henne i befattningen. När det gäller biskoparna skall enligt 20 § befogenheten att vidta disciplinära åtgärder tillkomma en särskild nämnd. I paragrafen föreskrivs att närmare bestämmelser om nämndens sammansättning och verksamhet meddelas av regeringen. Några sådana bestämmelser har emellertid inte meddelats. I 13 § 3 mom. anges förutsättningarna för att skilja eller avstänga prästerlig befattningshavare från prästämbetet. I 13 § 4 mom. regleras förfarandet när en präst har övergivit svenska kyrkans lära. I 13 § 6 mom. behandlas den civilprocessuella ordningen i disciplinära ärenden. Mål rörande tillämpning av 2 mom. och 4 mom. första stycket handläggs enligt lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister. Tingsrätt är första domstolsinstans i sådana arbetstvister. Överrätt och sista instans är arbetsdomstolen. I 13 § 7 mom. finns bestämmelser om besvär i administrativ väg. Till kammarrätten med regeringsrätten som slutinstans klagar man

över beslut som gäller skiljande och avstängning från prästämbetet (3 mom. eller 4 mom. andra stycket).

Man kan vara präst i svenska kyrkan utan att inneha en prästerlig anställning. Begreppet prästämbete används ofta i dubbel bemärkelse. Det kan avse både tjänsten som präst och det religiöst bestämda prästämbetet. Prästämbetet är i första hand en religiös bestämning. Den som prästvigs åtar sig därigenom det heliga prästämbetet. Prästvigningen och därmed innehavet av prästämbetet är en förutsättning för att få tjänst eller anställning som präst.

Någon ovillkorlig rätt att erhålla prästämbetet har inte den som vill bli präst och har formell behörighet. Prästvigningen och prästämbetet är kyrkliga angelägenheter. Det åligger biskopen att pröva prästkandidatens lämplighet. En biskop har inte heller rätt att viga flera präster än som kan beredas tjänst i stiftet.

Att åta sig det särskilda, heliga prästämbetet medför bestämda förpliktelser. Den som prästvigs lovar att bl. a. "efter bästa förstånd och samvete, rent och klart förkunna Guds ord, så som det är oss givet i den Heliga Skrift, och så som vår kyrkas bekännelseskrifter därom vittna". Den som prästvigs lovar också att "troget efterleva kyrkans lag och ordning". Prästen har sålunda ett andligt ansvar. Inom ramen för detta ansvar får prästen ha sin egen uppfattning i allehanda religiösa frågor bara han eller hon inte överger svenska kyrkans lära. Vad som är kyrkans lära måste i första hand uttydas av trossamfundet svenska kyrkan självt.

Innehavet av prästämbetet är således en förutsättning för att få inneha och utöva prästerlig tjänst i svenska kyrkan. Den som uppehåller en prästerlig befattning har ett offentligrättsligt ansvar att fullgöra de uppgifter som följer med tjänsten. Om en präst åsidosätter vad som åligger honom eller henne, kan disciplinära åtgärder vidtas eller också kan avsked beslutas. Det ankommer på domkapitlet att pröva frågan om en präst är skyldig att avgå från sin befattning därför att han eller hon övergett kyrkans lära. Det åligger vidare domkapitlet att i sådant fall skilja prästen från prästämbetet.

En innehavare av en prästerlig tjänst har sålunda både ett andligt och ett offentligrättsligt ansvar i sin tjänsteutövning. Detta medför en begränsning av de handlingar som en prästerlig befattningshavare kan företa sig. Denna begränsning inskränker inte den åsiktsfrihet som är tillförsäkrad varje medborgare, alltså även prästerna i vidare mån än som följer av kravet att de skall omfatta kyrkans lära.

4.4 Prästutbildningen m .m.

4.4.1 *Allmänt*

För att bli präst krävs viss *teoretisk* och *praktisk grundutbildning*. Efter fullgjorda studier söker den blivande prästen inträde i prästämbetet. Ett antagningsförfarande som består av flera moment förekommer. Det förutsätts att en prästkandidat på ett tidigt stadium tar kontakt med biskopen i det stift till vilket han eller hon avser att söka. Biskopen prövar den blivande prästens *lämplighet*. Efter avslutade studier skall prästkandidaten avlägga

prästexamen inför domkapitlet i det stift, inom vilket han eller hon vill bli anställd. Efter godkänd examen följer själva *prästvigningen* som är en förutsättning för att inneha eller utöva prästtjänst i svenska kyrkan.

Det är prästvigningen som förlänar prästkandidaten prästämbetet. Före vigningen avlägger prästkandidaten *prästlöftena*. Efter beslut i domkapitlet får den nyprästvigde härefter anställning i svenska kyrkan.

4.4.2 *Teoretisk prästutbildning*

Den som vill bli präst skall ha avlagt teologie kandidatexamen eller på ett tillfredsställande sätt ha gått igenom allmän religionsvetenskaplig linje med en viss kursinriktning inom grundläggande högskoleutbildning enligt högskoleförordningen (1977:263).

Den religionsvetenskapliga linjen är en s. k. allmän utbildningslinje och tillhör sektorn för utbildning för kultur- och informationsyrken och omspänner 140 poäng. Den omfattar religionskunskap (40 poäng), differentierat ämnesstudium (80 poäng) och tematiska studier (20 poäng). I utbildningsdelen differentierat ämnesstudium måste den blivande prästen välja kurser i bibelvetenskap, kristendomens historia samt tros- och livsåskådningsvetenskap.

Domkapitlet kan ge dispens från kravet på viss grundutbildning. Sökanden måste emellertid då ha gått igenom s. k. dispensutbildning

4.4.3 *Praktisk prästutbildning*

Sedan den 1 juli 1980 har svenska kyrkan övertagit huvudansvaret för den praktiska prästutbildningen från universiteten (prop. 1978/79:151, KrU 1978/79:28, rskr 1978/79:350).

Huvudman för denna utbildning är Svenska kyrkans utbildningsnämnd, som är en stiftelse med ärkebiskopsämbetet och Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund som stiftare.

Den praktiska prästutbildningen är numera förlängd till två terminer varav en halv termin för en inom högskolan anordnad kurs i Människosyn och människovård. Utbildningen bedrivs i övrigt i svenska kyrkans egen regi och är förlagd till två pastoralinstitut, ett i Uppsala och ett i Lund.

Enligt utbildningsnämndens stadga för den praktiska prästutbildningen omfattar utbildningen dels praktisk-teologisk utbildning för blivande präster inom svenska kyrkan, dels viss fortbildning. Den praktisk-teologiska utbildningen omfattar pastoral kursverksamhet ("den pastorala ramen") samt pastoral- och teologisk utbildning i två terminer.

Verksamheten vid pastoralinstituten bedrivs i enlighet med den nyss nämnda stadgan, en utbildningsplan för praktisk prästutbildning, som utbildningsnämnden fastställer, en lokal kursplan, som resp. pastoralinstituts styrelse antar samt vad utbildningsnämnden i övrigt föreskriver, *bilaga 3*.

Enligt nu gällande utbildningsplan omfattar den pastoralteologiska utbildningen 40 veckor, uppdelade på två terminer som sammanfaller med terminerna vid högskolan. Under den första terminen utgörs den andra 10-veckors perioden av en kurs vid de teologiska institutionerna i Lund och Uppsala i Människosyn och människovård. Ansvaret för denna kurs

bärs av de religionsvetenskapliga linjenämnderna i samverkan med pastoralinstituten. Under den andra terminen genomförs praktiktjänstgöring som omfattar två treveckorsperioder i den studerandes framtida tjänstgöringsstift. Ansvaret för denna del av utbildningen bärs gemensamt av resp. domkapitel och pastoralinstitut.

För tillträde till den pastoralteologiska utbildningen fordras alltså en bestämd inriktning av den teologiska högskoleutbildningen. Vidare krävs minst sex månaders erfarenhet av yrkesarbete, fördelade på tre månaders kyrkligt församlingsarbete och tre månaders annat yrkesarbete företrädesvis med social inriktning. Det krävs även att sökanden har deltagit i den pastorala kursverksamhet som anordnas av pastoralinstituten.

4.4.4 *Prästexamen*

Enligt förordningen (1884:13 s. 1) angående förändrade bestämmelser om prästexamen skall den som vill inträda i prästämbetet avlägga prästexamen i teologiska ämnen inför biskop och domkapitel. Förordningen har karaktär av kyrkolag. Närmare bestämmelser om prästexamen finns i stadgan (1884:13 s. 2) angående prästexamen (omtryckt 1979:158, ändrad senast 1980:744).

Prästexamen skall avläggas inför domkapitlet i det stift inom vilket prästkandidaten vill bli anställd. I prästexamensstadgan anges som behörighetsvillkor att ha avlagt teologie kandidatexamen eller genomgått allmän religionsvetenskaplig utbildning och med godkänt resultat ha gått igenom praktisk-teologisk utbildning för blivande präster inom svenska kyrkan.

I prästexamen ingår att prästkandidaten skall förhöras om sina teologiska kunskaper. För anställning fordras att han blivit godkänd i detta prov. Examinationen skall ske inför domkapitlet i sin helhet. Prästexamen torde få anses ha mer karaktär av kyrklig ceremoni än av egentlig examen.

Domkapitlet får medge undantag från de behörighetsvillkor som prästexamensstadgan innehåller. De som har förvärvat vissa högre teologiska examina o. d. är befriade från att avlägga prästexamen.

4.4.5 *Biskopens lämplighetsprövning*

Den som vill bli präst och har genomgått föreskriven utbildning har inte någon ovillkorlig rätt att bli prästvigd. Vederbörande biskop beslutar om prästvigning efter fri prövning av kandidatens lämplighet. Biskopen kan inte tvingas att viga den han anser olämplig.

Enligt 19 kap. 1 § kyrkolagen får ingen "träda till predikoämbetet, som inte är lagligen och ordentligen kallad och begärd och av sin biskop skicklig befunnen, godkänd och vigd". I 2 § föreskrivs vidare bl. a. följande. "Den som vill betjäna Guds församling uti prästeståndet, skall vara gudfruktig och av ärbart, stilla, nyktert och tuktigt leverne samt obefläckat namn och rykte, äga ett rent och tydligt målföre och hava utstått ett allvarsamt förhör utav en biskop (eller superintendent) och konsistorium uti . . . Den som således prövas därtill bekväm . . . honom må ordinationen icke vägras. Han skall ock hava uppfyllt sin ålders 25:te år, med mindre någon vore, som dessförinnan genom särdeles gåvor och framsteg i studier samt berömligt leverne har gjort sig därtill så särdeles skicklig, att ordinationen honom icke utan ofog kan vägras".

Vidare gäller att biskopen inte har rätt att viga flera präster än som kan beredas tjänst i stiftet. Det åligger biskopen som en tjänsteplikt att efter objektiva grunder pröva prästkandidatens lämplighet. Vid tillkomsten av 1958 års lag ansågs det inte nödvändigt att föreskriva att kvinna skulle ha samma behörighet som man att bli prästvigd. Det skulle enligt departementschefen ändå stå klart att kvinnligt kön inte i och för sig kunde hindra prästvigning och att en kvinna lika väl som en man skulle kunna få sin lämplighet för prästkallet prövad efter objektiva grunder (prop. 1958:A 30 s. 54). Det bör i det här sammanhanget också erinras om konstitutionsutskottets uttalande våren 1978 (KU 1977/78:48). Det kan enligt utskottets mening inte "komma i fråga att nytillträdande biskop utnyttjar sina befogenheter på ett sätt som innebär att prästkandidat diskrimineras på grund av kön".

Redan under studietiden söker den blivande prästen kontakt med det stift där han eller hon önskar prästvigas. På ett tidigt stadium har biskopen enskilda samtal med prästkandidaterna. Lämplighetsprövningen sker sålunda fortlöpande. Biskopsmötet har beslutat vissa riktlinjer för hur antagningen till präst i svenska kyrkan skall ordnas, *bilaga 4*. I princip sker antagningen under senare delen av studietiden under förutsättning att studierna fullgörs och att inget oförutsett inträffar.

4.4.6 *Prästvigningen*

Prästvigningen är en oeftergivlig förutsättning för anställning som präst. Det är prästvigningen som förlänar prästkandidaten prästämbetet. Den förrättas av biskopen i domkyrkan och sker efter en särskild ritual i kyrkohandboken. Under vigningsakten avlägger prästkandidaten prästlöftena.

Den som prästvigs åtar sig därigenom det heliga prästämbetet och lovar att bl. a. "efter bästa förstånd och samvete, rent och klart förkunna Guds ord, så som det är oss givet i den Heliga Skrift, och så som vår kyrkas bekännelseskrifter därom vittna". Den som prästvigs lovar också att "troget efterleva kyrkans lag och ordning".

Den som har blivit prästvigd får som bevis på vigningen och den lagliga kallelsen motta sitt prästbrev av biskopen.

4.5 Bestämmelser om jämställdhet m. m.

1 kap. 2 § RF innehåller vissa s. k. målsättningsstadganden. Enligt dessa skall den offentliga makten utövas med respekt för alla människors lika värde och det allmänna bl. a. tillförsäkra män och kvinnor lika rättigheter. I fråga om RF:s målsättningsstadganden uttalas i Holmberg – Stjernquists kommentar till grundlagarna (1979) följande. "De har inte karaktären av rättsligt bindande föreskrifter – den enskilde kan inte på grundval av dem påkalla domstols ingripande gentemot det allmänna – utan anger mål för den samhälleliga verksamheten. Som sådan kan de ha eller få politisk betydelse (se prop. 1973:90 s. 194 f., prop. 1975/76:209 s. 128), och frågan om deras effekt kan bli föremål för politisk kontroll (SOU 1975:75 s. 184). . . . De i RF 1:2 angivna rättigheterna ger den enskilde ett skydd *med*

hjälp av det allmänna, rättigheterna i RF 2 kap. garanterar den enskilde ett skydd *mot* det allmänna."

Enligt 1 kap. 9 § RF skall domstolar, förvaltningsmyndigheter och andra som fullgör uppgifter inom den offentliga förvaltningen beakta allas likhet inför lagen och iaktta saklighet och opartiskhet i sin verksamhet. Varje medborgare är enligt 2 kap. 1 § RF gentemot det allmänna tillförsäkrad vissa friheter. Av intresse i det här sammanhanget är dels yttrandefriheten, dvs. friheten att i tal, skrift eller bild eller på annat sätt meddela upplysningar samt uttrycka tankar, åsikter och känslor, dels religionsfriheten, dvs. friheten att ensam eller tillsammans med andra utöva sin religion. Varje medborgare är vidare enligt 2 § gentemot det allmänna skyddad mot tvång att ge till känna sin åskådning i bl. a. religiöst hänseende. Vissa av de grundläggande fri- och rättigheterna får enligt 12 § begränsas genom lag eller annan författning. Några sådana begränsningar får emellertid inte förekomma i fråga om religionsfriheten. 16 § innehåller en könsdiskrimineringsförbud. I denna paragraf föreskrivs att lag eller annan föreskrift inte får innebära att någon medborgare missgynnas på grund av sitt kön. Undantag görs för föreskrifter som utgör ett led i strävandena att åstadkomma jämställdhet mellan män och kvinnor eller avser värnplikt eller motsvarande tjänsteplikt.

I 11 kap. 9 § RF finns vissa bestämmelser om tillsättning av statliga tjänster och om vissa behörighetskrav. Enligt 9 § andra stycket skall vid tillsättning av statlig tjänst avseende fästas endast vid sakliga grunder, såsom förtjänst och skicklighet.

Kön är en saklig grund i den mening att könsbalans i ett visst yrke skall kunna främjas genom att företräde ges åt den som tillhör ett förut underrepresenterat kön (jfr 2 kap. 16 § RF, se prot. 1978/79:148 s. 7 f.).

I prästvalslagen (1957:577) finns bestämmelser om tillsättning av tjänst som domprost, kyrkoherde eller komminister. Till sådan tjänst får enligt 6 § bara den komma i fråga som är behörig att utöva prästämbetet och har den förmåga och de egenskaper som behövs för att utöva tjänsten. När tillsättning sker efter val, skall detta i princip ske mellan dem som domkapitlet för upp på förslag till tjänsten. Detta skall ske i ordning efter förtjänst och skicklighet (12 §). Hänsyn skall också tas till " tjänstens särskilda behov". Domkapitlet skall beakta det nit, det allvar och den skicklighet som den sökande har visat under tidigare tjänstgöring samt tjänsteålder och lärdomsmeriter. Samma befordringsgrunder skall tillämpas när domkapitlet avger förord till regeringen i fråga om kyrkoherdetjänst som tillsätts utan val eller tillsätter komministertjänst utan att val har ägt rum.

Att hänsyn skulle kunna tas till sökandens kön anges inte direkt i prästvalslagen. I förarbetena anfördes emellertid att föreskriften om hänsyn till "tjänstens särskilda behov" skulle göra det möjligt att ta hänsyn till ett pastorats "andliga struktur" (se prop. 1958:A 30 s. 52). I den skrivelse till kyrkomötet genom vilken förslaget till behörighetslag lades fram anförde departementschefen, att ett pastorats andliga struktur kunde vara sådan att menigheten ställde sig direkt avvisande till att få en kvinnlig präst (prop. 1958:A 30 s. 52). Detta måste kunna leda till att en kvinna inte kom i fråga. Med tanke på denna situation skrevs orden "efter förtjänst och skicklighet" in i behörighetslagen. De skulle utmärka att hänsyn kan tas

till sökandens kön, om det behövs för att skickligheten skall kunna bedömas (prop. 1958:A 30 s. 55).

Enligt övergångsbestämmelserna till regeringsformens förbud mot könsdiskriminering behåller äldre föreskrift, som innebär särbehandling på grund av kön, sin giltighet t. v. Sådan föreskrift får vidare ändras, även om ändringen innebär fortsatt särbehandling. Vid införandet i RF av förbudet mot könsdiskriminerande normgivning uttalade föredraganden i propositionen (prop. 1975/76:209 s. 101) att det ligger ett väsentligt värde i att ny könsdiskriminerande normgivning i huvudsak hindras. En förbudsregel kommer enligt föredraganden att få betydelse som ett incitament till utgallring av nu föreliggande regler om särbehandling. Med hänsyn härtill och till det angelägna i att ge starkaste möjliga grundlagsförankring åt strävandena att tillförsäkra män och kvinnor jämbördiga levnadsvillkor förordade föredraganden att ett rättsligt bindande förbud mot könsdiskriminering togs in i RF.

För att främja utvecklingen mot jämställdhet mellan kvinnor och män har statsmakterna beslutat anta lagen (1979:1118) om jämställdhet mellan kvinnor och män i arbetslivet (omtryckt 1980:412). Jämställdhetslagen som har trätt i kraft den 1 juli 1980 gäller för hela arbetsmarknaden. Den gäller sålunda även för alla trossamfund i dessas egenskap av arbetsgivare. Lagen inleds med en programförklaring som anger att ändamålet är att främja kvinnors och mäns lika rätt i fråga om arbete, arbetsvillkor och utvecklingsmöjligheter i arbetet. Det är detta som i lagen avses med uttrycket jämställdhet i arbetslivet. Liksom regeringsformen innehåller jämställdhetslagen ett könsdiskrimineringsförbud. Detta har uttryckts som ett förbud för en arbetsgivare att missgynna en arbetstagare eller en arbetssökande på grund av hans eller hennes kön (2 §). Härmed avses både direkt och indirekt diskriminerande åtgärder.

I 3 och 4 §§ jämställdhetslagen anges när missgynnande på grund av kön föreligger. Missgynnande kan förekomma främst i tre situationer:

- vid anställning
- vid befordran
- vid utbildning.

Missgynnande föreligger när en arbetsgivare utser någon framför en annan av motsatt kön, fastän den som förbigås har bättre *sakliga förutsättningar* för arbetet eller utbildningen. Från denna princip görs tre undantag:

- om beslutet inte beror på någons kön
- om beslutet är ett led i jämställdhetssträvandena
- om beslutet är berättigat av hänsyn till ett ideellt eller annat särskilt intresse, som inte bör vika för intresset av jämställdhet i arbetslivet.

I propositionen (prop. 1978/79:175 s. 126) anges som ett exempel på ett sådant särskilt intresse att hänsynen till religionsfriheten bör leda till att det inte kan krävas att andra trossamfund än svenska kyrkan inför kvinnliga präster.

Enligt 4 § 2. jämställdhetslagen föreligger missgynnande på grund av kön också när en arbetsgivare leder och fördelar arbetet på ett sådan sätt att en arbetstagare blir uppenbart oförmånligt behandlad i jämförelse med ar-

betstagare av motsatt kön, om arbetsgivaren inte kan visa att behandlingen inte beror på arbetstagarens kön eller att det rör sig om positiv särbehandling.

Lagen ålägger vidare en arbetsgivare att vidta vissa närmare angivna aktiva åtgärder för jämställdhet. En arbetsgivare som bryter mot könsdiskrimineringsförbudet kan dömas till skadestånd (8 §). En arbetsgivare som inte vidtar nödvändiga aktiva jämställdhetsåtgärder kan föreläggas vid vite att fullgöra sin skyldighet (9 §).

För att se till att lagen efterlevs skall det finnas en jämställdhetsombudsman och en jämställdhetsnämnd (10 §). I lagen regleras rättegången i diskrimineringstvister och förfarandet inför jämställdhetsnämnden. Lagreglerna mot könsdiskriminering är tvingande. Enligt 5 § är ett avtal ogiltigt i den mån det föreskriver skillnader mellan kvinnor och män i fråga om anställningsvillkor eller det på annat sätt tillåter sådant missgynnande på grund av kön som anges i 3 och 4 §§. Reglerna om aktiva jämställdshetsåtgärder kan däremot ersättas eller kompletteras genom kollektivavtal på förbundsnivå.

4.6 Den rättsliga bakgrunden till 1958 års behörighetslag

Sedan år 1945 har kvinnor lika behörighet som män att befordras till statstjänst. Denna princip bekräftades genom en ändring år 1949 av regeringsformens § 28 genom att det tidigare uttrycket "män" byttes ut mot "medborgare".

Enligt en uttrycklig föreskrift fick emellertid kvinna inte utnämnas till prästerlig tjänst, om inte annat hade blivit bestämt i kyrkolags ordning (§ 28 tredje stycket). För att tillerkänna kvinna behörighet till prästerlig tjänst var det således enligt gamla regeringsformen nödvändigt att stifta en särskild lag. I den nya regeringsformen har stadgandet att män och kvinnor har lika behörighet att befordras till statliga tjänster inte behållits. Det anses numera självklart. Inte heller innehåller nya RF något om utnämning av kvinna till prästerlig tjänst.

I regeringens skrivelse till 1957 års kyrkomöte med förslag till lag om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst (se prop. 1958:A 30 s. 9) anfördes att 1686 års kyrkolag inte innehåller något förbud för kvinna att bli präst men att man vid kyrkolagens tillkomst otvivelaktigt hade utgått från förutsättningen att endast mannen kunde vara präst. Vidare fick det anses framgå indirekt av § 28 tredje stycket gamla regeringsformen att en kvinna inte kunde vigas till präst. Departementschefen anförde vidare i skrivelsen (nr 6 s. 49) "Slutligen vill jag framhålla att om en lagstiftning av förut angivet innehåll kommer till stånd blir därmed särbestämmelsen om prästerlig tjänst i regeringsformen § 28 tredje stycket obehövlig. Lagtekniskt föreligger då i viss mån en parallell till den situation som var för handen vid 1945 års reform av den allmänna behörighetslagstiftningen. I detta läge tvekar jag för egen del inte att uttala att grundlagsbestämmelsen bör upphävas".

Under debatten i kyrkomötet år 1957 uttalade statsrådet Persson att olika möjligheter var tänkbara om kyrkomötet inte godkände lagförslaget. En möjlighet angavs vara att riksdagen först antog ett lagförslag, varvid re-

geringen måste sammankalla ett nytt kyrkomöte. En annan möjlighet, som regering och riksdag hade,var att upphäva § 28 tredje stycket regeringsformen som utgjorde själva grunden för inskränkningen i kvinnornas behörighet.

Sedan kyrkomötet vägrat samtycke till lagförslaget, lade regeringen i början av år 1958 fram en proposition med förslag till lag om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst. Sedan det nya förslaget hade antagits av riksdagen, lades det fram ett nytt kyrkomöte samma år.

I en motion till detta kyrkomöte (mot. 1958:33) föreslogs att undantaget i § 28, att kvinnor inte fick utnämnas till prästerliga tjänster, skulle upphävas i stället för att omvägen skulle tas över en särskild kyrkolag om kvinnans behörighet till prästtjänst.

Särskilda utskottet delade inte motionärernas uppfattning. I sitt betänkande (SäU 1958:2) uttalade utskottet följande.

Utskottet finner således, att den av motionärerna anvisade vägen – ett upphävande av 28 § 3 st. R.F. – icke i och för sig leder till det åsyftade målet att giva kvinna behörighet till prästerlig tjänst. En särskild behörighetslag, stiftad i kyrkolags ordning, torde bliva erforderlig även om denna väg följs. Det kan icke ha varit meningen att i grundlags form reglera frågan om kvinnas tillträde till prästämbetet, en fråga som historiskt och av sin egen beskaffenhet hör hemma inom kyrkolagstiftningens område.

Den nya regeringsformen (RF) utgår från det självklara förhållandet att män och kvinnor har lika rättigheter. RF saknar därför behörighetsföreskrifter i fråga om statliga tjänster. Om 1958 års lag upphävs utan att någon ny lag sätts i dess ställe, saknas särskild behörighetsbestämmelse för de kvinnliga prästerna. Grundlagen ger endast allmänna målsättningsstadganden och kan inte direkt åberopas som ersättning för en behörighetslag. Någon oklarhet om rättsläget råder emellertid inte. När det gäller innehav av prästerliga tjänster är rättsläget entydigt. Både män och kvinnor är sedan mer än 20 år tillbaka behöriga att vara präster i svenska kyrkan. Inte ens med ett formellt betraktelsesätt kan det hävdas att något hinder mot kvinnliga präster numera kan läsas ut ur 1686 års kyrkolag. Någon särskild lag som bekräftar kvinnas behörighet till prästerlig tjänst behövs således inte längre.

5 Utredningens överväganden

5.1 Uppdraget och bakgrunden

Riksdagen har begärt en omprövning av samvetsklausulen. Utredningen har i kapitel 2 redogjort för innebörden av denna samt utförligt redovisat kvinnoprästfrågans handläggning. I kapitel 4 har utredningen lämnat en framställning av den allmänna bakgrunden i form av rättsregler m. m. Utan att närmare upprepa vad som redan har anförts i det föregående vill utredningen, som utgångspunkt för sina överväganden, i största korthet precisera vad samvetsklausulen innebär och vad omprövningen skall åsyfta enligt riksdagens beslut.

Till 1958 års allmänna kyrkomöte lämnade regeringen ett förslag till lag om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst som tidigare hade antagits av riksdagen. Vid behandlingen av detta förslag tillstyrkte kyrkomötets särskilda utskott med utförlig motivering att förslaget skulle antas. Kyrkomötet anslöt sig till utskottet och beslöt att ge sitt samtycke till den föreslagna lagen. Vissa uttalanden i utskottets motivering kom senare att betecknas samvetsklausulen.

De innehöll

- att biskop inte bör vara skyldig att mot sin religiöst grundade övertygelse viga kvinna till präst
- att präst inte bör åläggas att i tjänsten utföra sådant som uppenbarligen skulle kränka hans samvete på grund av den övertygelse han hyser i kvinnoprästfrågan.
- att prästlöftena inte bör tolkas så att den som ställer sig avvisande till kvinnliga präster inte kan avlägga dem.

Genom att regeringen efter kyrkomötet utfärdade lagen har samvetsklausulen fått den rättsliga innebörden av motiv till lagen. Detta fastslogs uttryckligen av konstitutionsutskottet år 1978.

Att ändra eller upphäva ett motivuttalande till en lag förutsätter en ny lagstiftningsåtgärd. En sådan aktualiseras alltså av riksdagens begäran att samvetsklausulen skall omprövas. Olika tekniska alternativ läggs fram och diskuteras i det följande.

Vad omprövningen av samvetsklausulen skall syfta till i sak framgår av konstitutionsutskottets betänkande, som godkändes av riksdagen. Regeringens förslag skall säkerställa att de som efter beslut i ärendet har påbörjat postgymnasiala studier med särskild inriktning på tjänst inom svenska kyr-

kan inte skall kunna åberopa samvetsklausulen för ett handlande i tjänsten som strider mot 1958 års reform. Vidare förutsätts att förslaget utformas på ett sådant sätt att de som har en avvikande mening i ämbetsfrågan kan bevara hemortsrätt i svenska kyrkan. Enligt utskottets mening kan det inte komma i fråga att en nytillträdande biskop utnyttjar sina befogenheter med avseende på prästvigning på ett sätt som innebär att en prästkandidat diskrimineras på grund av kön. I betänkandet anfördes vidare att den som skall prästvigas måste vara medveten om att prästerlig tjänst i svenska kyrkan står öppen för både män och kvinnor och att han eller hon i sin tjänsteutövning måste kunna samarbeta med kollega utan hänsyn till kön.

Utredningen har i enlighet med sina direktiv studerat kvinnoprästfrågans utveckling inom svenska kyrkan. Utredningen har besökt samtliga stift och även haft åtskilliga överläggningar med kyrkliga organisationer m. fl. Vad som har framkommit i stiften och utredningens egna bedömningar har redovisats i kapitel 3. Inte heller i denna del skall utredningen närmare upprepa vad som redan har anförts i det föregående. Som bakgrund för sina överväganden vill utredningen emellertid även här i största korthet sammanfatta det väsentligaste.

Kvinnoprästfrågan har enligt utredningens bedömning passerat ett första skede präglat av ett aktivt motstånd i form av protestaktioner, personliga trakasserier och demonstrativt avståndstagande, in i ett nytt skede, kännetecknat väsentligen av ett mera indirekt och "tyst" motstånd som emellertid har stor utbredning och påverkar arbetssituationen i svenska kyrkan menligt. Verkligt akuta konflikter förekommer nu mera sällan, och en mycket klar attitydförändring har kommit till synes inom kvinnoprästmotståndarnas led. Denna symboliseras av de 17 punkterna i det första skedet och av samarbetsreglerna i det nya skedet.

Utredningen vill också inledningsvis framhålla att allmän enighet synes föreligga om att samvetsklausulen har spelat ut sin roll och bör ersättas med någonting nytt. Även kvinnoprästmotståndarna har i allmänhet denna uppfattning. Däremot går meningarna helt naturligt isär när det gäller vad som bör träda i stället för samvetsklausulen.

En omständighet av grundläggande betydelse, som man måste beakta vid omprövningen av samvetsklausulen, är enligt utredningens uppfattning att svenska kyrkan, samtidigt som den genom 1958 års allmänna kyrkomöte antog en ordning med kvinnliga präster som förenlig med bekännelsen, också fastslog att de som har en annan tro och bibelsyn på denna punkt har hemortsrätt i svenska kyrkan. Själva problemet ligger just i att svenska kyrkan godtar två uppfattningar som förenliga med bekännelsen i denna fråga. Statsmakterna avstår enligt gammal tradition och praxis så långt det är möjligt från att ingripa i kyrkans ställningstaganden i fråga om bekännelsen. Riksdagen har gett ett klart uttryck för denna inställning genom sitt uttalande om bevarad hemortsrätt i svenska kyrkan för dem som har en annan övertygelse i ämbetsfrågan än den som den officiella ordningen bygger på.

Vad kvinnoprästfrågan gäller är sålunda att skapa ett fungerande samarbete inom kyrkan, grundat på ett lojalt respekterande av kyrkans officiella ordning, samtidigt som en annan trosuppfattning respekteras som förenlig med bekännelsen.

Det är enligt utredningens mening i och för sig inte märkligt att mera än en trosuppfattning ryms inom kyrkans bekännelse. Meningsbrytningar i trosfrågor, konflikter i teologiska ämnen är lika ofrånkomliga i ett stort trossamfund som en utveckling i fråga om organisation, ritual, bibelöversättning etc. Det som gör konflikten i kvinnoprästfrågan speciell är att den omedelbart berör enskilda människor som arbetar inom kyrkan och därmed påverkar hela arbetsgemenskapen inom samfundet liksom dettas relationer med samhället och medborgarna. Kvinnoprästkonflikten påverkar också församlingsmedlemmarna som särskilt drabbas av de interna samarbetsproblemen.

5.2 Fyra utgångspunkter

Innan utredningen diskuterar olika tekniska alternativ för en lösning av de frågor, som riksdagens begäran om en omprövning av samvetsklausulen aktualiserar, har utredningen funnit det ändamålsenligt att precisera vissa utgångspunkter. Anledningen till detta är att diskussionen drar upp så olika och djupt engagerande principfrågor som religionsfrihet, åsiktsfrihet, jämställdhet mellan kvinnor och män, statsmakternas förhållande till tros- och bekännelsefrågor etc. Det kan vara av värde att inleda resonemanget i sak med att slå fast vissa förhållanden, som enligt utredningens bedömning är särskilt viktiga att ha med i bilden. Utredningen har kommit fram till att fyra utgångspunkter måste gälla för ställningstagandet.

Omprövningen av samvetsklausulen skall utgå från vad svenska kyrkan själv har fastställt i fråga om sin bekännelse: det är förenligt med kyrkans bekännelse att kvinna innehar prästämbete

Det har genom 1958 års allmänna kyrkomötes beslut blivit fastställt att en ordning med kvinnliga präster är förenlig med kyrkans bekännelse. Särskilda utskottet uttalade i sitt betänkande sammanfattningsvis uttryckligen att "enligt den evangelisk-lutherska uppfattning om bibel och ämbete, från vilken utskottet i sina överväganden utgått, föreligger sålunda inga principiella hinder för kvinna att inneha kyrkans ämbete". En minoritet inom kyrkomötet hävdade en annan bibelsyn och därmed en annan uppfattning om vad som borde vara kyrkans lära. Denna uppfattning omfattas fortfarande av kvinnoprästmotståndarna. Även om det alltså föreligger olika uppfattningar om kyrkans "rätta" lära, måste det emellertid konstateras, att svenska kyrkan som sådan har tagit ställning till frågan i den ordning som svensk kyrkorätt anvisar. Detta faktum bestrids inte heller av någon. För utredningen utgör detta en självklar utgångspunkt. Utredningen går inte in på teologiska bedömningar utan lägger svenska kyrkans eget ställningstagande till grund för omprövningen av samvetsklausulen.

Även den tro och bibelsyn som hävdas av kvinnoprästmotståndarna har hemortsrätt i svenska kyrkan enligt kyrkans eget ställningstagande

I inledningen till de uttalanden, som har kommit att betecknas samvetsklausulen, anförde särskilda utskottet att det förelåg skiljaktiga meningar "beroende på olikheter i bibelsyn och tolkning av våra reformatoriska bekännelseskrifter". Ett gemensamt syfte för de olika åsiktsriktningarna inom särskilda utskottet var att undvika kyrkosplittring. På denna punkt synes samtliga ledamöter i kyrkomötet ha varit eniga. Detta måste från kyrkorättslig synpunkt innebära att den som hävdar en tro och bibelsyn, vilken i fråga om kvinnas behörighet till prästämbetet avviker från svenska kyrkans officiella ståndpunkt, inte därmed avviker från kyrkans bekännelse och ställer sig utanför kyrkans gemenskap. I denna mening har kvinnoprästmotståndarna således hemortsrätt i svenska kyrkan. Från lärosynpunkt kommer de – om inte den samstämmiga meningen vid 1958 års allmänna kyrkomöte frångås – att också i en framtid bevara denna hemortsrätt. Detta har också riksdagen förutsatt vid sin behandling av kvinnoprästfrågan år 1978.

I detta sammanhang bör man också hålla i minnet skillnaden mellan att inneha prästämbete och att inneha en prästerlig tjänst. Det förra erhålls genom vigning samt avläggande av prästlöften. Det är fråga om en rent religiös akt. Prästerlig tjänst är en statligt reglerad tjänst. Präst i svenska kyrkan kan således även den vara som inte innehar någon prästerlig tjänst. Eftersom enligt svenska kyrkans eget ställningstagande den tro och bibelsyn, som kvinnoprästmotståndarna omfattar, är förenlig med kyrkans bekännelse, har de alltså – så länge kyrkan håller fast vid detta ställningstagande – hemortsrätt i kyrkan även som präster, med förbehåll självfallet för biskopens lämplighetsprövning. Vad det med denna utgångspunkt gäller är om samarbetet inom svenska kyrkan kan utvecklas på ett sådant sätt, att kvinnoprästmotståndarna också i praktiken kan ta i anspråk sin hemortsrätt genom att inneha prästerliga tjänster.

Statsmakterna vill så långt som möjligt undvika att gripa in i svenska kyrkans inre liv men kan inte frånsäga sig ett ansvar för att gällande lag respekteras

Statsmakterna har – och detta är något som inte bara aktualiseras i kvinnoprästfrågan – att göra en avvägning mellan sina skyldigheter att upprätthålla respekt för rättsordningen och svenska kyrkans berättigade krav på frihet i sitt andliga liv. Staten måste se till att gällande lag respekteras av alla. Detta är uttryck för en princip som är grundläggande och självklar inom varje rättssamhälle och inom varje organisation. Statsmakterna har emellertid sedan länge eftersträvat att så långt som möjligt avhålla sig från att gripa in i kyrkans inre liv. Särskilt vill de inte påtvinga kyrkan några ställningstaganden i fråga om bekännelsen.

Genom att acceptera samvetsklausulen och därmed ge den ställning av motivuttalande till 1958 års behörighetslag har statsmakterna tagit på sig ett ansvar för kyrkans inre förhållanden som avviker från huvudprincipen. Svenska kyrkans rättsliga ställning och reglering – ofta karaktäriserad med det inte helt entydiga begreppet "folkkyrka" – medför emellertid att en

allvarlig schism inom kyrkan kan bli en allmän samhällsfråga. I en sådan situation kan riksdagen som "folkets främsta företrädare" enligt regeringsformen finna sig nödsakad att ingripa med en reglering som den eljest i princip vill undvika. I sämsta fall kan rentav en detaljreglering aktualiseras. Dagens läge i kvinnoprästfrågan är enligt utredningens mening inte så allvarligt att statsmakterna behöver överväga sådana ingripanden. Situationen är emellertid sådan att statsmakterna inte längre kan bära sitt medansvar för samvetsklausulen. Det praktiska problemet blir vilken lagstiftningsåtgärd som då bör företas.

Statsmakterna kan inte undanta svenska kyrkan från de allmänna principer om jämställdhet mellan kvinnor och män som gäller i samhället

I och med att svenska kyrkan har fastställt, att kvinna kan inneha prästämbete utan hinder av bekännelsen kan statsmakterna inte i dag undanta kyrkan från den allmänna strävan efter jämställdhet mellan kvinnor och män. Det är i dagens samhälle en självklar princip att kvinnor och män skall ha lika rättigheter. Målet är att de skall vara reellt jämställda i arbetslivet. Denna grundsyn och denna strävan har kommit till uttryck både i regeringsformen och i jämställdhetslagen. Statsmakterna kan för sin del inte göra avsteg härifrån när det gäller svenska kyrkan, särskilt inte när det har gått mer än 20 år sedan kvinnor prästvigdes första gången och bortåt 400 kvinnliga präster verkar inom kyrkan. Full jämställdhet för de kvinnliga prästerna i den kyrkliga gemenskapen måste för statsmakterna framstå som ett ofrånkomligt mål.

Den ståndpunkt i kvinnoprästfrågan, som ligger närmast till hands för statsmakterna i dagens läge, är mot denna bakgrund att upphäva 1958 års lag och därmed dess motiv samt för sin del endast hänvisa till allmänna regler, bl. a. jämställdhetslagen. Det överlåts åt svenska kyrkan att, inom ramen för allmänna regler, själv lösa de samarbetsproblem som följer av att kyrkan har accepterat två olika riktningar i fråga om tro och bibelsyn som förenliga med bekännelsen. Skulle kyrkan inte lyckas med detta, kan statsmakterna tvingas att göra ingripanden som egentligen strider mot deras syn på svenska kyrkan. Vad man i ett sådant läge kan tänka sig är två handlingslinjer. Antingen stiftas en lag som direkt förbjuder vissa handlingar och/eller föreskriver vissa åtgärder. Eller går statsmakterna så att säga svenska kyrkan till hjälp ännu en gång genom att uttryckligen acceptera vissa speciella regler. Det enda som i praktiken kan komma i fråga i det senare fallet är, såvitt man kan bedöma i dag, att godta den s. k. väjningsrätten, och detta förutsätter att den inte framstår som ett uppgivande av huvudprincipen om jämställdhet mellan kvinnor och män.

5.3 Lagtekniska alternativ

En huvuduppgift för utredningen är att visa hur den av riksdagen begärda omprövningen av samvetsklausulen kan genomföras lagtekniskt. Vid sitt arbete med detta har utredningen utgått från de utgångspunkter och bedömningar som har redovisats i det föregående.

Utredningen har under sitt arbete tagit fram olika alternativ till lagtekniska lösningar. Syftet har varit att – oberoende av vilket ställningstagande utredningen själv kunde komma till – täcka in de synpunkter som har kommit fram under frågans handläggning sedan år 1978. Alla de alternativ, som på detta sätt har tagits fram under arbetet, presenteras inte i betänkandet. Utredningen redovisar emellertid tre alternativ som enligt utredningens bedömning täcker in de huvudsakliga ståndpunkter som man har anledning att beakta. Innan utredningen övergår till att motivera och utveckla dessa alternativ, finner utredningen angeläget att slå fast vissa omständigheter.

Till en början vill utredningen nämna att den inte har funnit anledning att under sitt arbete utforma något alternativ med en mera omfattande reglering, t. ex. enligt de inomkyrkliga samarbetsreglernas modell. Det måste kunna anföras mycket starka skäl för att ett sådant avsteg från gammal praxis skall kunna försvaras, med det synsätt som sedan länge har kommit till uttryck från både riksdagens och regeringens sida. Sådana skäl föreligger inte enligt utredningens mening.

Utredningen har alltså inte arbetat med andra alternativ än sådana som har inneburit antingen endast upphävande av 1958 års behörighetslag eller stiftande av en ny, kortfattad lag samt i båda fallen någon form av övergångsanordning.

Inte minst mot bakgrund av det sist sagda är det angeläget att särskilt framhålla det i och för sig självklara, att det inte är fråga om olika alternativ endast i fråga om lagtext. I detta sammanhang har motiven en alldeles särskild betydelse. En omprövning av samvetsklausulen, som alltså är vad riksdagen har begärt, innebär att upphäva eller ändra ett motivuttalande till 1958 års lag. Detta förutsätter en lagstiftningsåtgärd. Liksom man inte kan upphäva eller ändra ett motivuttalande utan en lagstiftningsåtgärd, kan man inte heller tillföra några nya motivuttalanden utan en lagstiftningsåtgärd. Riksdagen påverkar rättsordningen och rättstillämpningen genom att stifta lag, men sedan lagen är stiftad skall den tillämpas av domstolar och förvaltningsmyndigheter utan hänsynstagande till några nya uttalanden från riksdagens sida. Denna grundläggande princip kommer till uttryck i 1 kap. 1 § samt 11 kap. 2 och 7 §§ regeringsformen.

Om man begränsar sig till att upphäva 1958 års lag utan att stifta någon ny lag, kommer allmänna regler att gälla, främst jämställdhetslagen. Riksdagen kan då endast uttala sig om övergången. Den kan redovisa sin syn på vad denna övergång kommer att innebära, uttala sig om "en mjuk övergång" och liknande. Men riksdagen kan inte göra några bindande uttalanden av innebörd att domstolar och förvaltningsmyndigheter skall vid den framtida tillämpningen av t. ex. jämställdhetslagen iaktta vissa avvikelser från vad som skulle följa av lagtexten och de ursprungliga motiven. Om riksdagen inte är beredd att efter ett övergångsskede låta de allmänna reglerna gälla, måste den korrigera dessa regler i den form som regeringsformen anvisar, dvs. lag, endera genom att stifta en särskild lag eller genom att göra en ändring eller ett tillägg i jämställdhetslagen.

Om man stannar för att stifta en ny behörighetslag i stället för 1958 års lag, kan samma lagtext vara användbar utifrån olika ståndpunkter i sak, givetvis inom rimliga gränser. Lagtexten kan ges olika innehåll genom motivuttalandena.

Utredningen har funnit det mest ändamålsenligt att systematisera de alternativ, som har ansetts böra utformas, med hänsyn till den sakliga innebörden och inte med hänsyn till den lagtekniska formen. En sådan framställning är enligt utredningens mening ägnad att underlätta debatten.

Utredningen presenterar tre alternativ. Som *alternativ A* betecknas lösningen att upphäva 1958 års lag utan att ersätta den med en ny. Ett sådant alternativ är fullt möjligt från lagtekniska synpunkter. Det innebär att allmänna regler om jämställdhet mellan kvinnor och män kommer att gälla även på detta område.

Eftersom det alltså är möjligt att nöja sig med att upphäva 1958 års lag, bör det kunna anföras särskilda skäl om man i stället skall stifta en ny lag. Det motiv som ligger närmast till hands är naturligtvis att man vill avvika från det rättsläge som skulle gälla i kraft av enbart allmänna regler. Någon längre gående avvikelse kan man enligt utredningens bedömning inte diskutera än att godta den s. k. väjningsrätten. Ett alternativ som accepterar denna avvikelse presenteras, betecknat som *alternativ B*.

Även om man inte vill göra en sådan avvikelse från de allmänna regler som gäller, kan det finnas skäl att ändå stifta en ny lag. Man kan vilja göra en mindre avvikelse eller man kan anse att det skulle ha ett praktiskt värde att uttryckligen lägga fast det gällande rättsläget på just detta område. Det kräver, enligt vad utredningen har utvecklat i det föregående, att man stiftar en lag. Enbart motivuttalanden som riktar sig till den framtida rättstillämpningen är inte möjliga. Ett alternativ som tillgodoser dessa synpunkter presenteras som *alternativ C*.

I alla tre alternativen uppkommer *övergångsfrågor* som hänger samman med att riksdagen har förutsatt, att omprövningen av samvetsklausulen inte skall slå igenom fullt ut för dem som hittills har haft ett stöd i samvetsklausulen. Dessa övergångsfrågor behandlas i ett gemensamt avsnitt. Huvudfrågan blir där om det behövs en särskild övergångsbestämmelse eller om man kan nöja sig med motivuttalanden.

Utredningen skall i det följande närmare kommentera vart och ett av de tre alternativen samt övergångsfrågorna. Därvid är utredningens strävan att redovisa de väsentliga motiv som kan anföras för och emot olika lösningar. Efter denna framställning preciserar utredningen hur de tre alternativen kan se ut lagtekniskt genom att för vart och ett presentera författningsförslag. Sitt eget ställningstagande redovisar utredningen i ett avslutande avsnitt.

Alternativ A

Förslaget enligt alternativ A innebär att 1958 års lag upphävs utan att det stiftas någon ny behörighetslag. Detta alternativ är det mest tilltalande enligt direktiven. Det får till följd att man får falla tillbaka på allmänna regler om jämställdhet mellan kvinnor och män, närmast i regeringsformen och i jämställdhetslagen.

Om man bortser från de prästerliga tjänsterna, saknar rättsordningen i huvudsak behörighetsbestämmelser med hänsyn till kön för anställning i offentlig tjänst. Den nya regeringsformen har inte upptagit någon motsvarighet till det gamla stadgandet att män och kvinnor har lika behörighet

att befordras till statliga tjänster. Det har ändå införlivats med gällande rätt. Det kan därför hävdas att det saknas anledning att behålla den särskilda behörighetslagen för prästerliga tjänster.

De arbetsrättsliga författningarna är helt könsneutrala. De har visserligen tillkommit under en tid när kvinnas behörighet till prästtjänst har varit reglerad i en särskild behörighetslag. Detta har dock inte kommit till några särskilda uttryck i lagstiftningen. De arbetsrättsliga reglerna behöver sålunda inte ändras, om 1958 års behörighetslag upphävs.

Från rättslig synpunkt är det inte nödvändigt att ha en särskild behörighetslag för prästerliga tjänster för att utesluta alla tvivel om att full jämställdhet råder mellan kvinnor och män även som präster i svenska kyrkan. Ett starkt stöd för detta finns numera i jämställdhetslagen. Den gäller även anställningar inom svenska kyrkan och är ett uttryck för strävandena att hindra och komma till rätta med könsdiskriminering.

Man bör ställa frågan om det finns skäl att i en behörighetslag behandla också någonting annat än själva behörigheten, t. ex. prästvigningen. Denna regleras inte i 1958 års lag. Vid lagens tillkomst ansågs detta inte nödvändigt. Det finns inte något skäl för en annan bedömning i dag. Det torde inte heller finnas något annat sakförhållande med anknytning till prästtjänsten som kräver lagreglering.

Kvinnoprästfrågan inrymmer svåra avvägningsproblem. Det måste klart deklareras att kvinnor har samma rätt som män att antas till präster. Vidare måste det göras klart att de kvinnliga prästernas ämbetsförvaltning inte längre får sättas i fråga. Kvinnoprästfrågan kan emellertid i det praktiska livet inte lösas omedelbart, utan lösningen ligger i en process på sikt. Det rör sig främst om praktiska frågor. Mot denna bakgrund kan det ifrågasättas om man bidrar till lösningen på problemet genom att stifta en ny behörighetslag med några få ord som inte ger några som helst svar på de svåra praktiska spörsmålen. Det är i själva verket helt andra mekanismer som måste bringas i funktion för att frågan skall nå sin lösning. Det är fråga om en vaksamhet i den teologiska debatten, en engagerad och på jämställdhet inriktad rekrytering, beredvillighet att bearbeta frågeställningarna redan under utbildningstiden osv.

En faktor som också bör vägas in vid valet av lagstiftningsalternativ är risken för kyrkosplittring. Det alternativet bör självfallet väljas som innebär den minsta risken för splittring. Det finns anledning att tro att enbart ett upphävande av 1958 års lag utan att en ny behörighetslag stiftas skulle främja strävandena att hålla ihop svenska kyrkan.

En ny behörighetslag kan uppfattas som ett intrång i kyrkans egna inre angelägenheter. Den kan därigenom vara en belastning. Kyrkan skulle lätt kunna uppfattas som beroende av det särskilda stöd som en för kyrkan särskilt anpassad lagstiftning erbjuder.

Om statsmakterna däremot avstår från att stifta en ny behörighetslag, framhävs svenska kyrkans självständighet. Svenska kyrkan ges ett särskilt förtroende och ansvar att självmant bringa en lösning till stånd. Har den möjligheter att lyckas med detta? Utvecklingen under de gångna åren kan möjligen föranleda tveksamhet.

Med en optimistisk bedömning öppnas emellertid nya perspektiv. I de nya pastoralinstituten har kyrkan instrument att bearbeta frågeställningarna

kring ämbetet och samarbetsproblemen redan under utbildningstiden. Genom inrättandet av en personalrekryteringsnämnd med bred förankring har tillskapats ett forum för aktivt rekryteringsarbete med möjligheter till en utpräglad profil i jämställdhetslagens anda. Parterna på den kyrkliga arbetsmarknaden har engagerat sig för en vidare bearbetning av problemen, och förhandlingar om MBL-avtal med påtagligt förpliktande inslag om jämställdhet, rekrytering och introduktion pågår. Som offentlig arbetsgivare har staten genom arbetsgivarverket möjlighet att driva på dessa förhandlingar. Också andra organ såsom Personalpolitiska rådet inom svenska kyrkan (PRK) och Svenska kyrkans utbildningsnämnd torde numera ha en viss beredskap för ett nytt läge.

Att allmänna regler kommer att gälla, främst jämställdhetslagen, innebär inte att kvinnoprästmotståndarna utesluts från möjlighet att genom utövning av prästtjänster i praktiken begagna den hemortsrätt, som de har i svenska kyrkan enligt ställningstagandet i fråga om bekännelsen vid 1958 års kyrkomöte. Även jämställdhetslagen ger utrymme för att ta hänsyn till olika trosuppfattningar. Den av Biskopsmötet år 1978 uttalade grundsynen, att alla vägar måste prövas för att även i gudstjänstsammanhang nå full arbetsgemenskap mellan alla präster, ligger helt i linje med jämställdhetslagen. Sådana praktiska anordningar, som är nödvändiga för att främja en fortsatt utveckling mot det angivna målet, kommer att vara godtagbara enligt jämställdhetslagen.

Som utredningen har framhållit i det föregående kan inte statsmakterna i detta alternativ ge några anvisningar om hur jämställdhetslagen skall tillämpas. Liksom svenska kyrkan ges förtroendet att själv arbeta med problemen utan närmare inblandning av statsmakterna, måste man ha förtroende för de rättstillämpande myndigheternas förmåga att hantera gällande rätt så som sakens vikt och ömtåliga natur kräver. I detta ligger att den som efter samvetsklausulens undanröjande inträder som präst i svenska kyrkan måste vara beredd på att det kan krävas av honom att han skall i alla tjänstefunktioner samarbeta med andra präster i kyrkan oavsett kön.

Utredningen vill erinra om att det redan nu, när samvetsklausulen ännu gäller, har uttalats att en biskop kan vägra att prästviga den som inte är beredd att fullt ut fullgöra prästerlig tjänst. Det har framhållits att biskopen har att pröva varje prästkandidats lämplighet och att han därvid är skyldig att beakta sitt ansvar för de praktiska arbetsförhållandena i stiftet. Utredningen går inte in på den frågan utan konstaterar att med dess syn biskopens lämplighetsprövning är en inomkyrklig fråga, som statsmakterna inte bör lägga sig i, och att alternativ A överlämnar helt åt biskopen att viga eller inte viga en kvinnoprästmotståndare till präst i svenska kyrkan.

Det möter inte några lagtekniska svårigheter att upphäva 1958 års lag utan att stifta någon ny lag. En lag om upphävande av 1958 års lag är lagtekniskt enkel att utforma. Det bör enbart föreskrivas att lagen skall upphöra att gälla vid en bestämd tidpunkt, förslagsvis fr. o. m. utgången av år 1982.

Alternativ B

Regeringsskrivelsen till 1979 års allmänna kyrkomöte innebar att den s. k. väjningsrätten godtogs i den del den avser en prästs rätt att i tjänsten träda åt sidan, medan däremot nytillträdande biskopar inte skulle ha rätt att vägra prästviga en kvinnlig prästkandidat. Den dåvarande regeringen fullföljde därvid en handlingslinje som hade utformats under den föregående regeringen.

Den bedömning som gjordes efter kontakt mellan de fyra stora riksdagspartierna efter kyrkomötet visade att inställningen i riksdagen hade skärpts. Något förslag med den av kyrkomötet accepterade väjningsrätten lades inte heller fram för riksdagen. Det kan ifrågasättas om det i dag är realistiskt att föra fram ett alternativ med accepterad väjningsrätt. Utredningen anser sig emellertid böra presentera också ett sådant alternativ, eftersom det svarar mot ställningstagandet vid 1979 års kyrkomöte och mot önskemål som har förts fram till utredningen under dess arbete.

Om man stannar för alternativ B, ligger det enligt utredningens mening närmast till hands att stå fast vid det förslag i fråga om både lagtext och motiv som blev resultatet av frågans behandling inom regeringen år 1978 och allmänna kyrkomötet år 1979. Det innebär att väjningsrätten skulle skrivas in i motiven men inte i lagtexten.

Utredningen har emellertid särskilt övervägt möjligheterna att utforma en variant av detta alternativ där väjningsrätten anges i själva lagtexten. Det har visat sig att det knappast går att avfatta en sådan lagtext utan att ge intrycket, att det i själva verket är fråga om en reträtt i förhållande till 1958 års reform. Utredningen har därför stannat för att man, om alternativ B väljs, bör skriva in väjningsrätten endast i motiven, såsom skedde i regeringsskrivelsen till 1979 års kyrkomöte.

Allmänt får det konstateras att alternativ B kan sägas lägga fast ett permanent system för samexistens och samarbete mellan företrädare för olika uppfattningar i fråga om kvinnas behörighet till prästämbetet. Man skapar därmed "en modern samvetsklausul". Mot detta kan det invändas att man riskerar att konservera motsättningen för framtiden.

Alternativ C

Alternativen A och B kan kort sammanfattas och renodlas så: antingen bara allmänna regler eller allmänna regler med undantaget att en "väjningsrätt" accepteras. Det finns emellertid mellanståndpunkter som utredningen anser sig böra beakta.

Även den som i princip är för alternativ A kan måhända anse att det är säkrast och bäst att ha en speciell lag. Frågans särskilda natur kan anses motivera en särskild lagstiftning. Kvinnornas behörighet att antas till präster har ännu inte accepterats fullt ut. En ny lag skulle klargöra rättsläget entydigt. En sådan lag kan bedömas som nödvändig, om man hyser bristande tilltro till kyrkans förmåga att gripa an frågans praktiska lösning, utan att det finns en lag i bakgrunden.

Att stifta en lag som egentligen inte åsyftar någon avvikelse från det rättsläge, som skulle gälla lagen förutan, får normalt anses vara en mindre

lämplig lagstiftningsteknik. Om särskilda skäl anses föreligga, står det emellertid naturligtvis riksdagen fritt att stifta en sådan lag. Ofrånkomliga skäl för en lag föreligger däremot, om man vill på något sätt avvika från eljest gällande rättsläge. Det är givetvis möjligt att man vill göra en avvikelse men inte just den som ligger i alternativ B. Man kan vilja göra en mindre avvikelse eller kanske gå åt motsatt håll och t. ex. utestänga kvinnoprästmotståndare från praktiska möjligheter till prästvigning eller utövning av prästerlig tjänst.

Den mest modesta avvikelsen i sak från alternativ A innebär att man i princip godtar allmänna regler men vill att riksdagen, med hänsyn till frågans ömtåliga natur, skall uttryckligen lägga fast riktlinjer för den framtida rättstillämpningen. I den mån man vill binda den framtida rättstillämpningen och inte bara vill ge anvisningar för ett övergångsskede, är det, som utredningen har framhållit i det föregående, nödvändigt att stifta en lag. Endast motivuttalanden till en upphävandelag enligt alternativ A är inte tillräckliga.

Utifrån varierande ståndpunkter och synsätt kan man alltså tänkas komma fram till att en ny behörighetslag bör stiftas i samband med att 1958 års lag upphävs. I fråga om lagens avfattning finns det inte heller i dessa fall något bärande skäl för att frångå den lagtext som blev resultatet av frågans behandling inom regeringen år 1978 och allmänna kyrkomötet år 1979.

Alternativ C innebär alltså samma lagtext som alternativ B. Skillnaden kommer att framgå av motiven. Dessa kan variera även inom ramen för alternativ C. Att utredningen har valt att presentera ett alternativ B och ett alternativ C beror på att det som ligger i alternativ B är en klar och entydig ståndpunkt som överensstämmer med både regeringsskrivelsen till och ställningstagandet av 1979 års kyrkomöte. För ärendets vidare behandling kan det enligt utredningens tanke vara till fördel att ha två "rena" alternativ samt ett tredje i vilket man kan samla upp flertalet återstående synpunkter.

Övergångsfrågor

Både riksdagen och direktiven förutsätter vissa övergångsanordningar. Avsikten är inte att den omprövning av samvetsklausulen som skall ske skall slå igenom fullt ut för dem som har prästvigts under hittillsvarande rättsläge. Även teologie studerande, som har börjat sina studier med vetskap om samvetsklausulens existens, kommer in i bilden till följd av riksdagens uttalande.

Utredningen vill betona att det endast är dessa övergångsfrågor som diskuteras i detta avsnitt. I fråga om "övergången" i betydelsen hur det nya rättsläget kommer att slå igenom i praktiken – i vilken takt det sker, vilka möjligheter till praktiska arrangemang inom svenska kyrkan som t. ex. jämställdhetslagen medger etc. – hänvisar utredningen till vad som har utvecklats i det föregående.

Övergångsanordningarna reser i princip tre frågor: Vad skall de innehålla? Vilka skall de gälla? Vilken form skall de ges? Innan utredningen går in på dessa frågor, vill utredningen anföra vissa allmänna synpunkter.

Det är angeläget att övergångsfrågorna inte dramatiseras. De bör lösas på ett sätt som främjar huvudsyftet med den omprövning som avses: att

för framtiden åstadkomma en allmän respekt och uppslutning kring kyrkans officiella ordning, med full jämställdhet mellan män och kvinnor som innehavarare av prästämbetet, men också med respekt för olika uppfattningar inom ramen för kyrkans lära. En utveckling i denna riktning kan inte garanteras genom lagstiftning – den måste växa fram inom kyrkan själv – men lagstiftningen kan alltefter sin utformning underlätta eller försvåra en sådan utveckling.

Det skulle enligt utredningens mening vara olyckligt att genom lagstiftningsåtgärder skarpt uppdela kyrkans präster i två kategorier, en som åtnjuter en särställning i kraft av speciella övergångsregler och en som har att fullt ut rätta sig efter kyrkans officiella ordning. Helt kan en sådan kategoriklyvning inte undvikas i dagens läge, men det finns olika alternativ som kan betona resp. tona ned denna klyvning.

Utredningen finner det bl. a. önskvärt att undvika att sätta ut en bestämd tidsgräns. Utredningen vill vidare fästa uppmärksamheten på att varje övergångsanordning som gäller t. ex. dem som har prästvigts före en viss tidpunkt någonstans i nuläget kommer att få formell giltighet under omkring 40 år. Mot bakgrunden av erfarenheterna från tiden efter år 1958 måste utredningen också betona risken av att formulera ett slags "ny samvetsklausul", som kan bilda underlag för skilda tolkningar.

Utifrån detta allmänna betraktelsesätt går utredningen över till de tre frågor som ställdes i det föregående. Den första bör enligt utredningens mening besvaras klart och enkelt. Någonting mera än den s. k. väjningsrätten kan inte komma i fråga. Det är en slutsats av vad som hittills har förekommit i frågan.

Det finns emellertid anledning att stanna något inför begreppet "väjningsrätt". Enligt utredningens mening bör inte statsmakterna ta på sig ansvaret för att definiera ett begrepp som kan ges en teologisk innebörd, eventuellt rentav bli föremål för olika teologiska tolkningar. Statsmakterna bör endast utgå från att det från svenska kyrkans sida har uttryckts önskemål om att ett praktiskt handlande av viss innebörd skall anses godtagbart. Härvid har man att ta fasta på att 1979 års kyrkomöte var helt enigt om att den "väjningsrätt", som samarbetsreglerna innehåller, borde gälla för alla som prästvigs före den 1 juli 1983.

Enligt utredningens mening bör statsmakterna vidare undvika att tala om en "rätt" att handla på visst sätt. Det kan markera en kategoriklyvning som inte är önskvärd, och det kan ge upphov till både juridiska och teologiska diskussioner. Statsmakterna bör endast i samband med att samvetsklausulen undanröjs uttala, att ett visst praktiskt handlande av enskilda präster eller vissa praktiska arrangemang inom svenska kyrkan inte kommer att föranleda något ingripande från statens sida. Genom så utformade uttalanden undgår man att statsmakterna kan sägas formulera "en ny samvetsklausul", något som är så mycket mera angeläget, som den nuvarande har formulerats av kyrkomötet. Man underlättar också på detta sätt den läkningsprocess inom svenska kyrkan som är målet. Det bör tilläggas att det i detta sammanhang liksom vid de flesta lagstiftningsåtgärder får förutsättas en mjuk övergång. Statsmakterna bör emellertid enligt utredningens mening hålla fast vid grundsynen, att det sett från deras synpunkt endast är fråga om att allmänna regler i samhället skall gälla samt i vilka fall ingripande från statens sida bör eller inte bör ske.

Ett specialproblem utgör biskops befogenhet att prästviga. Problemet är i dag koncentrerat till ett enda stift. Enligt utredningens mening bör det kunna accepteras under den övergångstid som det är fråga om, utan att någon särskild formell övergångsanordning övervägs.

Beträffande den andra frågan konstaterar utredningen att det torde ligga i sakens natur att de som har prästvigts före förslagets ikraftträdande skall omfattas av övergångsanordningen. Riksdagens uttalande år 1978 angav en villighet att sträcka sig längre och beakta dem som före förslagets ikraftträdande har påbörjat teologiska studier med sikte på tjänst inom svenska kyrkan. Utredningen har stannat för att inte föreslå en sådan utsträckning. För den ståndpunkten talar tre skäl. Till följd av att frågan inte kunde lösas år 1979 kommer ytterligare flera år att gå än riksdagen torde ha förutsatt. Även med utredningens ståndpunkt kommer, som redan har påpekats, övergångsanordningen att äga giltighet under omkring 40 år. Man har också att beakta att kyrkans officiella ordning har varit fastlagd och känd av envar alltsedan år 1958. Redan en övergångsanordning som kan verka bortåt 70 år avviker från normala lagstiftningsprinciper.

Den tredje frågan gäller i sak, om man skall stifta en särskild övergångsbestämmelse till den lag som måste beslutas eller om man skall nöja sig med ett motivuttalande. Utredningen har under sitt arbete upprättat förslag till en övergångsbestämmelse. Inte oväntat har det visat sig att mot en sådan bestämmelse kan samma invändning göras som restes i alternativ B mot en lagtext som ger uttryck för en väjningsrätt. Det är knappast möjligt att åstadkomma en text som inte kan uppfattas som stridande mot huvudsyftet med omprövningen, som en reträtt i förhållande till 1958 års reform. Denna invändning är visserligen något mindre tungt vägande, eftersom det gäller en övergångsbestämmelse, men den är ofrånkomlig. Utredningen har därför stannat för att man bör begränsa sig till ett motivuttalande.

För den angivna ståndpunkten talar inte bara tekniska utan även sakliga skäl. Man måste ha för ögonen att samvetsklausulen är ett motivuttalande, dessutom från juridisk synpunkt tveksamt, eftersom det har gjorts av endast det sista av de tre lagstiftande organen. Man måste mot denna bakgrund fråga sig om det finns bärande skäl för att nu övergå till en uttrycklig lagregel genom en övergångsbestämmelse. Utredningen menar att några sådana skäl inte föreligger. Har man hittills nöjt sig med ett motivuttalande, är det mest följdriktigt att hålla fast vid den formen även nu.

De enda skäl som synes kunna anföras för en uttrycklig övergångsbestämmelse skulle vara dels att det hittillsvarande uttalandet, samvetsklausulen, har varit själva grunden för de svårigheter som nu måste lösas och dels att det kan anses angeläget att klart lägga fast den kvarvarande plattform som garanteras kvinnoprästmotståndarna. Utredningen anser att dessa skäl inte är hållbara. Ett nytt motivuttalande kommer inte att brista i klarhet, eftersom det kommer att begränsas till ett bestämt praktiskt handlande. Inte heller skulle en övergångsbestämmelse innebära någon starkare garanti än ett klart motivuttalande.

Man bör i detta sammanhang göra klart för sig vad frågan gäller från rent juridisk synpunkt. Den gäller ytterst i vad mån ett disciplinärt förfarande kan tillgripas mot den som inte respekterar svenska kyrkans ordning. För domstolar, ansvarsnämnder, JO m. fl. är ett klart motivuttalande fullt till-

räckligt. Det torde få förutsättas att någon juridisk instans inte bortser från ett sådant vid bedömningen av ett disciplinärende.

Mot en övergångsbestämmelse talar slutligen med avsevärd kraft de allmänna synpunkter som utredningen anförde inledningsvis i detta avsnitt. Den förutsätter att man sätter ut en tidsgräns och att man talar om en "rätt" att handla på visst sätt. Den antyder i lag en kategoriklyvning. Den dramatiserar övergångsfrågorna i onödan och kan därigenom motverka den positiva utveckling, den läkningsprocess inom kyrkan, som är det främsta önskemålet.

Författningstexter

Till de tre huvudalternativen lägger utredningen fram förslag till lagtexter.

Reglerna om kyrkolagstiftning innebär att kyrkolag stiftas, ändras eller upphävs av regeringen gemensamt med riksdagen och med samtycke av allmänt kyrkomöte. Lagen (1958:514) om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst är kyrkolag. Det fordras alltså kyrkomötets samtycke för att upphäva lagen. Om en ny behörighetslag skall stiftas, måste också den ha kyrkolags form, eftersom frågan om prästämbetet är av grundläggande betydelse för svenska kyrkan.

Alternativ A innebär att 1958 års lag upphävs utan att den ersätts med en ny lag. En sådan upphävandelag är tekniskt enkel att avfatta. Den kan se ut på följande sätt:

Förslag till
Lag om upphävande av lagen (1958:514) om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst

Härigenom föreskrivs att lagen (1958:514) om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst skall upphöra att gälla vid utgången av år 1982.

Det nya rättsläget bör inte slå igenom helt för dem som redan har tjänst i svenska kyrkan och som har en avvikande uppfattning i ämbetsfrågan. Detta bör tas upp och preciseras i motiven. I övrigt görs inga uttalanden rörande rättstillämpningen i framtiden. Alternativ A innebär sålunda att de som efter reformens ikraftträdande anställs som präster i svenska kyrkan skall vara beredda att i alla tjänstefunktioner samarbeta med andra präster i kyrkan oavsett kön, på sätt som har utvecklats i det föregående.

Alternativ B innebär att 1958 års lag ersätts med en ny lag som genom uttalanden i motiven accepterar "väjningsrätten" utom för nytillträdande biskopar. Den nya lagen bör ges samma avfattning som den lagtext som blev resultatet av frågans behandling hos regering och kyrkomöte åren 1978–1979. Det betyder följande:

Förslag till
Lag om jämställdhet mellan kvinnor och män som präster i svenska kyrkan

Härigenom föreskrivs följande.

Kvinnor och män har lika behörighet att antas till präster i svenska kyrkan och lika rätt att tjänstgöra som präster inom kyrkan.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1983, då lagen (1958:514) om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst skall upphöra att gälla.

Alternativ C innebär att 1958 års lag och motiv upphävs samt att en ny lag stiftas. Lagens text blir enligt utredningens förslag densamma som i alternativ B. Det blir motivuttalandena som skiljer alternativen åt. Även inom ramen för alternativ C ryms olika möjligheter att närmare utforma motiven. De kan innebära en mindre avvikelse än alternativ B från det rättsläge, som alternativ A avser att skapa. De kan också inskränka sig till att ge en uttrycklig bekräftelse på detta rättsläge etc.

I alternativ C gäller i fråga om en övergångsanordning, inskriven i motiven, detsamma som i alternativ A.

5.4 Utredningens eget ställningstagande

Avslutningsvis vill utredningen redovisa sitt eget ställningstagande. De olika alternativen har redan diskuterats så ingående att det är tillräckligt att i korthet ange de synpunkter, som utredningen för sin del vill lägga den största vikten vid.

Till en början vill utredningen avvisa alternativ B. Huvudskälet är att det skulle innebära en fastlåsning vid en viss situation. Det skulle därmed kunna motverka en fortsatt positiv utveckling inom svenska kyrkan. I den situation som förelåg i början av år 1978, när detta alternativ utformades som en handlingslinje, innebar det ett klart steg framåt. Nu har det läget passerats och bilden är en annan. Vad både statsmakterna och svenska kyrkan strävar efter nu är en fortsatt utveckling mot en situation, när även dagens motsättningar är i praktiken övervunna.

Mot alternativ B kan också invändas att det lätt kan leda till sådana tolknings- och tillämpningstvister som de inomkyrkliga samarbetsreglerna har gett upphov till. Sådana tvister motverkar en positiv utveckling. Över huvud taget bör statsmakterna såvitt möjligt undvika att ta ansvaret för att formulera principer för samarbete inom svenska kyrkan.

Alternativ C kan ges olika innebörd genom motivuttalandena. Utredningen vill till en början uttala, att den för sin del inte har funnit några bärande skäl för att genom en ny behörighetslag och därtill knutna motivuttalanden göra någon avvikelse från det rättsläge som skulle inträda, om man endast upphäver 1958 års lag och låter allmänna regler om jämställdhet gälla.

Utredningen kan sålunda inte förorda att statsmakterna tar initiativ till en lagstiftning som innebär, att kvinnoprästmotståndare utestängs från möj-

lighet till prästvigning. Det synes tillräckligt att slå fast, att envar som inträder som präst i svenska kyrkans tjänst måste vara medveten om att han måste kunna tjänstgöra fullt ut tillsammans med kvinnliga präster, förr eller senare beroende på rent praktiska förhållanden.

Inte heller kan utredningen se tillräckliga skäl för att statsmakterna skall göra några uttryckliga avvikelser från allmänna regler till förmån för kvinnoprästmotståndarna. Något annat önskemål om ett sådant avsteg än det som ligger i alternativ B har inte heller preciserats för utredningen.

Det återstår att beröra ett alternativ C som endast utgör en uttrycklig bekräftelse av det rättsläge som skulle gälla även utan en lag. Det skulle alltså föreligga en skillnad i form men inte i sak gentemot alternativ A.

Det måste kunna anföras vägande skäl för att stifta en lag som är obehövlig från rättslig synpunkt, som närmast fyller en pedagogisk uppgift. Utredningen har för sin del inte kunnat finna att sådana skäl föreligger. Mot en särskild lag av denna innebörd talar också att det blir svårt att undvika intrycket – missförståndet – att någonting annat gäller än allmänna regler. Det ligger i sakens natur, hur klart lagstiftaren än uttrycker sig i motiven. De flesta kommer att känna till lagen utan att ha läst motiven. Tvister om lagens innebörd skulle kunna uppkomma liksom i alternativ B.

Utredningen förordar alternativ A. Till förmån för att endast upphäva 1958 års lag talar att det ger ett klart uttryck för statsmakternas obenägenhet att ingripa i svenska kyrkans inre liv. Det markerar också kyrkans både integritet och ansvar. Häri ser utredningen tungt vägande skäl för att välja alternativ A. Genom en sådan lösning skulle man enligt utredningens bedömning bäst främja den positiva utveckling, den läkningsprocess inom kyrkan, som är målet.

Statsmakterna skulle alltså, med utredningens ståndpunkt, endast slå fast att allmänna regler om jämställdhet skall gälla även inom svenska kyrkan i framtiden, inte några specialbestämmelser. Enligt vanlig lagstiftningspraxis skulle statsmakterna därutöver göra ett uttalande om hur de från sina synpunkter ser på rättsläget för dem som direkt berörs av att den hittillsvarande samvetsklausulen upphävs. Utredningen hänvisar till vad som tidigare har anförts om den sistnämnda frågan.

Utredningen vill upprepa att den lösning, som sålunda föreslås, inte innebär att kvinnoprästmotståndarna utesluts från möjlighet att genom utövning av prästtjänster i praktiken begagna den hemortsrätt, som de har i svenska kyrkan enligt ställningstagandet i fråga om bekännelsen vid 1958 års kyrkomöte. Även jämställdhetslagen ger utrymme för att ta hänsyn till olika trosuppfattningar. Den av Biskopsmötet år 1978 uttalade grundsynen, att alla vägar måste prövas för att även i gudstjänstsammanhang nå full arbetsgemenskap mellan alla präster, ligger helt i linje med jämställdhetslagen. Sådana praktiska anordningar, som är nödvändiga för att främja en fortsatt utveckling mot det angivna målet, kommer att vara godtagbara enligt jämställdhetslagen.

Svenska kyrkan ges alltså praktiska möjligheter att bemästra de kvarstående samarbetsproblemen. Den framtida utvecklingen kommer att bero på kyrkan själv. Utredningen är emellertid angelägen om att stryka under ordet utveckling. Att jämställdheten mellan kvinnor och män möter praktiska problem på många områden är välkänt, men färdriktningen är klar. Den måste gälla även inom svenska kyrkan.

Utredningen anser sig inte ha anledning att föreslå några andra åtgärder från statsmakternas sida än som ligger i alternativ A. Några särskilda initiativ för att t. ex. främja rekryteringen av kvinnliga präster är enligt utredningens bedömning inte påkallade i dagens läge. Utvecklingen kommer sannolikt på sikt att leda till en kontinuerlig ökning av kvinnliga präster. Som har redovisats i avsnitt 4.4.3 har svenska kyrkan numera hand om den praktiska prästutbildningen. Enligt utredningens mening bör svenska kyrkan också ges möjligheter att självständigt ansvara för den med utbildningen nära sammanhängande frågan om rekryteringen till prästbanan. Fr. o. m. år 1981 har svenska kyrkan inrättat en personalrekryteringsnämnd. Denna skall ha ansvar för rekrytering till alla kyrkans tjänster. Det finna alltså goda möjligheter för svenska kyrkan att själv genom lämpliga åtgärder främja både prästutbildningen och prästrekryteringen.

Beträffande de inomkyrkliga samarbetsreglerna vill utredningen anmärka att de bygger på att samvetsklausulen gäller. Om denna undanröjs, kommer alltså beslutet av 1979 års kyrkomöte om reglernas vägledande karaktär att få omprövas.

Till sist vill utredningen än en gång peka på att själva grundproblemet ligger i att svenska kyrkan godtar två uppfattningar som förenliga med sin bekännelse. Av detta följer bl. a. att de kvinnliga prästerna principiellt sett aldrig kan helt komma ifrån känslan av att deras legitimitet ifrågasätts på sina håll. För att undgå det fordras att ett nytt kyrkomöte omprövar ställningstagandet i fråga om bekännelsen och förklarar att endast den officiella ståndpunkten är godtagbar.

Om detta kvarstående problem vill utredningen framhålla, att det mest angelägna är att konflikten i ämbetsfrågan – med dess särskilda betydelse för enskilda människor som verkar inom svenska kyrkan – tonas ned till samma proportioner som andra troskonflikter som har förekommit i alla tider och som alltid kommer att tid efter annan uppstå inom ramen för bekännelsen.

Utredningen vill också erinra om att samvetsklausulen innehåller en särskild punkt om prästlöftena. Denna kommer med utredningens förslag att undanröjas tillsammans med att samvetsklausulen i övrigt försvinner.

Med utredningens förslag kommer tolkningen av prästlöftena att bli svenska kyrkans angelägenhet. Rätten att hysa en annan tro, att omfatta en annan bibelsyn, i kvinnoprästfrågan kommer att finnas kvar så länge svenska kyrkan själv accepterar det som förenligt med bekännelsen. Liksom kyrkan själv avgör, om den kan godta mer än en tolkning av bekännelsen, blir det dess sak att avgöra, om prästlöftena kan avläggas av den som finner kvinnliga präster vara oförenliga med sin tro och bibelsyn. Men den som avlägger prästlöftena lovar utan reservation att "troget efterleva kyrkans lag och ordning".

6 Upplåtande av kyrkorum

6.1 Inledning

1979 års allmänna kyrkomöte har anhållit hos regeringen om en utredning och förslag till en ny lagstiftning om upplåtande av kyrkorum, som skall innebära att beslutanderätten i dessa frågor i princip tillkommer församlingens kyrkoråd. Regeringen har uppdragit åt kvinnoprästutredningen att överväga frågan och lägga fram förslag till lagstiftning.

Frågan om vem som bör bestämma om kyrkorummets upplåtande har varit föremål för överväganden vid skilda tillfällen. På senare tid har den aktualiserats i samband med att kvinnliga präster nekats tillträde till kyrka för gudstjänst eller förrättning.

Enligt allmänt erkänd sedvanerätt beslutar pastor – dvs. församlingens kyrkoherde – om kyrkans användning för gudstjänst och därmed jämförlig förrättning inom ramen för den församlingsvård som ankommer på prästerna i församlingen. Det anses också tillkomma pastor att besluta om kyrkans användning för andra förrättningar med religiöst inslag. I dessa fall kan det emellertid finnas skäl att höra kyrkorådet med hänsyn till de kostnader som kan uppkomma vid användningen.

För upplåtande av kyrkorummet för andra ändamål än gudstjänst och därmed jämförlig förrättning finns särskilda bestämmelser i lagen (1963:501) om upplåtande av kyrkorum i vissa fall. Enligt denna tillkommer beslutanderätten i dessa fall kyrkorådet.

Enligt 10 § jordfästningslagen (1957:585, ändrad senast 1963:538) får kyrka upplåtas för jordfästning i annan ordning än svenska kyrkans, om det föreligger särskilda skäl för en sådan upplåtelse. Bestämmanderätten om upplåtelse i dessa fall tillkommer pastor när det är fråga om frikyrklig eller annan jordfästning av religiös karaktär. Är det fråga om jordfästning utan religiös karaktär är det i princip kyrkorådet som bestämmer om upplåtelse skall tillåtas.

6.2 Bakgrund, frågans tidigare handläggning m. m.

6.2.1 *Allmänt*

Ett grundläggande drag i svenska kyrkans uppbyggnad är kombinationen av folkligt förankrad självstyrelse och prästerlig ämbetsförvaltning. De förtroendevalda lekmännen och prästerna verkar tillsammans men med delvis

olika funktioner i församlingen. Prästen har delvis ställning av tjänsteman men har också tillerkänts särskilda befogenheter och ett eget ansvarsområde med ensam beslutanderätt. Församlingens inflytande genom de valda förtroendemännen går tillbaka till förhållandena i den gamla socknen och kommer främst till uttryck vid prästtillsättningar och vid förvaltning av kyrkans egendom. Denna samverkan mellan präst och förtroendevalda avspeglas också i regelsystemet för församlingens beslutande organ.

I sockenstämmoförordningen av år 1817 lagfästes kyrkoherdens ledande roll på sockenstämman och i kyrkorådet. Utvecklingen har därefter gått i riktning mot att göra en klarare skillnad mellan kyrkoherdens tjänsteutövning och kyrkorådets uppgifter. Sedan 1930 års församlingsstyrelselag trädde i kraft är kyrkoherden inte längre självskriven ordförande på kyrkostämman. Genom 1961 års församlingsstyrelselag förlorade kyrkoherden också det självskrivna ordförandeskapet i kyrkorådet. Det konstaterades emellertid i propositionen om 1961 års lag att sambandet mellan kyrkoherdens tjänsteutövning och kyrkorådets uppgifter inom församlingsvården gör det naturligt att kyrkoherden i kraft av sitt ämbete är ledamot i kyrkorådet.

6.2.2 *Församlingens ansvar*

En viktig uppgift för församlingen är enligt församlingsstyrelselagen att främja gudstjänstliv och kyrklig förkunnelse i övrigt. Central betydelse för denna verksamhet har dop, konfirmation, vigsel och jordfästning. Församlingen skall se till att prästerna kan hålla de gudstjänster och kyrkliga förrättningar som är särskilt föreskrivna och kan också medverka till att ytterligare gudstjänster hålls. Församlingen får vidta åtgärder för att främja kyrkosång och annan kyrkomusikalisk verksamhet.

En annan uppgift för församlingen är "anskaffande av och vård om kyrka". I varje församling skall finnas en församlingskyrka som skall underhållas och vårdas. Härutöver kan församlingen bygga och underhålla ytterligare kyrkor och kapell.

I samverkan med prästerna har sålunda församlingen ett övergripande ansvar för den kyrkliga verksamhet som innefattas i gudstjänstliv och förkunnelse.

Kyrkorådet är församlingens förvaltande och verkställande organ. Det skall ha omsorg om församlingslivet och verka för dess utveckling. Att främja det kyrkliga livet inom församlingen är en huvuduppgift vid sidan om uppgiften att svara för förvaltning och verkställighet av kyrkokommunala beslut.

Kyrkorådets uppgifter anges närmare i 43 § församlingsstyrelselagen. I paragrafens tredje stycke finns en erinran om att kyrkorådet också har speciella uppgifter enligt särskilda författningar. T. ex. ankommer det på kyrkorådet enligt lagen om upplåtande av kyrkorum i vissa fall att besluta om tillfälligt upplåtande av kyrkorum för annat ändamål än gudstjänst och därmed jämförlig förrättning.

Det har framhållits att en samverkan mellan präst och församling förutsätts i fråga om gudstjänstliv och övrig förkunnelse. Det prästerliga inflytandet i församlingen är tryggat på det sättet att kyrkoherden i kraft av sitt ämbete

är ledamot av kyrkorådet (44 § 1 mom. församlingsstyrelselagen). Någon ersättare för kyrkoherden finns inte. Beträffande kyrkoråd i annexförsamling finns enligt en föreskrift i församlingsstyrelselagen möjlighet för kyrkoherden att i sitt ställe utse annan präst till ledamot.

6.2.3 *Prästens ansvar*

Som innehavare av det religiöst bestämda prästämbetet i kyrkan har prästen av ålder tillerkänts ett självständigt ansvar för sådana funktioner som sakramentsförvaltning, förkunnelse och själavård. Till prästens ansvarsområde hör att bestämma över kyrkans användning för gudstjänsthandlingar och kyrkliga förrättningar.

Om prästens ämbetsansvar skriver de kyrkliga företrädarna i stat-kyrka överläggningarna i sitt betänkande (SOU 1978:2) bl. a. följande.

Prästens självständiga och av sockenbornas inflytande oberoende ansvar för de i strikt mening prästerliga funktionerna såsom sakramentsförvaltning, förkunnelse och själavård var redan under medeltiden obestritt. Å andra sidan ägde församlingen redan under denna tid ett inflytande som gick långt utöver vad den kanoniska rätten eljest medgav, t. ex. vid prästtillsättningen och när det gällde förvaltningen av kyrkans egendom. De principer på vilka den medeltida församlingsstyrelsen byggde blev i stort sett oförändrade efter reformationen. Den grundsyn på fördelningen av ansvaret mellan präst och sockenmän som man möter redan under medeltiden präglar också denna tidsperiod, framhåller Carl Strandberg i sin bok "Präst och kyrkoråd" (Håkan Ohlssons 1974). Strandberg säger vidare: "Ansvaret för förkunnelse, sakramentsförvaltning, undervisning och själavård låg helt i prästens hand. Det ansvaret var honom pålagt i prästvigningen och han var bunden av de löften, vid denna tid i edens form, han därvid avlagt. Han var i utövningen av sin tjänst underställd biskopen och underkastad biskopens och domkapitlets kontroll och myndighet. Församlingen eller dess företrädare hade icke del i ansvaret för utövningen av de prästerliga funktionerna och det tillkom icke dem att utöva uppsikt över prästens ämbetsförvaltning. Att missförhållanden i denna däremot av församlingsborna kunde bringas till den kyrkliga överhetens kännedom är självklart. Men sitt ansvar som förvaltare av ordets och sakramentsförvaltningens ämbete kunde prästen icke dela med någon annan. Ämbetet pålade honom vissa funktioner som han ensam ägde utöva."

6.2.4 *Kyrkorummet*

När kyrka är byggd och färdig "måste hon av biskopen själv eller någon annan i hans ställe, såsom ett Guds hus, helgas Herranom", föreskrivs i 27 kap. 1 § kyrkolagen. Invigningen av kyrkan skall ske enligt en särskild ordning som anges i kyrkohandboken. Genom invigningen blir kyrkan avskild till att vara ett rum för kyrkans gudstjänster och förrättningar. Endast efter särskilt medgivande av domkapitlet får offentlig nattvardsgång anordnas på annan plats än i ett invigt kyrkorum.

Kyrkobyggnader kan vara av olika slag. Varje församling skall ha en kyrka som har karaktär av församlingskyrka för de gudstjänster som enligt kyrkolagen och domkapitlets närmare bestämmande skall hållas i församlingen. Egenskap av församlingskyrka kan en kyrkobyggnad ha av ålder eller genom godkännande av regeringen eller fr. o. m. år 1979 riksantikvarien. De kyrkor som tillkommit före år 1817, när församlingarna blev egna

rättssubjekt, anses vara självägande stiftelser, som förvaltas av församlingens kyrkoråd. Senare tillkomna församlingskyrkor betraktas som kyrkokommunal egendom, men genom invigningen får kyrkan sakral prägel av ett "Guds hus". Kyrkans ändamål är att vara gudstjänstrum för församlingen. Kyrkan skall därför först och främst användas för sitt egentliga syfte, nämligen gudstjänster och kyrkliga förrättningar.

Bl. a. till följd av församlingssammanslagning kan en församling ha flera församlingskyrkor. Den kan därutöver ha vården om andra kyrkobyggnader, t. ex. stadsdelskyrkor och kapell. Ingenting hindrar att en kyrka är inrymd i en byggnad som innehåller utrymmen också för andra ändamål, t. ex. i en större församlingsbyggnad eller i del av ett hyreshus. Kyrkan kan vara anordnad även i en byggnad som församlingen inte själv disponerar med äganderätt.

En församling kan också ha tillgång till ett församlingshem. I ett sådant är ofta ett särskilt rum inrett för andaktsbruk. Sådana andaktsrum får karaktär av kyrka först om de invigs enligt kyrkohandbokens kyrkoinvigningsritual.

Kyrkorna vårdas och förvaltas i princip av församlingarna själva. Byggnaderna är emellertid underkastade särskilda rättsregler till skydd för deras ändamål och bevarande. För uppförande samt för mera betydande ombyggnad av kyrka erfordras tillstånd av riksantikvarien. Utan tillstånd av regeringen får kyrka inte heller rivas eller flyttas eller tas i bruk för annat ändamål.

I varje stift finns en domkyrka som fungerar både som stiftskyrka för biskopliga förrättningar och som församlingskyrka. Därutöver finns domkyrkor i Kalmar och Mariestad. Dessa är emellertid numera uteslutande församlingskyrkor.

Sju av domkyrkorna, nämligen de i Uppsala, Linköping, Skara, Strängnäs, Västerås, Växjö och Lund, var under den katolska tiden inte församlingskyrkor utan fungerade som biskopskyrkor. Dessa "äldre" domkyrkor förvaltas av biskop och domkapitel, särskilda styrelser eller domkyrkoråd i vissa stift med biträde av en domkyrkosyssloman i anslutning till bestämmelser i 1686 års kyrkolag. För förvaltningen gäller av regeringen fastställda utgifts- och inkomststater. De "yngre" domkyrkorna liksom de medeltida kyrkor som tjänstgör som domkyrkor i Visby och Stockholms stift (S:ta Maria resp. Storkyrkan) förvaltas av resp. domkyrkoförsamling i princip enligt församlingsstyrelselagens regler.

Då alla domkyrkor gör tjänst såsom församlingskyrka, har domkyrkan en dubbel karaktär; dels är den stiftskyrka, där för stiftet gemensamma förrättningar och högtidligheter äger rum, och dels tjänstgör den såsom församlingskyrka för domkyrkoförsamlingen, i vilken domprosten är kyrkoherde.

För domkyrkans användning vid förrättningar, där biskopen framträder som stiftschef, torde det få anses vara ett naturligt betraktelsesätt, att beslutanderätten tillhör biskopen. I övrigt torde i avsaknad av positiva föreskrifter spörsmålet om dispositionsrätten böra ses på samma sätt som beträffande församlingskyrkorna; denna rätt utövas sålunda, med de inskränkningar som kan föreligga, av domprosten.

De särskilda förvaltningsorganen vid de äldre domkyrkorna har huvudsakligen ansvaret för kyrkobyggnaden och dess fasta inventarier, medan

domkyrkoförsamlingen svarar för kostnaderna för verksamheten i domkyrkan. Endast i fråga om Lunds domkyrka, som har betydande egna tillgångar, har det särskilda domkyrkorådet bekostat en stor del av den personal och verksamhet som är knuten till domkyrkan.

6.2.5 *Förfoganderätt över kyrkorummet*

I 1686 års kyrkolag finns föreskrifter som begränsar församlingens befogenhet att fritt förfoga över kyrkan. I kap. 2 "Om predikan och gudstjänstens ordentliga förrättande" i kyrkolagen anges vilka gudstjänster som skall anordnas i församlingen. Allmän gudstjänst, dvs. högmässa – och i den omfattning som domkapitlet föreskriver – andra allmänna gudstjänster, såsom ottesång och aftonsång, skall hållas i församlingens kyrka. Högmässan får endast undantagsvis utbytas mot annan form av gudstjänst. I avvaktan på tillkomsten av en ny kyrkohandbok har dock vissa alternativa gudstjänstformer godkänts för användning som församlingens huvudgudstjänst. Domkapitlet kan också besluta om sammanslagning av högmässan för två eller flera församlingar. I prästernas tjänsteplikt ingår att ansvara för de allmänna gudstjänsterna. Enligt ett cirkulärbrev från år 1823 får församlingen och dess kyrkoherde utan hinder av vad som är föreskrivet i kyrkolagen eller annan författning komma överens om lämplig tid för gudstjänstens början. Församlingen får besluta i vilken omfattning gudstjänster bör hållas också i annan församlingen tillhörig kyrka än församlingskyrkan.

Enligt gällande rätt får domkapitlet besluta om att inställa ottesångs- eller aftonsångsgudstjänst på landet samt också efter församlingens hörande besluta att högmässan i vissa fall får förättas på annan lämplig plats än i församlingskyrkan. I särskilda tjänstgöringsföreskrifter fastställer domkapitlet skyldigheten för de i pastoratet tjänstgörande prästerna att förrätta gudstjänster i församlingens gudstjänstlokaler. Om den närmare fördelningen av tjänstgöringen beslutar kyrkoherden.

När det i det följande talas om kyrkorummet avses bara sådana rum som är invigda enligt kyrkohandbokens ritual för kyrkoinvigning och som vårdas av en församling. Utanför diskussionen faller kyrkorum som innehas av enskilda personer eller institutioner.

Av det föregående framgår att kyrkolagens föreskrifter om allmänna gudstjänster förutsätter att dessa utan föregående beslut av församlingen hålls i församlingskyrkan. Gällande rätt innebär att pastor på grund av sedvanerätt förfogar över kyrkorummet när det gäller gudstjänster och förrättningar som församlingens präster är skyldiga att svara för. En församlingsmedlem anses vidare ha rätt att få tillgång till kyrkorummet för dop och kyrkliga förrättningar såsom t. ex. vigsel och jordfästning också om han eller hon önskar anlita någon annan än församlingens präster för förrättningen. Kyrkorummets användning för här berörda kyrkliga förrättningar torde formellt sett inte förutsätta ett beslut om upplåtelse, men givetvis måste det ske en överenskommelse med pastor om lämplig tidpunkt m. m. för tillgången till kyrkan. Om kyrkan däremot skall användas för andra gudstjänster och förrättningar – t. ex. för andra än församlingsmedlemmar – kan pastor behöva inhämta kyrkorådets medgivande på grund av att kyrkorådet har att bevaka församlingens ekonomiska intressen. Kostnader kan nämligen uppkomma

t. ex. för uppvärmning, städning, medverkan av vaktmästare, musiker. När det gäller kyrkorummets begagnande för annat ändamål än gudstjänst och därmed jämförlig förrättning – profana ändamål som t. ex. föredrag och konserter – gäller 1963 års lag om upplåtande av kyrkorum i vissa fall. Beslutanderätten ankommer härvid på kyrkorådet, vars förfoganderätt dock inte är villkorslös. Det föreskrivs sålunda i lagen, att upplåtelse inte får ske om den hindrar eller försvårar bruket av kyrkorummet för gudstjänst, prästerlig förrättning eller kyrkans verksamhet i övrigt och att den ej heller får innebära något som stråder mot kyrkorummets helgd eller kyrkans ordning. Visshet måste också råda om att kyrkorummet och dess inventarier behandlas med aktsamhet och pietet. Pastor är ledamot av kyrkorådet och har tillförsäkrats medverkan i beslutsförfarandet. Kyrkorådet kan delegera sin beslutanderätt till kyrkoherden eller till avdelning av rådet i vilken kyrkoherden ingår. Dessutom stadgas att om kyrkoherden av någon anledning inte deltar i behandlingen av upplåtelseärendet, han om möjligt skall få tillfälle att yttra sig, innan ärendet avgörs. Pastor tillerkänns också en särskild besvärsrätt, om beslutet har fattats i strid mot hans mening. Att frågan om kyrkas upplåtande har särskild kyrkorättslig karaktär framgår av att kyrkorådets beslut i sådant ärende inte överklagas genom kommunalbesvär. Besvärsinstans är domkapitlet som går in i sakprövning av kyrkorådets beslut. Domkapitlets beslut kan inte överklagas.

Med pastor förstås i princip kyrkoherden. Enligt vad som uttalades i propositionen vid tillkomsten av 1963 års lagstiftning torde med pastor numera i allmänhet – åtminstone i vad angår annexförsamling – förstås till lokalkyrkan genom tjänstgöringsföreskrifter särskilt knuten präst. Domprosten Carl Strandberg anför i sin prästmötesavhandling 1974 "Präst och kyrkoråd" att denna tolkning inte är helt självklar. Kyrkoherdens ställning och det speciella ansvar för kyrkan och dess egendom, som åvilar honom, motiverar i och för sig att upplåtelserätten ligger hos honom, framhåller Strandberg.

Pastors rätt att upplåta kyrka sammanhänger med ämbetsförvaltningen. Prästen har på det här området en självständig myndighetsfunktion. Strandberg kommenterar i den nyssnämnda avhandlingen saken på följande sätt.

> Den rätt som tillkommer pastor när det gäller kyrkas upplåtande äger direkt samband med hans prästämbete och de skyldigheter detta pålägger honom. Kyrkomötet har sålunda vid upprepade tillfällen uttalat, att pastors rätt att disponera över kyrkan är "förbunden med en plikt att förhindra kyrkans användande till ändamål, som strider mot kyrkans ställning som religionssamfund eller som skulle innebära en negation eller protest mot kyrkans religiösa ståndpunkt".

Regleringen av kyrkas upplåtande i 1963 års lag avser sålunda tillfälliga upplåtelser för annat ändamål än gudstjänst och därmed jämförlig förrättning. Härutöver finns en särskild lagbestämmelse för ett speciellt ändamål, nämligen jordfästning i annan ordning än svenska kyrkans. Om särskilda skäl föreligger, får pastor enligt jordfästningslagen upplåta kyrkorummet för sådan jordfästning.

6.2.6 *Frågans tidigare handläggning*

Frågan om kyrkans upplåtande har vid skilda tillfällen varit föremål för riksdagens behandling. I samband med tillkomsten av 1957 års jordfästningslag reglerades upplåtande av kyrkorummet vid s. k. borgerlig begravning. Spörsmålet om lagstiftning rörande kyrkans upplåtande för även andra utomkyrkliga ändamål än borgerlig begravning hade tagits upp av kyrkomöteskommittén. I sitt betänkande (SOU 1955:47) Kyrkomötets grundlagsenliga befogenheter m. m. framhöll kommittén att det vid en blivande kodifiering av kyrkolagen förtjänade att övervägas om inte lagstiftning om kyrkas upplåtande för utomkyrkliga ändamål borde komma till stånd. I samband därmed borde även regleras vem som hade beslutanderätt i dessa frågor. Också församlingsstyrelsekommittén uttalade i sitt betänkande (SOU 1957:17) Församlingslag att den fann det från skilda synpunkter vara av värde att reglerna för kyrkas upplåtande ordnades genom lagstiftning. Kommittén anförde bl. a. följande.

Bedömes spörsmålet om ifrågavarande egendoms användning från rent kommunalrättslig synpunkt, framstår det enligt kommitténs mening såsom principiellt riktigast att i kyrkorådets allmänna förvaltningsbefogenheter inbegripes även rätten att bestämma om dispositionen över såväl församlingskyrkan som andra av församlingen för gudstjänstbruk stadigvarande ianspråktagna lokaler jämte allt vad härtill i lös egendom gemenligen hör. I princip kan det nämligen icke finnas anledning att i dessa hänseenden göra någon åtskillnad i förhållande till vad som gäller med avseende å övrig egendom som ligger under församlingens vårdnad.

När fråga blir om upplåtelse av själva kyrkorummet med däri varande inventarier kan likväl den kommunalrättsliga synpunkten ej gärna få anses ensam avgörande. En speciell hänsyn synes därvid självfallet tillika böra tagas till den religiösa helgd som är knuten till kyrkorummet och vissa av dess inventarier genom deras invigning för kyrkligt bruk. Härav kompliceras spörsmålet i denna del. Det torde ock vara kravet på denna särskilda hänsyn som – jämte avsaknaden överhuvudtaget av tydliga föreskrifter rörande upplåtelseförfarandet – främst bidragit till att den för pastor från äldre tid hävdade ensambestämmanderätten alltjämt i tvistiga fall upprätthållits i praxis, oaktat de generella förvaltningsbefogenheter som enligt församlingsstyrelselagen tillkommer kyrkorådet.

Frågan om kyrkorummets upplåtande lärer följaktligen ej helt kunna jämställas med frågan om handhavandet av övrig församlingens egendom utan har delvis sådan kyrkorättslig innebörd att hinder måste anses föreligga att i allo reglera densamma i kommunallags ordning. Frågan bör alltså ej heller kunna slutligt lösas i samband med nu åsyftad revision av församlingsstyrelselagstiftningen.

Såsom förut framhållits finner kommittén det naturligt att pastor tillerkännes en obestridd rätt att – utan föregången hänvändelse till församlingen eller något dess organ – förfoga över kyrkorummet med dess inventarier, ej mindre för gudstjänsthållningen än även för alla särskilda på honom i tjänsten ankommande kyrkliga förrättningar såsom dop, konfirmation, vigsel och jordfästning. Denna pastors rätt, varom uttryckligt stadgande för närvarande saknas, bör enligt kommitténs mening i tydlighetens intresse komma till klart uttryck i härför meddelade författningsbestämmelser.

Frågan om dispositionen över kyrkorummet har emellertid en vidare aspekt, nämligen i vad gäller dels förutsättningarna för dess upplåtande för andra ändamål än nyssnämnda prästerliga tjänsteförrättningar, dels bestämmanderätten för dylikt fall. Ett specialfall av sådan upplåtelse regleras ju, såsom förut nämnts, redan nu genom jordfästningslagens stadgande om möjlighet till kyrkas upplåtande i anslutning till

s. k. borgerlig begravning. Och i 1955 års förslag till ny jordfästningslag har detta stadgande ytterligare kompletterats med en anvisning om att bestämmanderätten därvidlag skall av särskilda skäl tillkomma pastor. Härutöver finns dock ingen som helst reglering som ger direkt ledning för avgörande i vad mån kyrkan i en församling må upplåtas för tillgodoseende av tillfälliga behov av samlingslokaler för mer eller mindre profana sammankomster eller dylikt. Kyrkomöteskommittén har också i anslutning till sitt uttalande om önskvärdheten av lagstiftning till reglering av hithörande förhållanden påpekat det oegentliga med en lagregel om kyrkas användande vid utomkyrklig begravning, medan åt praxis överlämnas att avgöra när kyrkan eljest får upplåtas för utomkyrkligt ändamål.

I sitt betänkande lade kommittén fram följande förslag till lösning av frågan:

Enligt kommitténs utkast till församlingslag skall det ankomma på kyrkorådet att leda förvaltningen av församlingens angelägenheter och därvid själv förvalta lokalkyrkans och församlingens egendom. I denna kyrkorådets förvaltningsbefogenhet förutsättes inte annan inskränkning än som följer antingen av att viss förvaltningsuppgift kan ha särskilt uppdragits åt annan församlingens nämnd eller av att vårdnaden av viss angelägenhet på grund av föreskrift i annan författning inte alls tillkommer församlingen. Stadgandet ansluter sig i tillämpliga delar helt, både sakligt och formellt, till nya kommunallagens bestämmelser i samma hänseende men avviker i avfattningen från motsvarande bestämmelse i 1930 års församlingsstyrelselag. Den nya avfattningen ger enligt kommitténs åsikt mera pregnant än den äldre uttryck för kyrkorådets ställning såsom församlingens centrala och dominerande förvaltningsorgan. Bestämmelsen utesluter sålunda i princip – där inte annat särskilt stadgas eller av församlingen själv beslutes – varje annan från bestämmandet över församlingens egendom och alltså även där denna egendom har särskild kyrklig karaktär. Kommittén förklarar sig anse, att med den nya bestämmelsen torde den formella grunden för förvaltningsdomstolarnas nuvarande praxis, enligt vilken pastor tillagts den primära bestämmanderätten över församlingens kyrka, få anses ha eliminerats. Att kyrkorådet trots det inte får alldeles oinskränkt utöva sin förvaltningsbefogenhet följer i första hand av allmänna kommunalrättsliga regler: rådet blir givetvis bundet av de beslut, som församlingens representativa organ fattar inom ramen för sin direktivrätt. Men dessutom kan kyrkorådet vara underkastat föreskrifter i särskilda författningar. Vidare måste det, uttalar kommittén, anses ligga i sakens natur att kyrkorådet i förvaltningen av kyrka och andra församlingens gudstjänstlokaler är skyldigt att taga erforderlig hänsyn till den helgd som tillkommer kyrkorum. Det bör sålunda åligga kyrkorådet att, då det blir fråga om upplåtelse av församlings gudstjänstlokal för något främmande ändamål, under alla omständigheter tillse att vid en sådan disposition av lokalen inget förekommer, som kan vara ägnat att kränka kyrkorummets helgd.

Kommittén framhåller härefter, att ett dylikt beaktande av kyrkorummets helgd naturligtvis även kan bevakas av annan som har legitimt intresse därav. Försummar sig kyrkorådet, torde fördenskull främst kyrkoherden eller annan präst i församlingen äga befogenhet att genom vanligt kommunalbesvär bringa frågan om upplåtelsens laglighet under vederbörande myndighets prövning. Kommittén anser att på detta sätt torde i sin mån tillgodoses samma intresse som bör ha legat till grund för den åt pastor i tidigare praxis förbehållna bestämmanderätten över kyrkorummet. Pastors befogenhet att besvära sig blir dock, uttalar kommittén, inte avhängig av hans ställning som präst i församlingen liksom inte heller av hans eventuella ledamotskap av kyrkorådet utan tillkommer honom uteslutande som medlem av församlingen.

Kommittén erinrar emellertid om att ärenden om kyrkas upplåtande ofta måste betraktas som särskilt brådskande, i synnerhet då fråga uppkommer om dess disposition för borgerlig begravning eller annan utomkyrklig akt. För dylikt fall kan besvärsvägen kanske inte alltid anses tillfyllest för tillgodoseende av kyrkorummets helgd. Kommittén vill dock understryka, att församlingen enligt kommitténs förslag

även får en annan möjlighet att söka säkerställa hänsynen för kyrkorummets helgd och därvid undgå olägenheterna av det mera tidskrävande besvärsförfarandet, framför allt vid hastigt påkommet behov att för utomkyrkligt ändamål disponera en gudstjänstlokal. Kyrkorådet kan efter medgivande av fullmäktige eller stämma delegera sin bestämmanderätt i vissa grupper av ärenden åt bl. a. ledamot av rådet eller i församlingens tjänst anställd befattningshavare. Med tillämpning härav skulle alltså kyrkorådet kunna överlåta till pastor att, när anhållan göres om upplåtelse av ett kyrkorum för visst eller vissa slag av utomkyrkliga förrättningar, ensam och omedelbart bestämma därom. Även pastors beslut skall dock kunna genom besvär dragas under den överordnade myndighetens prövning. Kommittén tror för sin del att pastor flerstädes kommer att anförtros att i viss omfattning besluta om kyrkans eller annan gudstjänstlokals upplåtande. Därigenom kommer alltså den av kommittén på kommunalrättslig grund förordade ändrade ordningen beträffande kyrkorummets upplåtande inte att i praktikten innebära något väsentligt avsteg från vad som hittills ansetts gälla i praxis.

Kommittén drar därefter den slutsatsen, att om Kungl. Maj:t och riksdagen godkänner kommitténs framlagda uppfattning beträffande innebörden av de sålunda föreslagna bestämmelserna i församlingslagen, lär frågan om kyrkorummets upplåtande få anses ha i denna del blivit legalt tillräckligt tydligt löst. Kommittén framhåller dock som sin åsikt att prästerskapets befogenheter i samtliga här avsedda sammanhang torde böra uttryckligen klargöras. Det är därför enligt kommitténs uppfattning synnerligen önskvärt att genom särskild lagstiftning ytterligare bestämmelser blir meddelade. Kommittén anser denna särskilda lagstiftning böra genomföras utan avbidan på en framtida kodifiering av kyrkolagen, och detta oavsett om lagstiftningen i fråga finnes böra ske i kyrkolags ordning eller annorledes. Kommittén hemställer fördenskull, att Kungl. Maj:t vidtar åtgärder för åstadkommande snarast av dylik speciallagstiftning.

I propositionen med förslag till lag om församlingsstyrelse m. m. (prop. 1961:70) uttalade departementschefen att frågan om upplåtande av kyrka fick anses ha sådan kyrkorättslig anknytning att den inte kunde regleras i en ny församlingsstyrelselag. Departementschefen ansåg det emellertid vara av vikt att lagstiftning om kyrkorummets upplåtande för andra än kyrkliga ändamål kom till stånd och att därvid också fastslogs vem som hade att besluta om upplåtandet.

Frågan om lagstiftning om upplåtande av kyrkorum för annat än kyrkligt ändamål togs därefter upp i prospositionen med förslag till lag om upplåtande av kyrkorum i vissa fall (prop. 1963:149). I propositionen redovisade föredragande statsrådet rättsläget på följande sätt.

Det nuvarande rättsläget – som inte är entydigt och huvudsakligen grundar sig på sedvana – kan i korthet beskrivas så, att kyrkoherden ensam torde äga besluta om kyrkans användning för gudstjänständamål och annan kyrklig verksamhet, vilken prästerskapet i församlingen utövar. Kyrkoherden torde vidare få besluta om upplåtande för annat ändamål såväl då detta är kyrkligt men ligger vid sidan om prästerskapets ämbetsgöromål eller annan verksamhet inom församlingsangelägenheternas ram som då det är av icke-kyrklig karaktär. I sådana fall fordras medgivande också av kyrkorådet, som har att besluta beträffande de kostnader som upplåtelsen föranleder. Såsom kammarkollegiet sammanfattat rättsläget härvidlag, torde både kyrkoherden och kyrkorådet i dessa fall ha vetorätt, och båda har befogenhet att uppställa villkor i samband med att upplåtelse medgives.

Kyrkoherdens rätt att bestämma över kyrkorummet för den av prästerskapet utövade religiösa verksamheten inom församlingen har bekräftats i rättspraxis. Jag syftar härvid på det tidigare omnämnda avgörandet av regeringsrätten, i vilket fastslagits

kyrkoherdens rätt att för gudstjänständamål förfoga över kyrkorummet. Detta utslag torde vidare ge vid handen, att kyrkoherden principiellt har beslutanderätt även vid upplåtelse av kyrkorummet för gudstjänständamål till sammanslutning som står utanför församlingsorganisationen, även om kyrkorådet som jag nyss anfört från kyrkligt-ekonomiska synpunkter har bestämmanderätt beträffande kostnader, som föranledes av upplåtelsen, och vad därmed äger samband.

Statsrådet anförde vidare att han inte fann någon anledning att införa en ny ordning beträffande upplåtande av kyrkorummet för kyrkliga ändamål. Han anförde vidare.

Vid mitt ställningstagande förutsätter jag emellertid, att denna kyrkoherdens befogenhet endast avser upplåtelse av kyrkorummet för gudstjänst eller därmed jämförlig religiös kulthandling. I sådana fall måste rent religiösa synpunkter vara avgörande och då torde kyrkoherden bäst kunna bedöma, om kyrkorummet bör kunna upplåtas för ändamålet i fråga. En annan sak är att hithörande frågor självfallet bör avgöras i en generös ekumenisk anda. Jag vill härvid anknyta till biskopsmötets uttalande år 1948, att biskoparna borde var och en i sitt stift för prästerna framhålla det angelägna i att frågor om upplåtelse av kyrkorummet för annat ändamål än gudstjänst behandlades med grannlagenhet och förståelse och det önskvärda i att de i tveksamma fall rådgjorde med biskopen. Detta uttalande finner jag ha aktualitet även för här avsedda fall, och tillämpningen i frågor om upplåtelse bör uppmärksammas av biskoparna. Pastors beslut i ärende rörande upplåtande av kyrkorum torde för övrigt – såsom första lagutskottet vid 1950 års riksdag uttalat – kunna överklagas till domkapitlet.

Även om det alltså torde finnas anledning att inom kyrkan följa utvecklingen, anser jag inte tillräckliga skäl föreligga att – såsom församlingsstyrelsekommittén tänkt sig – i författning reglera kyrkoherdens befogenheter då det gäller dispositionen av kyrkorummet för kyrkligt ändamål. Jag vill understryka, att under begreppet kyrkligt ändamål, sådant jag här sökt bestämma det, inte kan anses falla profana förrättningar även om de till sin karaktär har anknytning till motsvarande kyrkliga, exempelvis borgerlig begravning efter en ordning utan religiösa inslag.

Av vad jag nu anfört följer alltså, att jag ansluter mig till kyrkomöteskommitténs i departementspromemorian biträdda uppfattning, att lagstiftningen på området bör innehålla regler om upplåtande av kyrkorummet för andra än kyrkliga ändamål. Detta uttryck bör bestämmas med utgångspunkt i det nyss sagda om dispositionen över kyrkorummet för gudstjänst och därmed jämförliga förrättningar. Härmed torde tillräckligt tydligt ha angivits lagens tillämpningsområde.

Enligt lagförslaget avsågs med kyrkorum ett rum som har invigts för svenska kyrkans gudstjänst och som vårdas av församlingen. Utanför lagens tillämpningsområde föll andra kyrkliga lokaler som visserligen kan ha givits sakral karaktär genom invigning men som inte invigts enligt kyrkoinvigningsritualen i kyrkohandboken. Hit hör t. ex. begravningskapell, krematorier, gravkapell, kyrksalar samt vigsel- och doprum. Över dessa lokaler förfogar kyrkorådet enligt bestämmelser i församlingsstyrelselagen.

För att lagen skulle vara tillämplig fordrades också att kyrkan vårdas av församlingen. Lagen var alltså inte tillämplig på sådana kyrkorum som innehas av enskilda personer, korporationer, anstalter eller företag, t. ex. slottskapell, sjukhuskapell och brukskapell, samt vidare också stiftelsers kyrkor, i den mån stiftelsen inte utgör en av församlingen särskilt vald form för dess förvaltning av kyrkorummet, t. ex. en småkyrka. Enligt 6 § gällde lagen inte heller domkyrka som står under egen förvaltning.

Sedan riksdagen hade antagit lagförslaget, inhämtade regeringen genom

skrivelse (skr 1963:6) till 1963 års allmänna kyrkomöte dess yttrande över lagförslaget. Kyrkolagsutskottet förordade i sitt betänkande (KLU 1963:21) att kyrkomötet skulle "förklara sig icke kunna godkänna det till skrivelsen fogade lagförslaget". Utskottet anförde bl. a. följande.

Utskottet finner det angeläget att återigen påpeka att redan den omständigheten att två myndigheter, kyrkoherden och kyrkorådet, parallellt skall bestämma om kyrkans användning, är ägnad att skapa oreda och irritation. Med hänsyn till att principerna för upplåtande av kyrkorummet för annat än kyrkligt ändamål måste bestämmas exklusivt på grund av den helgd, som tillkommer kyrkorummet såsom invigt för svenska kyrkans gudstjänstfirande, anser kyrkolagsutskottet nu liksom 1958 att det måste vara prästen som tillser, att sådana principer tillämpas vid kyrkorummets upplåtande. Endast sådan invigning, som är föreskriven i kyrkolags ordning, kyrkoinvigning, torde ha rättsverkningar utanför det rent liturgiska, alltså även för det allmännas rättstillämpning. Endast för prästen är det en tjänsteplikt att tillse att sådana principer tillämpas. Ett annat betraktelsesätt måste bottna i en bristande kännedom om kyrkorummets ur kyrklig synpunkt särskilda egenskaper.

I en reservation tillstyrktes det föreliggande lagförslaget.

Vid behandlingen i kyrkomötet beslöt kyrkomötet godkänna det av riksdagen antagna lagförslaget.

Justitieombudsmännen (JO) har vid några tillfällen behandlat frågan om upplåtande av kyrka. I JO:s ämbetsberättelse för år 1967 (s. 228) diskuteras upplåtelse av kyrka för vigsel i frikyrklig ordning. Ett utförligt utlåtande av ärkebiskopen Gunnar Hultgren finns redovisat i ärendet. JO anförde bl. a. följande.

Vilken mening man än må ha beträffande frågan om kyrka må upplåtas för vigsel i frikyrklig ordning är det dock – i betraktande av vad här anförts – uppenbart att den av Waller medgivna upplåtelsen av kyrkan icke är av beskaffenhet att kunna läggas honom till last såsom tjänstefel. Jag måste emellertid konstatera att rättsläget är sådant att det icke heller kunnat läggas honom till last såsom fel om han vägrat upplåta kyrkan.

Ett sådant rättsläge är synnerligen otillfredsställande. Vad som förekommit i detta ärende visar att stor ovisshet råder om innebörden i och omfattningen av pastors rätt att upplåta kyrka för frikyrklig vigsel. Det är alldeles tydligt att klarhet härutinnan måste vinnas. Icke minst för allmänheten är det av stor vikt att tillämpningen på skilda håll sker efter likartade grunder samt att – som en följd därav – resultatet av en begäran om upplåtelse av kyrka för frikyrklig vigsel, med stöd av rådande praxis eller annan vägledning, i allmänhet kan förutses. Jag har därför övervägt att genom framställning till Kungl. Maj:t eller riksdagen väcka förslag om utredning i frågan. Då nu emellertid biskopsmötet, som redan till behandling upptagit vissa närbesläktade frågor, avser att söka åstadkomma erforderliga riktlinjer, anser jag att i avbidan på resultat härav saken icke gagnas av en utredning i annan ordning genom det allmännas försorg. Jag har dock för avsikt att med uppmärksamhet följa frågan som enligt min mening måste lösas snarast möjligt.

I praxis har emellertid under senare år en betydligt större generositet mot andra samfund tillämpats.

I JO:s ämbetsberättelse 1978/79 (s. 462) behandlas ett ärende som gällde vägran att upplåta kyrka för en vigsel som skulle förrättas av kvinnlig präst. I sitt beslut uttalade JO Ulf Lundvik som sin bestämda mening att möjligheten att få disponera över kyrka för förrättning i svenska kyrkans ordning inte fick göras beroende av om den kallade prästen är man eller kvinna.

I en motion till 1976/77 års riksmöte (mot. 1976/77:1002) begärdes en översyn av bestämmelserna om tillfällig upplåtelse av kyrkorum för kyrkligt ändamål. I motionen erinrades om att det saknades bestämmelser i lag rörande kyrkas upplåtelse för gudstjänst eller därmed jämförlig förrättning. Vidare anfördes att uppmärksammade fall hade förekommit där manlig kyrkoherde vägrat upplåta "sin" kyrka till kvinnlig präst för gudstjänst eller annan kyrklig förrättning. Detta var enligt motionen otillfredsställande mot bakgrund av att kvinnan hade lagfäst rätt till likabehandling både som präst och i övrigt. Enligt motionen fanns det därför anledning att se över reglerna om tillfällig upplåtelse av kyrkorum för kyrklig förrättning. Beslutanderätten skulle i dessa fall, liksom i vad gällde upplåtelse för annat än kyrkligt ändamål, kunna överföras på kyrkorådet med rätt för rådet att delegera beslutanderätten till kyrkoherden men med skyldighet för denne att, därest denne ville vägra upplåtelse för förrättning av annan präst, ta upp ärendet i kyrkorådet.

Konstitutionsutskottet behandlade motionen i betänkandet KU 1976/77:39. Utskottet konstaterade att den ståndpunkten hade intagits i praxis att pastors beslut i berörda frågor kunde överklagas till domkapitlet. Detta innebar enligt utskottet att beslut av pastor att vägra upplåtelse av kyrkorum för t. ex. gudstjänst som förrättades av kvinnlig präst kunde överprövas och ändras. Utskottet uttalade vidare att en författningsreglering i det angivna hänseendet var av kyrkolags natur och alltså fordrade medverkan från kyrkomötet. Med hänsyn till stat-kyrka-frågan borde en sådan reglering inte då aktualiseras, menade utskottet, som avstyrkte motionen.

Frågan om pastors befogenhet att upplåta kyrka för gudstjänst eller förrättning togs upp vid 1979 års allmänna kyrkomöte. I en motion hemställdes att kyrkomötet hos regeringen anhöll om sådan författningsreglering att pastor inte utan kyrkorådets medgivande kunde besluta om upplåtelse av kyrka för gudstjänst eller förrättning.

Kyrkolagsutskottet anförde i sitt betänkande (KLU 1979:18) följande.

Såsom av den föregående redogörelsen framgår regleras upplåtande av kyrkorum för närvarande på olika sätt beroende på ändamålet med upplåtelsen. Användningen inom den allmänna gudstjänstens ram bestämmes av pastor ensam eftersom församlingen får anses vara skyldig att ställa nödiga medel till förfogande för denna verksamhet. Upplåtelse för förrättningar och liknande med religiöst inslag ankommer också på pastor att besluta om, men kyrkorådet måste här tillfrågas med hänsyn till att rådet har att taga ställning till de ekonomiska konsekvenser upplåtelsen har. Vid upplåtelse för profant ändamål slutligen gäller 1963 års lag, som lägger beslutanderätten hos kyrkorådet med de särskilda förbehåll som förut angivits.

Enligt utskottets mening talar starka skäl för att ansvaret för kyrkorummets användning i sin helhet bör åligga kyrkorådet, varvid är att framhålla att kyrkoherden ju ingår i detta och att hans mening i frågan om viss upplåtelse kan tänkas strida mot kyrkorummets helgd eller vålla betänkligheter med hänsyn till svenska kyrkans bekännelse självfallet måste tillmätas stor vikt. En ändring av vad som nu gäller kräver lagstiftning i kyrkolags form. Med hänvisning till det anförda hemställer utskottet

att kyrkomötet i anledning av förevarande motion, nr 59, måtte hos regeringen anhålla om utredning och förslag till lagstiftning om upplåtande av kyrkorum, innebärande att beslutanderätten i dessa frågor i princip skall tillkomma församlingens kyrkoråd.

I en reservation till utskottsbetänkandet yrkades att motionen inte måtte föranleda någon kyrkomötets åtgärd. De två reservanterna anförde följande.

Pastor har inom församlingen ansvaret för ordets förkunnelse och sakramentens förvaltning. Därmed sammanhänger också oskiljaktigt ansvaret för kyrkorummet när det gäller gudstjänst och därmed jämförlig förrättning och förpliktelsen att tillse att det användes på ett sätt som överensstämmer med dess karaktär och inte kommer i strid med kyrkans budskap och bekännelse. Att överflytta denna uppgift på kyrkorådet skulle innebära ett avsteg från hittills upprätthållna, grundläggande kyrkorättsliga principer och rubba den balans mellan ämbetsansvar och församlingsinflytande som är karakteristisk för den svenska kyrkans författning och varom enighet råder. Enligt utskottets mening medför nuvarande ordning inte heller sådana praktiska olägenheter, att det finns skäl att åsidosätta väsentliga principer och vidtaga sådana lagstiftningsåtgärder som föreslås i motionen. Det förtjänar påpekas att ändring i pastors beslut rörande upplåtelse av kyrka för förrättning kan erhållas efter besvär hos domkapitlet.

I en annan reservation förordades att kyrkomötet med anledning av motionen (nr 59) uppdrog åt kyrkomötets utredningsnämnd att utreda och till nästkommande kyrkomöte framlägga förslag till ny lagstiftning om upplåtande av kyrkorum. Att utredningsnämnden borde ges utredningsuppdraget motiverades med att motionen aktualiserade många frågor av teologisk, kyrkorättslig och praktisk betydelse.

Majoritetens ståndpunkt, som den kom till uttryck i kyrkomötesdebatten, kan i huvudsak återges på följande sätt.

Prästen har självfallet ett alldeles bestämt ämbetsansvar för förkunnelsen och sakramentens förvaltning. Församlingen har emellertid också ett ansvar för kyrkans inre liv. Frågan om ansvaret för kyrkorummets upplåtande gäller närmast det principiellt viktiga ansvar för hela den kyrkliga verksamheten som prästen och lekmännen delar i en församling. Kyrkorummet är inte minst också församlingsmedlemmarnas kyrkorum. När det gäller just frågan om upplåtelse av kyrkorummet är detta ett område där präst och lekmän kan bära ett gemensamt ansvar. Lekmännen tillsammans med sin präst bör få besluta om när deras kyrka skall upplåtas för gudstjänst eller förrättning.

Reservanterna i kyrkolagsutskottet förde under kyrkomötesdebatten fram i stort sett följande synpunkter.

Svenska kyrkan har i sin uppbyggnad två ansvarslinjer: ett ämbetsansvar och ett förtroendeansvar. Det går en klar gräns mellan dessa båda ansvarsområden. I prästens ämbetsansvar ingår att ta till vara kyrkans identitet och kontinuitet. Ansvaret för förkunnelsen och sakramentsförvaltningen är ett ämbetsansvar och ett prästerligt ansvar. Med detta ämbetsansvar hör oskiljaktigt samman ansvaret för kyrkobyggnaden och dess användning. Genom invigningen av kyrkorummet till ett "Guds hus" ställs det under bekännelsen och blir med hänsyn till sitt särskilda ändamål lagt under pastors ämbetsansvar. Det går inte att ta ifrån pastor detta ansvar utan att man på ett grundläggande sätt förändrar den uråldriga och mycket noga genomtänkta syn som gäller inom kyrkan på fördelningen mellan ämbetsansvar och förtroendeansvar.

Några reservanter yrkade att kyrkomötets utredningsnämnd skulle utreda frågan. Kyrkomötet borde nämligen få tillfälle att överblicka konsekvenserna

av ett eventuellt lagförslag. Om en nyordning kommer till stånd, är det angeläget att den inte får konsekvenser som gör handläggandet tungarbetat och komplicerat, framhölls det.

Efter omröstning biföll kyrkomötet utskottets hemställan.

I en motion till 1977/78 års riksmöte (mot. 1977/78:355) återkom kravet på översyn av bestämmelserna om tillfällig upplåtelse av kyrkorum för kyrkligt ändamål. Motionen behandlades först vid 1979/80 års riksmöte. I konstitutionsutskottets betänkande (KU 1979/80:17) hänvisas till den beslutade utredningen (kvinnoprästutredningen Kn 1979:02) och uttalas att något särskilt riksdagsinitiativ i frågan inte är behövligt.

6.3 Utredningens överväganden

Redan i mitten av 1950-talet uttrycktes önskemål om att frågan om upplåtelse av kyrkorum skulle regleras i dess helhet. Församlingsstyrelsekommittén ansåg att pastors rätt att förfoga över kyrkorummet för gudstjänster och kyrkliga förrättningar borde komma till uttryck i författningsbestämmelser. Endast frågan om upplåtelse för andra än kyrkliga ändamål blev emellertid reglerad genom 1963 års lagstiftning.

Allmänna kyrkomötet år 1979 har anhållit hos regeringen om en utredning och förslag till lagstiftning om upplåtande av kyrkorum, innebärande att beslutanderätten i dessa frågor i princip skall tillkomma församlingens kyrkoråd. Bakgrunden till detta initiativ liksom till att uppgiften har lagts på kvinnoprästutredningen är väsentligen, att det på olika håll har förekommit konflikter genom att kvinnliga präster har vägrats att hålla gudstjänster och kyrkliga förrättningar i vissa kyrkor.

Det kan av flera skäl anses önskvärt att föra över pastors nuvarande beslutanderätt till kyrkorådet. Utredningen vill emellertid också i detta sammanhang betona statsmakternas inställning när det gäller att reglera vissa kyrkliga frågor. Kyrkorummets disposition för kyrkliga ändamål är alldeles uppenbart ett kyrkligt frågekomplex som inrymmer både teologiska och i övrigt ömtåliga spörsmål. Det berör så grundläggande förhållanden som kyrkorummets till följd av invigningen särskilda karaktär och ändamål, prästernas rätt och plikt att tjänstgöra, församlingsbornas tillgång till kyrkorummet för förrättningar m. m.

Utredningen har ansett sig böra begränsa sina överväganden till vad som måste följa av uppdraget och som ter sig naturligt för statsmakterna att ta upp. Utredningen går sålunda inte heller i denna del in på egna teologiska bedömningar. Utredningen utgår också här från allmänna kyrkomötets ställningstagande i den grundläggande inomkyrkliga frågan. Utredningen konstaterar sålunda endast att kyrkomötet vill föra över pastors beslutanderätt till kyrkorådet och att statsmakterna från sina synpunkter inte kan ha någon invändning mot kyrkomötets önskemål.

Det är angeläget att såvitt möjligt inte dra in också andra frågor i bilden. Utredningen vill sålunda avvisa tanken på en närmare reglering av kyrkorummets användning i dess helhet. Uppgiften bör vara att med utgångspunkt i 1963 års lag precisera ett upplåtelsebegrepp som ger kyrkorådet be-

slutanderätt i de praktiskt viktiga fallen utan att samtidigt aktualisera frågor om prästernas rätt och plikt att tjänstgöra, församlingsbornas tillgång till kyrkorummet etc.

Det framstår för utredningen som uppenbart att man inte kan tänka sig ett alltför vidsträckt och opreciserat upplåtelsebegrepp. Man måste avvisa en lagteknisk konstruktion som ger intryck av att något slags beslut om upplåtelse skulle ligga i grunden varje gång ett kyrkorum begagnas. Även om det givetvis är uteslutet i praktiken, att ett kyrkoråd skulle vägra upplåtelse av kyrkorummet för en gudstjänst som skall hållas enligt vad som har blivit fastställt i särskild ordning eller för kyrkliga förrättningar inom församlingen, får inte lagtexten avfattas på ett sådant sätt att den ger vid handen att en sådan vägran skulle vara möjlig.

Det bör i detta sammanhang anmärkas att det inte är alldeles klart vilka befogenheter som exakt tillkommer pastor och som kyrkomötet önskar föra över till kyrkorådet. Uppenbart torde emellertid vara att pastor inte i dag kan vägra upplåtelse i sådana fall som nämndes tidigare och att pastor dessutom är beroende av kyrkorådet i viss utsträckning redan nu. Kyrkorådets ansvar för församlingens ekonomi föranleder t. ex. att pastor inte utan vidare kan genom tjänstenit orsaka församlingen kostnader för personal, uppvärmning och liknande.

Det finns enligt utredningens mening inte anledning att ta upp och klarlägga frågor av sistnämnda art. Det väsentligaste är att genom en ny lag utesluta möjligheterna för pastor att vägra annan präst i svenska kyrkan att i församlingens kyrka hålla gudstjänst, dop eller kyrklig förrättning. I samband med att denna fråga löses bör kyrkorådet ges befogenhet att upplåta kyrkorummet för andra ändamål än de i 1963 års lag nämnda, i de fall det är naturligt att tala om upplåtelse. Den ordinarie gudstjänsthållningen bör hållas utanför lagen, eftersom den gäller församlingsprästernas tjänstgöringsskyldighet. Över huvud taget bör begreppet upplåtelse inte begagnas i förhållande till församlingens egna präster. Inte heller bör lagen omfatta församlingsbornas tillgång till kyrkorummet för kyrkliga förrättningar.

Med utgångspunkt i det som nu har anförts har utredningen utarbetat ett lagförslag som så långt som möjligt bygger på den nuvarande lagen och sammanfattningsvis innehåller följande.

Genom 1 § slås fast att den föreslagna lagen gäller upplåtelse av kyrkorum och genom 2 § läggs rätten att besluta om upplåtelse hos kyrkorådet. Avfattningen avser att ge klart vid handen att lagen inte syftar till att reglera frågorna om kyrkorummets användning i dess helhet.

Utredningen föreslår att lagen skall vara tillämplig på de sju äldre domkyrkor som står under egen förvaltning. Utredningen föreslår en precisering av begreppet upplåtelse till att avse andra ändamål än gudstjänster, dop och andra kyrkliga förrättningar som hålls av församlingens präster. För att inte ens teoretiskt öppna möjlighet att vägra upplåtelse för en föreskriven gudstjänst och för en förrättning inom församlingen föreslår utredningen en särskild 5 § som tar sikte på situationen när en präst, som inte tillhör församlingens egna, skall tjänstgöra i sådant sammanhang. Utredningen har med vissa omformuleringar behållit de nuvarande begränsningarna i upplåtelserätten. Ändamålet får inte strida mot kyrkorummets helgd eller kyrkans ordning. Upplåtelse får inte hindra församlingens gudstjänstliv eller

kyrkliga verksamhet i övrigt. Kyrkorådet skall särskilt beakta om det kan anses säkert att kyrkorummet och dess inventarier kommer att behandlas med pietet och aktsamhet. Det sistnämnda har utredningen tagit in i 3 § och inte som en särskild begränsning av rätten att upplåta kyrkorummet. I 4 § samt 6–8 §§ har utredningen föreslagit förfaranderegler som i huvudsak motsvarar dem i den nuvarande lagen. Utredningen föreslår emellertid bl. a. nyheten att inte bara kyrkoherden, eller annan präst i annexförsamling som förordnats att i stället för kyrkoherden vara ledamot i kyrkorådet, utan även annan ledamot av kyrkorådet skall ha rätt att överklaga till domkapitlet.

Utredningen återger och kommenterar i specialmotiveringen de särskilda paragraferna var för sig. Utredningen föreslår också en ändring i jordfästningslagen.

6.3.1 *Specialmotivering*

Förslag till
Lag om upplåtelse av kyrkorum

1 §

Upplåtelse av kyrkorum, som har invigts för svenska kyrkans gudstjänst och som vårdas av församling, får ske enligt bestämmelserna i denna lag.

Lagen gäller även upplåtelse av domkyrka som står under egen förvaltning.

Det väsentliga i denna paragraf är lagens tillämpningsområde. Det har förutsatts att den nya lagen liksom den nuvarande skall avse invigda kyrkorum som vårdas av församling men inte sådana som innehas av enskilda eller institutioner. Lagen föreslås vidare vara tillämplig på de sju äldre domkyrkor som står under egen förvaltning. Det är emellertid enligt utredningens mening nödvändigt att beakta de särskilda förvaltningarna och deras ansvar. Det har skett genom bestämmelser i 3 och 4 §§.

Lagen gäller endast det som kan läggas in i begreppet upplåtelse men inte kyrkorummets användning i övrigt. Detta uttrycks positivt genom lagens rubrik och 1 §. Innebörden av begreppet upplåtelse framgår av 2 §. Utredningen har övervägt möjligheterna att i ett tredje stycke antingen ge en uttrycklig definition av begreppet upplåtelse eller ange lagens område även negativt – genom att direkt säga ut att den inte gäller användningen i övrigt – men har funnit det svårt att åstadkomma en pregnant lagtext som inte drar upp spörsmål av teologisk karaktär etc.

Utredningen har också övervägt om begreppet upplåtelse möjligen skulle anges endast i 2 §, varvid 1 § uteslutande skulle gälla frågan på vilka kyrkorum lagen är tillämplig. Det skulle emellertid vara svårt att undvika, att upplåtelse kunde anses ifrågakomma även i andra fall än de som regleras i 2 § och då kunna beslutas av annan än kyrkorådet. Genom att ordet upplåtelse tas in direkt i 1 § blir det klart fastställt, att frågor om upplåtelse behandlas uttömmande i lagen.

2 §

Kyrkorådet får besluta om tillfällig upplåtelse av församlingens kyrkorum för annat ändamål än gudstjänster, dop och kyrkliga förrättningar som hålls av församlingens präster.

Upplåtelse får dock inte ske för ändamål som strider mot kyrkorummets helgd eller kyrkans ordning och inte heller så att den hindrar församlingens gudstjänstliv eller kyrkliga verksamhet i övrigt.

Genom denna paragraf ges kyrkorådet den befogenhet att besluta om upplåtelse som kyrkomötet har förordat. Första stycket ger begreppet upplåtelse dess innehåll. Det skall enligt utredningens förslag avse kyrkorummets användning för varje annat ändamål än de som det i första hand är invigt för att tjäna, nämligen gudstjänster, dop och kyrkliga förrättningar som hålls av församlingens egna präster i första hand för församlingsborna. I dessa fall bör det inte ens finnas något utrymme för uppfattningen att det krävs ett upplåtelsebeslut och därmed antydan att upplåtelse skulle kunna vägras. Utredningen har övervägt om man från begreppet upplåtelse endast borde undanta de ordinarie gudstjänsterna men inte de som hålls därutöver. Det har emellertid framstått som onaturligt med en konstruktion enligt vilken en församlingspräst i något fall skulle behöva ett formellt beslut om upplåtelse för att hålla gudstjänst i församlingskyrkan. Att det kan vara nödvändigt att höra kyrkorådet angående kostnader för en extra gudstjänst eller förrättning som ej avser församlingsbor är enligt utredningens tanke en annan sak än att prästen skall be om upplåtelse av kyrkorummet.

Rätten att upplåta kyrkorummet bör begränsas på väsentligen samma sätt som nu. Upplåtelse bör endast få ske tillfälligt och inte för ändamål som strider mot kyrkorummets helgd eller kyrkans ordning. Detta föreskrivs nu i 1 § sam 2 § b) i 1963 års lag. Enligt 2 § a) i 1963 års lag får upplåtelse inte hindra eller försvåra bruket av kyrkorummet för gudstjänst, annan på präst ankommande förrättning eller kyrkans verksamhet i övrigt. Detta kan inte föras över oförändrat till den nya lagen. Genom utredningens förslag markeras att församlingens egna intressen alltid bör ges företräde. Orden "hindrar" och "församlingens" bör enligt utredningens mening utesluta att upplåtelse vägras utan att verkliga sakliga skäl föreligger. Utredningen har däremot avsiktligt underlåtit att ta med ordet "försvårar" i den nuvarande lagtexten.

3 §

Vid beslut om upplåtelse skall kyrkorådet särskilt beakta, om det kan anses säkert att kyrkorummet och dess inventarier kommer att behandlas med pietet och aktsamhet. Domkyrka, som står under egen förvaltning, får inte upplåtas om den särskilda domkyrkostyrelsen motsätter sig upplåtelsen på grund av farhågor i sådant avseende.

Innehållet i första punkten svarar mot 2 § c) i 1963 års lag. Med uttrycket "den särskilda domkyrkostyrelsen" avses i förekommande fall domkapitlet, domkyrkorådet i Lund eller annan på särskilt sätt sammansatt styrelse för de domkyrkor som det här är fråga om. Det synes naturligt att ge dessa vetorätt mot upplåtelse i fall där de anser att det föreligger risker för oaktsam eller pietetslös behandling av kyrkorummet eller dess inventarier. Det bör anmärkas att domkapitlet är besvärsmyndighet enligt 6 § och att det i praktiken förekommer ett nära personsamband mellan domkapitel och domkyrkostyrelse även där identitet inte föreligger.

4 §

Innan kyrkorådet beslutar om upplåtelse av församlingens kyrkorum, skall såvitt möjligt kyrkoherden få tillfälle att yttra sig och, om det gäller domkyrka, som står under egen förvaltning, även den särskilda domkyrkostyrelsen.

Kyrkorådet får uppdra åt kyrkoherden eller åt särskild avdelning, bestående av kyrkoherden och andra ledamöter eller suppleanter i kyrkorådet, att besluta i vissa ärenden på kyrkorådets vägnar.

Paragrafens innehåll överensstämmer i stort med bestämmelserna i 1963 års lag. Därutöver har regler införts beträffande de särskilda domkyrkoförvaltningarna. Utredningen vill anmärka att det i praktiken torde bli så att den beslutanderätt, som i princip förs över från pastor till kyrkorådet i många fall kommer att delegeras till pastor av kyrkorådet.

5 §

Kyrkorådets befogenhet enligt 2 § utgör inte hinder för kyrkoherden att utan kyrkorådets hörande låta en präst eller annan därtill behörig, som inte är knuten till församlingen, hålla gudstjänst eller annan kyrklig förrättning i stället för präst inom församlingen. Den innebär inte heller någon inskränkning i tillgången till kyrkan för kyrkliga förrättningar som avser någon som tillhör församlingen.

Paragrafen är införd närmast för tydlighets skull, för att inte frågor om den prästerliga tjänstgöringen eller om församlingsbornas rätt till kyrkliga förrättningar skall kunna tas upp obehörigen i kyrkorådet. Det blir alltså inte fråga om "upplåtelse" bara därför att en präst som inte tillhör församlingens egna skall hålla en föreskriven gudstjänst eller förrätta en jordfästning av en avliden församlingsbo etc. Vidare anges att lagen inte innebär någon inskränkning i kyrkoherdens befogenhet att låta ett icke-prästvigt tjänstebiträde (veniat) hålla gudstjänst i stället för församlingens präster.

Uttrycket "i stället för präst inom församlingen" innebär en begränsning till de ordinarie gudstjänsterna. Kyrkorådet skall sålunda besluta om upplåtelse av kyrkorummet om en extra gudstjänst skall anordnas av en präst eller annan därtill behörig som inte är knuten till församlingen.

6 §

Talan mot kyrkorådets beslut enligt denna lag förs genom besvär hos domkapitlet.

Utöver vad som följer av förvaltningslagen (1971:290) får besvär anföras av ledamot i kyrkorådet.

Mot domkapitlets beslut får talan inte föras.

Första och tredje styckena innebär inga nyheter. Någon annan besvärsmyndighet än domkapitlet är knappast tänkbar, och dess beslut bör inte kunna överklagas vidare.

I andra stycket föreslår utredningen en saklig nyhet. Enligt 1963 års lag har kyrkoherden – och dennes ersättare i annexförsamling – en särskild besvärsrätt. Denna måste självfallet bibehållas. Utredningen föreslår att besvärsrätten vidgas till att gälla varje ledamot i kyrkorådet. Utöver att en sådan regel synes ligga i linje med den av kyrkomötet önskade förändringen av befogenhetsfördelningen mellan kyrkorådet och pastor har utredningen beaktat ett par omständigheter av praktisk art. Som anförts under 4 § får

man räkna med att delegation till pastor kommer att anses som en praktisk anordning på många håll. Om det i något fall skulle uppkomma en åsiktsmotsättning mellan pastor och kyrkorådet, är det till fördel att kunna hänskjuta ärendet till domkapitlet. I annat fall kan återkallelse av delegationen komma i fråga. En sådan åtgärd kan vara opraktisk och dessutom förstora motsättningen. I fråga om de domkyrkor som står under egen förvaltning uppkommer vidare särskilda problem. Det skulle vara naturligt med hänsyn till allmänna principer att ge domkyrkostyrelserna besvärsrätt, men det är inte möjligt på grund av de nära personsamband som föreligger i praktiken mellan styrelserna och domkapitlen. En utvidgad besvärsrätt inom domkyrkoförsamlingen ger en viss ersättning.

Utredningen har övervägt om även suppleanter i kyrkorådet borde få besvärsrätt men har avvisat detta. Det skulle leda till antingen en alltför vid krets besvärsberättigade eller en onödigt komplicerad lagtext, innebärande närmast att besvär skulle få anföras av de ledamöter och suppleanter som deltagit i ett beslut, av ledamöterna i fall där beslut fattats av pastor ensam efter delegation och därutöver av pastor i fall då beslut fattats i dennes frånvaro. Besvärsrätt för ledamot i kyrkorådet innebär en enkel och praktisk lösning på olika frågor som inte bör förstoras.

7 §

Kyrkorådets beslut gäller omedelbart utan hinder av anförda besvär, om inte domkapitlet förordnar annat.

8 §

I annexförsamling, där en annan präst har förordnats att i stället för kyrkoherden vara ledamot i kyrkorådet, skall vad som sägs i denna lag om kyrkoherden gälla om den prästen.

Paragraferna 7 och 8 innehåller inte några sakliga nyheter i förhållande till 1963 års lag.

Om ikraftträdandebestämmelsen är endast följande att nämna. Frågan om upplåtelse av kyrkorummet är av grundläggande betydelse för svenska kyrkan och anses därför höra till kyrkolagstiftningens område. Den föreslagna lagstiftningen kräver samtycke av allmänt kyrkomöte. Den föreslagna lagen bör kunna träda i kraft den 1 januari 1983.

Förslag till
Lag om ändring i lagen (1957:585) om jordfästning m. m.

Enligt 10 § jordfästningslagen får ett kyrkorum som har invigts för svenska kyrkans gudstjänst upplåtas för jordfästning i annan ordning än svenska kyrkans, om det finns särkilda skäl.

Det anges inte närmare i paragrafen vad som innefattas i särskilda skäl. Departementschefen framhöll i prop. 1957:171 att den närmare innebörden i lagregeln fick bli beroende på den praxis som utvecklas. Departementschefen anförde också följande.

Liksom tidigare anförts av riksdagen vill jag framhålla att tillämpningen bör ske i en generös anda. Det är enligt min mening otillbörligt och stötande att stridigheter förekommer i sådana frågor. Om de efterlevande av särskilda skäl önskar fira den dödes minne på ett värdigt och allvarligt sätt vid en högtid i kyrkan, bör detta i allmänhet tillåtas dem, även om de icke önskar följa den kyrkliga jordfästningsritualen. Det synes mig som om det också ur svenska kyrkans synpunkt skulle vara av värde att kunna bistå sörjande som behöver rum för en begravningsakt, även om den icke sker enligt kyrkans ordning. Å andra sidan bör naturligtvis inte en förrättning som är stötande för församlingen få förekomma i kyrka.

Flera paragrafer i jordfästningslagen, bl. a. 10 § är av kyrkolags natur. Kyrkomötet yttrade sig därför i lagstiftningsärendet. Detta bereddes av kyrkolagsutskottet som i sitt betänkande (KLU 1957:18) erinrade om att man ofta ställt emot varandra en restriktiv och en generös tolkning av stadgandet om upplåtande av kyrka vid begravning utan jordfästning i svenska kyrkans ordning. Utskottet ansåg att det ligger i öppen dag att stadgandet i och för sig är av restriktiv innebörd. Utskottet uttalade vidare följande.

Men stadgandets restriktiva karaktär utesluter icke en *generositet*, då verkliga skäl föreligger för kyrkorummets upplåtande. Det ligger i linje med kyrkans eget budskap att bevisa en sådan generositet, och den bör vara en självklar sak. Den får blott icke betyda att kravet på verkliga skäl göres illusoriskt. Det är pastor som har att pröva om verkliga skäl föreligger, och om han finner att sådana icke föreligger, saknar han rätt att upplåta kyrkan. Utskottet måste därför ställa sig avvisande till ett exempel, som av justitieministern anföres för att kyrka skulle kunna upplåtas: "Om de efterlevande av särskilda skäl önskar fira den dödes minne på ett värdigt och allvarligt sätt vid en högtid i kyrkan, bör detta i allmänhet tillåtas dem, även om de icke önskar följa den kyrkliga jordfästningsritualen." (Kungl. Maj:ts proposition nr 171 år 1957, s 20.) Om begreppet "Särskilda skäl" fattas så vitt, att redan en persons önskan att kyrkan skall upplåtas för att akten skall bli högtidligare skall gälla som sådant skäl, så förlorar talet om "särskilda skäl" varje mening och blir pastors prövningsrätt illusorisk. Då blir det till sist den som begär kyrkans upplåtande, som själv bestämmer om dess upplåtande.

Det som under alla förhållanden måste förebyggas är att de för församlingens gudstjänst och andra kulthandlingar avsedda kyrkobyggnaderna förlorar sin karaktär och förvandlas till lokaler, där allehanda kan ske, som står i direkt strid med kyrkans tro, och där församlingen till sist kommer att känna sig främmande i sin egen kyrka. Genom stadgandets formulering har en sådan utveckling omöjliggjorts. Sådant skydd för församlingens kyrka har vunnit ökad vikt genom religionsfrihetslagstiftningen. Utskottet ansluter sig sålunda till den av kyrkolagsutskottet vid 1951 års kyrkomöte uttalade uppfattningen, att upplåtelse av kyrka näppeligen bör ifrågakomma för begravningsakt med icke-kristen karaktär.

10 § jordfästningslagen anger inte vem som får besluta om upplåtelse av kyrkorummet för jordfästning i annan ordning än svenska kyrkans. Gällande ordning innebär att pastor beslutar om upplåtelse när det gäller frikyrklig eller annan jordfästning av religiös karaktär. När det är fråga om jordfästning utan religiös karaktär ligger beslutanderätten hos kyrkorådet med delegationsmöjlighet till pastor. För upplåtelse av kyrkorummet för jordfästning i annan ordning än svenska kyrkans görs i 2 § 1963 års lag en särskild hänvisning till jordfästningslagens villkor för upplåtelse.

Som framgår av utredningens allmänna överväganden föreslås att kyrkorådet får besluta om upplåtelse av församlingens kyrkorum i vidgad om-

fattning. Enligt utredningens mening är det lämpligt att kyrkorådets beslutanderätt också omfattar upplåtelse av kyrkorummet för jordfästning i annan ordning än svenska kyrkans.

Upplåtelse av kyrkorum får enligt 2 och 3 §§ i den föreslagna lagen endast ske om den inte strider mot kyrkorummets helgd eller kyrkans ordning och inte hindrar församlingens gudstjänstliv eller kyrkliga verksamhet i övrigt samt kyrkorummet och dess inventarier behandlas med aktsamhet och pietet. Utredningen anser att några ytterligare villkor inte behöver ställas upp,när det gäller upplåtelse av kyrkorummet för jordfästning i annan ordning än svenska kyrkans. Enligt utredningens mening finns det inte anledning att hysa farhågor för att den föreslagna ordningen skulle få till följd att man i större utsträckning begär upplåtelse av kyrkorummet för begravningar i annan ordning än svenska kyrkans. Det måste kunna antas att det bara i undantagsfall kommer att begäras upplåtelse av kyrkorummet för icke religiösa begravningsakter.

I enlighet med vad utredningen sålunda har anfört bör 10 § jordfästningslagen ändras. Utredningen anser att en hänvisning till den föreslagna lagen om upplåtelse av kyrkorum bör införas i paragrafen. Ändringen innebär att villkoren för upplåtelse av kyrkorummet för jordfästning i annan ordning än svenska kyrkans enbart anges i den föreslagna lagen om upplåtelse av kyrkorum. Kravet på särskilda skäl i 10 § jordfästningslagen föreslås slopas.

Utredningen vill erinra om att ändringen kräver samtycke av allmänt kyrkomöte. Ändringen bör kunna träda i kraft den 1 januari 1983.

Särskilt yttrande

Av experten, förste vice talmannen *Ingegerd Troedsson*

Utformningen av och innebörden i alternativ A

Utredningen har visat stor lyhördhet för de synpunkter som kommit fram under arbetets gång. Strävan måste vara att komma fram till sådana förhållanden att kvinnliga och manliga präster skall kunna nå full arbetsgemenskap. Kvinnoprästfrågan kan emellertid, som framhålles i betänkandet, i det praktiska livet inte lösas omedelbart utan lösningen ligger i en process på sikt.

Utredningen har kommit fram till att fyra utgångspunkter måste gälla för ställningstagandet:

1. "Omprövningen av samvetsklausulen skall utgå från vad svenska kyrkan själv har fastställt i fråga om sin bekännelse: det är förenligt med kyrkans bekännelse att kvinna innehar prästämbete."
2. "Även den tro och bibelsyn som hävdas av kvinnoprästmotståndarna har hemortsrätt i svenska kyrkan enligt kyrkans eget ställningstagande."
3. "Statsmakterna vill så långt som möjligt undvika att gripa in i svenska kyrkans inre liv men kan inte frånsäga sig ett ansvar för att gällande lag respekteras."
4. "Statsmakterna kan inte undanta svenska kyrkan från de allmänna principer om jämställdhet mellan kvinnor och män som gäller i samhället."

   "Den ståndpunkt i kvinnoprästfrågan, som ligger närmast till hands för statsmakterna i dagens läge är mot denna bakgrund att upphäva 1958 års lag och därmed dess motiv samt för sin del endast hänvisa till allmänna regler, bl. a. jämställdhetslagen. Det överlåts åt svenska kyrkan att, inom ramen för allmänna regler, själv lösa de samarbetsproblem som följer av att kyrkan har accepterat två olika riktningar i fråga om tro och bibelsyn som förenliga med bekännelsen."...

Jag ställer mig helt bakom dessa synpunkter, som utmynnar i ett alternativ A, som utredningen sedermera förordar. Alternativet innebär att 1958 års behörighetslag (och därmed samvetsklausulen) upphävs utan att ersättas med ny lag.

I kommentaren till alternativet framhålls bl. a. följande:

"En faktor som också bör vägas in vid valet av lagstiftningsalternativ är risken för kyrkosplittring. Det alternativet bör självfallet väljas som innebär den minsta risken för splittring."...

"Om statsmakterna ... avstår från att stifta en ny behörighetslag framhävs svenska kyrkans självständighet. Svenska kyrkan ges ett särskilt förtroende och ansvar att självmant bringa en lösning till stånd."

"Att allmänna regler kommer att gälla, främst jämställdhetslagen, innebär inte

att kvinnoprästmotståndarna utesluts från möjlighet att genom utövning av prästtjänster i praktiken begagna den hemortsrätt, som de har i svenska kyrkan enligt ställningstagandet i fråga om bekännelsen vid 1958 års kyrkomöte. Även jämställdhetslagen ger utrymme för att ta hänsyn till olika trosuppfattningar. Den av Biskopsmötet år 1978 uttalade grundsynen, att alla vägar måste prövas för att även i gudstjänstsammanhang nå full arbetsgemenskap mellan alla präster, ligger helt i linje med jämställdhetslagen. Sådana praktiska anordningar, som är nödvändiga för att främja en fortsatt utveckling mot det angivna målet, kommer att vara godtagbara enligt jämställdhetslagen."

Jag delar även här helt den refererade inställningen. Under rubriken Författningstexter presenteras emellertid alternativet på följande sätt:

"*Alternativ A* innebär att 1958 års lag upphävs utan att den ersätts med en ny lag. En sådan upphävandelag är tekniskt enkel att avfatta. Den kan se ut på följande sätt:

Förslag till
Lag om upphävande av lagen (1958:514) om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst

Härigenom föreskrivs att lagen (1958:514) om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst skall upphöra att gälla vid utgången av år 1982.

Det nya rättsläget bör inte slå igenom helt för dem som redan har tjänst i svenska kyrkan och som har en avvikande uppfattning i ämbetsfrågan. Detta bör tas upp och preciseras i motiven. I övrigt görs inga uttalanden rörande rättstillämpningen i framtiden. Alternativ A innebär sålunda att de som efter reformens ikraftträdande anställs som präster i svenska kyrkan skall vara beredda att i alla tjänstefunktioner samarbeta med andra präster i kyrkan oavsett kön, på sätt som har utvecklats i det föregående."

Min uppfattning är att de under lagförslaget stående kommentarerna fått en mindre lycklig utformning. De kan komma att missuppfattas genom att – lösryckta – ge ett intryck av att det sätts en definitiv bortre gräns för anställning som präster i svenska kyrkan för dem som har en så djupgående uppfattning i ämbetsfrågan att full samverkan inte ter sig möjlig. De kan därvid också komma att uppfattas som en begränsning av biskopens fria lämplighetsprövning, vilket uppenbarligen inte heller är avsikten. I annat sammanhang framhålls nämligen uttryckligen att med utredningens syn "biskopens lämplighetsprövning är en inomkyrklig fråga, som statsmakterna inte bör lägga sig i och att alternativ A överlämnar helt åt biskopen att viga eller inte viga en kvinnoprästmotståndare till präst i svenska kyrkan".

Så måste också enligt min uppfattning vara fallet. Enligt gällande regler har den som vill bli präst och har genomgått föreskriven utbildning inte någon ovillkorlig rätt att bli prästvigd. Vederbörande biskop beslutar om prästvigning efter fri prövning av kandidatens lämplighet. Biskopen kan inte tvingas att viga den han anser olämplig. Vidare gäller att biskopen inte har rätt att viga flera präster än som kan beredas tjänst i stiftet. Det åligger biskopen som en tjänsteplikt att efter objektiva grunder pröva prästkandidatens lämplighet.

Vid prövningen av prästkandidats lämplighet är biskop också skyldig att beakta sitt ansvar för de praktiska arbetsförhållandena i stiftet. Biskop, domkapitel och övriga överordnade har även att tillse att arbetet leds och fördelas på ett sådant sätt att t. ex. kvinnlig präst inte "blir uppenbart oförmånligt

behandlad" i enlighet med vad som föreskrivs i jämställdhetslagen. Kravet på en aktiv och på jämställdhet inriktad rekrytering gäller även svenska kyrkan.

Vad beträffar *övergångsfrågorna* för de redan prästvigda anser utredningen att statsmakterna inte bör tala om en "rätt" att handla på visst sätt (t. ex. att väja), eftersom detta kan ge upphov till både juridiska och teologiska diskussioner och markera en kategoriklyvning som inte är önskvärd. Till detta kommer att samvetsklausulen endast har form av ett motivuttalande.

Utredningen stannar för att inte föreslå en särskild övergångsbestämmelse utan endast ett motivuttalande begränsat till ett bestämt praktiskt handlande i fråga om de kvinnoprästmotståndare som redan har tjänst i svenska kyrkan.

Som ovan anförts har utredningen tidigare framhållit att även jämställdhetslagen ger utrymme för att ta hänsyn till olika trosuppfattningar. Sådana praktiska anordningar som är nödvändiga för att främja en fortsatt utveckling mot det angivna målet, kommer att vara godtagbara enligt jämställdhetslagen.

Dessa uttalanden gäller uppenbarligen även den som anställs som präst efter behörighetslagens upphävande.

Även utan ett särskilt uttalande vid behörighetslagens upphävande avseende dem som redan har tjänst i svenska kyrkan ter det sig ofrånkomligt att biskopen vid sin prövning av kvinnoprästmotståndares lämplighet tar hänsyn till förekomsten av redan anställda präster med samma uppfattning i ämbetsfrågan, så att arbetsförhållandena blir hanterbara. Kyrkomötets samarbetsregler liksom domkapitlens tjänstgöringsföreskrifter torde vidare kunna utformas med särskild hänsyn till dessa problem.

Med hänsyn till det sagda skulle jag således ha önskat att alternativ A under rubriken Författningstexter endast presenterats med kommentaren: allmänna regler kommer därefter – med visst undantag för dem som redan har tjänst i svenska kyrkan, om sådant bedöms erforderligt – att gälla i enlighet med vad som tidigare anförts. Härigenom ges svenska kyrkan ett särskilt förtroende och ansvar att själv bringa en lösning till stånd.

Jag har med det anförda velat klarlägga min syn på innebörden av alternativ A.

Bilaga 1 Utredningens direktiv

Direktiv med rubriken "Jämställdhet mellan kvinnor och män som präster i svenska kyrkan, m. m." beslutades av regeringen den 28 juni 1979. Direktiven har följande lydelse.

Sedan den 1 januari 1959 har kvinnor lika behörighet som män att efter förtjänst och skicklighet befordras till prästerliga tjänster. Lagen (1958:514) om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst har tillkommit i kyrkolagsordning. Den har alltså beslutats av regeringen och riksdagen gemensamt och med allmänt kyrkomötes samtycke.

Sedan proposition med förslag till lag om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst hade bifallits av riksdagen (prop. 1958:A 30, 1LU 1958:A 11, rskr 1958:A 135, prop. 1958:B 19, 1LU 1958:B 5, rskr 1958:B 9), lades förslaget fram för 1958 års kyrkomöte. Förslaget behandlades av kyrkomötets särskilda utskott (SäU 1958:2). Utskottet konstaterade att det fanns skiljaktiga meningar i huvudfrågan beroende på olikheter i bibelsyn och tolkning av kyrkans reformatoriska bekännelseskrifter. Utskottet antog att den kyrkliga gemenskapen skulle komma att utsättas för påfrestningar såväl om lagförslaget bifölls som om det avslogs. Men eftersom det för kyrkans gärning i vårt folk var av vital betydelse att undvika en kyrkosplittrande söndring fann utskottet det nödvändigt att dessa skiljaktigheter inte fick överdrivna eller tillspetsade uttrycksformer och att ingendera meningsriktningen utsattes för påverkan som kunde uppfattas som åsiktförföljelse eller intrång på samvetets frihet. Utskottet fann det därför angeläget att hävda att ett bifall till lagförslaget inte fick medföra skyldighet för en biskop att mot sin religiöst grundade övertygelse viga en kvinna till präst. Utskottet ville som sin samfällda mening också framhålla att en präst inte borde åläggas att i tjänsten utföra sådant som uppenbarligen skulle kränka hans samvete på grund av den övertygelse som han hyste i denna fråga. Inte heller fick prästlöftena enligt utskottet tolkas så, att den som ställde sig avvisande till kvinnliga präster inte skulle kunna avlägga löftena. Utskottet konstaterade därefter att det "enligt den evangelisk-lutherska uppfattningen av bibel och ämbete, från vilken utskottet i sina överväganden hade utgått," inte föreligger principiella hinder för kvinnor att inneha kyrkans ämbete. Utskottet förordade att kyrkomötet skulle samtycka till Kungl. Maj:ts förslag. Kyrkomötet biföll utskottets hemställan.

De uttalanden som gjordes av särskilda utskottet har kommit att betecknas som "samvetsklausulen".

Den som vill inträda i prästämbetet skall enligt förordningen (1884:13 s. 1) angående förändrade bestämmelser om prästexamen avlägga prästexamen i teologiska ämnen inför biskop och domkapitel. En förutsättning för tillträde till prästerlig tjänst i svenska kyrkan är enligt 19 kap. 1 § kyrkolagen att domkapitlet är berett att bereda sökanden anställning som präst i stiftet och att sökanden är av biskopen "skicklig befunnen, godkänd och vigd". Enligt 14 § 1 mom. lagen (1936:567) om domkapitel skall domkapitlet, när biskopen har förfall eller biskopsämbetet är ledigt, anlita en biskop i ett annat stift för prästvigning.

I detta sammanhang är också vissa bestämmelser i regeringsformen av intresse. Enligt det s. k. målsättningsstadgandet i 1 kap. 2 § skall det allmänna bl. a. tillförsäkra män och kvinnor lika rättigheter. Enligt 1 kap. 9 § skall domstolar, förvaltningsmyndigheter och andra som fullgör uppgifter inom den offentliga förvaltningen iaktta saklighet och opartiskhet i sin verksamhet. I 2 kap. finns bestämmelser om grundläggande fri- och rättigheter. Varje medborgare är enligt 2 kap. 1 § gentemot det allmänna tillförsäkrad bl. a. religionsfrihet, dvs. frihet att ensam eller tillsammans med andra utöva sin religion. Varje medborgare är vidare gentemot det allmänna skyddad mot tvång att ge tillkänna sin åskådning i bl. a. religiöst hänseende (2 §). Vissa av de grundläggande fri- och rättigheterna får enligt 12 § begränsas genom lag eller annan författning. Några sådana begränsningar får dock inte förekomma beträffande religionsfriheten. I 16 § föreskrivs slutligen att lag eller annan föreskrift inte får innebära att någon medborgare missgynnas på grund av sitt kön. Undantag görs här för föreskrifter som utgör ett led i strävandena att åstadkomma jämställdhet mellan män och kvinnor eller avser värnplikt eller motsvarande tjänsteplikt.

Vid tillsättning av statlig tjänst skall avseende fästas endast vid sakliga grunder, såsom förtjänst och skicklighet (11 kap. 9§). Enligt lagen (1957:577) om prästval skall befordringsgrunderna förtjänst och skicklighet tillämpas också vid tillsättning av tjänst som domprost, kyrkoherde eller komminister. De regler om tjänstetillsättning m. m. som finns i lagen (1976:600) om offentlig anställning är inte tillämpliga på prästerliga tjänster.

Det är omstritt vilken närmare innebörd samvetsklausulen har och hur långt den sträcker sig. Olika meningar har förts fram i frågan om samvetsklausulen skall kunna åberopas inte bara av dem som var biskopar när 1958 års behörighetslag trädde i kraft utan även av dem som har utnämnts därefter. Åtskilliga av reformens tillskyndare trodde att samvetsklausulen skulle behöva gälla bara under en kort övergångstid. I församlingarna har stundom konflikter och oro vållats genom att skiftande och ofta mycket personliga tolkningar av samvetsklausulen gjorts gällande. Dessa tolkningar har ibland sträckt sig så långt att de inte rimligen kan anses ha stöd i samvetsklausulens ordalydelse.

Med anledning av motioner angående kvinnliga präster m. m. till 1977/78 års riksmöte har konstitutionsutskottet övervägt om utskottet borde föreslå riksdagen att ta initiativ till ytterligare lagstiftningsåtgärder för att markera att hinder inte får läggas i vägen för det fulla genomförandet av 1958 års reform. Konstitutionsutskottet anförde i sitt betänkande (KU 1977/78:48) att de uttalanden som 1958 års kyrkomöte gjorde i samband med behörighetslagens antagande har kommit att spela en stor roll i debatten om frågor som rör kvinnliga präster. Uttalandena måste enligt utskottet ses mot bakgrund av det då aktuella läget i frågan. De syftade till att undvika kyrkosplittring och värna om den för en evangelisk kyrka betydelsefulla principen att tvång inte får utövas i trosfrågor, framhöll utskottet. De önskemål som uppbar uttalandena kvarstår i princip fortfarande. Det är emellertid uppenbart, anförde utskottet, att uttalandenas tolkning och räckvidd inte kan förbli opåverkade av den allmänna utvecklingen i kyrkans liv. Läget är nu helt annorlunda än år 1958, betonade utskottet. Enligt utskottet har den ändrade situationen redan påverkat den praktiska tillämpningen av behörighetslagen och måste uppenbarligen göra detta än mer i fortsättningen. Det kan sålunda enligt utskottets mening inte komma i fråga att en nytillträdande biskop utnyttjar sina befogenheter med avseende på prästvigning på ett sätt som innebär att en prästkandidat diskrimineras på grund av sitt kön. Den som skall prästvigas måste vidare vara medveten om att prästerlig tjänst i svenska kyrkan står öppen för män och kvinnor och att han eller hon i sin tjänsteutövning måste kunna samarbeta med en kollega utan hänsyn till kön. Det är en viktig uppgift för den svenska kyrkan att målmedvetet arbeta på att snabbt finna former som fullt ut tillgodoser de krav som 1958 års reform ställer på lika behandling av man och kvinna i kyrkans tjänst, fortsatte utskottet. Arbetet borde enligt utskottets mening

fullföljas genom beslut av nästa kyrkomöte. För att säkerställa att frågan kom under kyrkomötets prövning borde regeringen för mötet lägga fram förslag som klargör konsekvenserna av 1958 års reform för tjänst inom svenska kyrkan i framtiden i enlighet med vad utskottet hade anfört. Utskottet förutsatte att förslaget utformades på ett sådant sätt att de som har en avvikande mening i ämbetsfrågan skulle kunna bevara hemortsrätt i svenska kyrkan.

Utskottet hemställde att riksdagen som sin mening skulle ge regeringen till känna vad utskottet hade anfört. Riksdagen biföll utskottets hemställan (rskr 1977/78:339).

På initiativ av Biskopsmötet tillsattes i januari 1978 en samrådskommitté i kvinnoprästfrågan inom svenska kyrkan. Kommittén lade i slutet av året fram ett förslag till "Regler för samarbetet inom svenska kyrkan mellan företrädare för olika uppfattningar i fråga om kvinnas behörighet till prästämbetet". Som principiell huvudlinje anges i dessa regler att, där olika samvetsbestämda uppfattningar stöter mot varandra, kyrkans officiella uppfattning måste vara huvudregel och ha företräde men att den som har en annan uppfattning har rätt att träda åt sidan. Denna s. k. väjningsrätt kommer till uttryck främst på två sätt. Det slås fast att den som accepterar att bli biskop måste vara villig att vara biskop för både manliga och kvinnliga präster i stiftet. Om emellertid en biskop på grund av sin samvetsövertygelse inte anser sig kunna viga en kvinnlig prästkandidat, skall denna – sedan hon av domkapitlet antagits för tjänst i stiftet – beredas tillfälle till vigning i ett annat stift för tjänstgöring i det stift för vilket hon blivit antagen. I reglerna anges vidare att den som inte kan göra liturgisk tjänst tillsammans med en kvinnlig präst inte får hindra hennes tjänsteutövning men har rätt att själv avstå från att tjänstgöra. Regelsystemet avsågs gälla både för dem som nu är präster och för dem som framdeles inträder i prästämbetet i svenska kyrkan.

I en skrivelse till 1979 års allmänna kyrkomöte (skr 1979:2) begärde regeringen kyrkomötets yttrande över ett förslag till lag om jämställdhet mellan kvinnor och män som präster i svenska kyrkan. Förslaget innebar att 1958 års behörighetslag skulle upphöra att gälla vid den föreslagna lagens ikraftträdande. I det lagförslag som lades fram i regeringens skrivelse föreskrevs att kvinnor och män har lika rätt att vigas till präster i svenska kyrkan och att tjänstgöra som präster inom kyrkan. I motiven uttalades att en väjningsrätt av den innebörd som Biskopsmötets samrådskommitté hade förordat borde kunna godtas för att tillgodose riksdagens önskan om bevarad hemortsrätt inom svenska kyrkan för den som inte accepterar den officiella ståndpunkten i fråga om kvinnliga präster. Beträffande biskopar uttalades dock att den särskilda regeln för biskop, som av samvetsskäl inte anser sig kunna prästviga en kvinnlig kandidat, kan gälla endast för nuvarande biskopar.

Kyrkomötet antog för sin del ett lagförslag enligt vilket kvinnor och män har lika behörighet att antas till präster i svenska kyrkan och lika rätt att tjänstgöra som präster inom kyrkan (KLU 1979:8, kskr 1979:9). Kyrkomötet uttalade vidare att det förslag till regler för samarbetet inom svenska kyrkan som Biskopsmötets samrådskommitté hade lagt fram (bilaga 2 till regeringens skrivelse) t. v. bör vara vägledande för behandlingen av uppkommande problem på området. Kyrkomötet var inte enigt utan en betydande minoritet stödde ett annat alternativ av innebörd att samrådskommitténs regler skulle gälla endast för dem som prästvigts före den 1 juli 1983.

Vid politiska överläggningar efter kyrkomötets slut erfor regeringen att en majoritet i riksdagen kunde antas ha samma inställning till samrådskommitténs regler som minoriteten i kyrkomötet och att riksdagen därför kunde väntas avvisa det lagförslag som kyrkomötet hade antagit. Eftersom det är fråga om kyrkolag, vilket innebär att ett positivt beslut förutsätter enighet mellan riksdagen och kyrkomötet, måste regeringen i detta läge konstatera att förutsättningar f. n. saknas för att lösa frågan.

Jag vill nu ta upp frågan om vilka åtgärder som bör vidtas för att tillgodose riksdagens önskan om en omprövning av den s. k. samvetsklausulen.

För att lösa denna fråga krävs att ett nytt kyrkomöte inkallas. Med hänsyn till vad som har framkommit vid frågans hittillsvarande behandling är det enligt min mening inte realistiskt att inrikta sig på en förnyad kyrkomötesbehandling före hösten 1981.

Jag är emellertid angelägen om att framhålla att utvecklingen har flera positiva inslag trots de meningsmotsättningar som föreligger. Kyrkomötet och Biskopsmötets samrådskommitté är sålunda eniga om att samvetsklausulen kan ersättas med nya regler, som innebär väsentliga steg framåt mot ett sådant fullföljande av 1958 års reform som riksdagen har uttalat sig för. Enighet råder om bl. a. den viktiga principen att den som accepterar att bli biskop måste vara villig att vara biskop för både manliga och kvinnliga präster i stiftet. Enighet råder vidare om att det regelsystem som samrådskommitén har utformat bör gälla för alla som i dag är eller senast den 30 juni 1983 vigs till präster i svenska kyrkan. Meningsskiljaktigheterna gäller dels biskops skyldighet att prästviga kvinnliga kandidater, dels om samrådskommitténs regler bör avse även dem som prästvigs efter nämnda dag. Den första av dessa tvistepunkter har i praktiken en mycket begränsad räckvidd. Den andra inrymmer det väsentliga problemet.

Utan att vilja förringa betydelsen av de motsättningar som föreligger vill jag uttala som min uppfattning att motsättningarna dock inte är så stora att det framstår som utsiktslöst att söka undvika en öppen konflikt inom svenska kyrkan eller mellan riksdagen och kyrkomötet. Det är min förhoppning att de framsteg som jag har noterat här utgör tecken på en positiv utveckling inom svenska kyrkan som kommer att fortsätta.

Det är uppenbart att den fortsatta utvecklingen inom svenska kyrkan måste följas noga. När frågan läggs fram för riksdagen, bör det finnas ett ordentligt faktamaterial som grund för ställningstagandet. Uppgiften att ta fram detta material och att utarbeta förslag till en lagteknisk lösning bör enligt min mening uppdras åt en särskild utredare.

Det bör ankomma på utredaren att fortlöpande följa utvecklingen inom svenska kyrkan. Förhållandena inom de olika stiften bör studeras. Kontinuerlig kontakt bör vidare hållas med kyrkliga organ och sammanslutningar av rikskaraktär samt med personalorganisationerna. De närmare formerna för detta arbete bör enligt min mening lämnas öppna. Det bör stå utredaren fritt att själv välja de kontaktvägar som framstår som lämpligast. Arbetet bör inriktas på att en lägesbeskrivning skall kunna redovisas före utgången av år 1980. Det är önskvärt att frågan kan läggas fram för riksdagen våren 1981 och för allmänt kyrkomöte hösten samma år.

Den lagtekniska lösningen måste naturligtvis sökas med beaktande av vad jag har anfört om meningarna inom riksdagen och kyrkomötet. Handlingsalternativen framstår som starkt begränsade. Antingen kan man ersätta 1958 års behörighetslag med en ny lag av liknande karaktär eller också kan man upphäva 1958 års lag utan att stifta någon ny lag och i stället falla tillbaka på de bestämmelser i regeringsformen som jag tidigare har redovisat och på andra allmänna principer om jämställdhet mellan kvinnor och män. I båda fallen torde vissa övergångsanordningar bli nödvändiga. Det senare alternativet är enligt min mening det mest tilltalande, men det slutliga valet av lösning måste bli beroende av bl. a. uvecklingen inom kyrkan.

Utöver den lagstiftningsfråga som jag nu har nämnt bör utredaren överväga andra åtgärder som är ägnade att föra utvecklingen framåt. Som särskilt angelägna vill jag peka på åtgärder som kan stimulera och underlätta rekryteringen av kvinnliga präster, framför allt i de stift där antalet kvinnliga präster i dag är ringa.

Utredarens arbete måste bedrivas i nära kontakt med de politiska partierna. Med hänsyn till uppgifternas art, närmast insamlingen av fakta om utvecklingen inom svenska kyrkan, har jag inte velat förorda en parlamentarisk kommitté. Jag vill i stället föreslå att till utredaren knyts en referensgrupp med företrädare för de politiska partierna. Genom denna uppläggning möjliggörs en önskvärd flexibilitet i arbetsformerna.

Jag vill i detta sammanhang ta upp ytterligare en fråga. Enligt lagen (1963:501) om upplåtande av kyrkorum i vissa fall ankommer det på kyrkorådet i församlingen att besluta om upplåtelse av kyrkorum för annat ändamål än gudstjänst eller förrättning som är jämförlig med gudstjänst. I förarbetena till lagen (prop. 1963:149, L^1U 1963:34, rskr 1963:306, skr 1963:6, KLU 1963:21, kskr 1963:40) anfördes att befogenheten att bestämma över kyrkorummets upplåtande till gudstjänst och därmed jämförlig förrättning fortfarande borde tillkomma pastor. Med anledning av en motion till 1979 års kyrkomöte anförde kyrkolagsutskottet (KLU 1979:18) att starka skäl talar för att ansvaret för kyrkorummets användning i sin helhet bör tillkomma kyrkorådet, i vilken kyrkoherden ingår. Utskottet framhöll att en ändring av nuvarande ordning kräver lagstiftning i kyrkolags form och hemställde att kyrkomötet måtte hos regeringen anhålla om utredning och förslag till lagstiftning som innebär att beslutanderätten i frågor om upplåtande av kyrkorum i princip skall tillkomma kyrkorådet. Kyrkomötet biföll utskottets hemställan (kskr 1979:17).

Enligt min mening är det angeläget att den utredning som kyrkomötet har begärt kommer till stånd. Med hänsyn till det samband som finns mellan denna fråga och den fråga som jag har behandlat i det föregående bör utredaren överväga också frågan om upplåtande av kyrkorum.

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen bemyndigar chefen för kommundepartementet

att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att se över frågan om jämställdhet mellan kvinnor och män som präster i svenska kyrkan samt frågan om upplåtande av kyrkorum,
att besluta om sakkunniga, experter, sekreterare och annat biträde åt utredaren.

Vidare hemställer jag att regeringen föreskriver att kostnaderna skall belasta femtonde huvudtitelns kommittéanslag.

Bilaga 2 Samarbetsreglerna

REGLER FÖR SAMARBETET INOM SVENSKA KYRKAN

mellan företrädare för olika uppfattningar i fråga om kvinnas behörighet till prästämbetet

INLEDNING

1 Svenska kyrkan har enligt sin bekännelse Bibeln som riktmärke och högsta norm.

Våra olika uppfattningar har sin grund i att vi förstår och uppfattar Bibelns budskap olika, när det gäller utformningen av prästämbetet i vår kyrka.

2 Kyrkans bekännelse är ett uttryck för hur kyrkan vid olika tillfällen har tolkat Bibelns budskap. Tillkomsten av 1958 års behörighetslag innebar, att kyrkomötet fann prästämbetets öppnande för kvinnor vara förenligt med kyrkans bekännelse. Män och kvinnor har nu lika behörighet till prästtjänst.

3 1958 års kyrkomötes särskilda utskott uttalade bl. a. att präst ej borde åläggas i tjänsten att utföra sådant som uppenbarligen skulle kränka hans samvete på grund av hans övertygelse i frågan om kvinnliga präster, den s. k. "samvetsklausulen". Denna regel ville värna om åsiktsfriheten i kyrkan och slå vakt om båda sidors rätt till samvetsfrihet. Det har emellertid blivit nödvändigt att närmare ange innebörden av denna rätt till samvetsfrihet. De riktlinjer för samexistens och samarbete som anges nedan skall gälla både för dem som nu är präster och för dem som härefter inträder i prästämbetet i svenska kyrkan.

PRINCIPIELLA HUVUDLINJER

4 Ingen skall tvingas att handla mot sitt samvete. Ingen får heller försöka hindra den som vill följa kyrkans gällande ordning. Där olika samvetsbestämda uppfattningar stöter mot varandra, måste kyrkans officiella uppfattning vara huvudregel och ha företräde. Den som har annan uppfattning har rätt att träda åt sidan.

5 Frågan om kvinnliga präster kan inte anses vara en exklusivt prästerlig fråga. Vid konkreta avgöranden måste andra församlingsbors samvetsbestämda uppfattning tillmätas stor betydelse.

6 Den som har en annan uppfattning om kvinnas behörighet till prästämbetet än kyrkans gällande ordning anger skall alltfort kunna vigas till präst och inneha prästtjänst i svenska kyrkan. En förutsättning för prästvigning är att den blivande prästen är beredd till samarbete enligt de riktlinjer som anges här.

7 Den som accepterar att bli biskop måste vara villig att vara biskop för både manliga och kvinnliga präster i stiftet.

RIKTLINJER FÖR PRAKTISKT HANDLANDE

Prästvigning

8 Ingen får vägras prästvigning på grund av sitt kön.

Om biskop på grund av sin samvetsövertygelse ej anser sig kunna viga kvinnlig prästkandidat skall denna – sedan hon av domkapitlet antagits för tjänst i stiftet – beredas tillfälle till vigning i annat stift för tjänstgöring i det stift, för vilket hon blivit antagen.

Den som avvisar erbjuden prästvigning därför att han ej anser sig kunna prästvigas tillsammans med kvinnlig prästkandidat, kan inte räkna med att få särskild prästvigning eller vigning genom biskop i annat stift än det för vilket han söker prästvigning.

För de prästkandidater som inte kan tänka sig att deltaga i en gemensam vigning finns möjighet att ansöka om prästvigning i ett stift, där vid det tillfället ingen kvinna prästvigs, och att, efter viss tids tjänstgöring där, med domkapitlets medgivande söka tjänst i annat stift.

Tjänstgörings-föreskrifter

9 Tjänstgöringsföreskrifter och befattningsbeskrivningar får inte göras beroende av om prästen är man eller kvinna.

Ordinarie tjänster

10 Var och en är fri att inom ramen för gällande regler söka prästerliga tjänster.

Icke-ord. tjänster

11 Den övergripande synpunkten vid förordnanden bör vara – förutom församlingarnas behov – att förutsättningar skapas för ett fungerande samarbete. Inga garantier kan dock ges för att manliga och kvinnliga präster inte skall behöva samarbeta med varandra.

12 Arbetsgemenskap

12.1 Gudstjänstlivet

Församlings-gudstjänster

12.1.1 Församlingspräst skall i princip ha rätt att tjänstgöra i varje kyrka i pastoratet. Fördelning av tjänstgöringen får inte ske med hänsyn till om prästen är man eller kvinna.

Den som inte kan göra liturgisk tjänst tillsammans med kvinnlig präst får inte hindra hennes tjänsteutövning men har rätt att själv avstå från att tjänstgöra. Vid behov ordnas biträde på annat sätt.

Uppdrag i annan församling

12.1.2 För samexistensen är det viktigt, att ingen präst åtar sig prästerligt uppdrag i annan församling annat än på kallelse av eller i samförstånd med den präst som ansvarar för pastoralvården i församlingen.

Härvid gäller att församlingsmedlem alltid har rätt att få tillgång till församlingskyrkan för förrättning i svenska kyrkans ordning. Vidare gäller, att pastors prövning av fråga om kyrkas upplåtande i övrigt inte får göras beroende av om den präst som har vidtalats att tjänstgöra är man eller kvinna.

Prästerna är skyldiga att aktivt medverka till att åtgärder av demonstrativ art undviks i dessa sammanhang.

När präst som inte tjänstgör i församlingen kallas till församlingsdagar eller dylikt, åligger det värdförsamlingen att i god tid i förväg klara ut prästernas tjänstgöring i samband med besöket.

Stifts- och kontrakts-samlingar

12.1.3 Vid stifts- och kontraktssamlingar av olika slag, kurser och konferenser utses till gudstjänstförrättare lämplig präst, oberoende av om prästen är man eller kvinna.

12.2 Övriga uppgifter i tjänsten

Inom pastoratet

12.2.1 Samexistensen förutsätter, att manliga och kvinnliga präster inom samma pastorat samverkar i gemensamma uppgifter såsom expeditionstjänstgöring, arbetsplanering och församlingsadministration och att de i och utanför tjänsten bemöter varandra på det sätt som var och en har rätt att vänta av en medkristen.

Om präst eller lekmannamedarbetare, som ansvarar för viss verksamhet, begär tillfällig hjälp i arbetet, skall sådan hjälp inte vägras på grund av olika ståndpunkter i frågan om kvinnliga präster. Omvänt gäller, att ingen oombedd skall ingripa i eller försöka påverka den verksamhet som annan svarar för.

Kyrkliga uppdrag

12.2.2 Det är väsentligt för samexistensen, att ingen avvisar ledamotskap i styrelser, kommittéer eller andra arbetsgrupper eller vägrar att åtaga sig arbetsuppgift i stift eller rikskyrkligt organ med hänvisning till att detta förutsätter samverkan med personer, som har motsatt uppfattning i frågan om kvinnliga präster.

Fortbildningskurser m. m.

12.2.3 Olika ståndpunkter i frågan om kvinnliga präster får inte tagas som skäl för att utebli från överläggningar, fortbildningskurser eller dylikt som anordnas i tjänsten.

FÖRFARANDE VID OENIGHET

Lokalplan

13 Problem som uppstår löses i första hand på lokalplanet (inom församlingen/pastoratet/kontraktet) genom samråd mellan de närmast berörda och med ledning av ovan angivna riktlinjer.

Stiftsplan

14 Kvarstår oenigheten hänskjuts frågan till biskopen eller den han förordnar.

Biskopen biträds av stiftets samrådsgrupp. Samrådsgruppen är en referensgrupp, som inkallas när det gäller mera principiella frågor, vid allvarligare konflikter eller då någon av ledamöterna begär det.

Samrådsgruppen består av 4–8 ledamöter. Stiftskretsen av Svenska prästförbundet utser hälften av ledamöterna och stiftstinget (i Göteborgs stift stiftsrådet) den andra hälften.

Riksplan

15 Förslag till rådgivande organ på riksplanet:

Om en i annat sammanhang föreslagen juristtjänst inrättas vid Ärkebiskopens kansli, skall innehavaren av denna tjänst kunna konsulteras i här berörda frågor såväl av biskoparna och stiftens samrådsgrupper som av enskilda präster och lekmän. Han kan också adjungeras till stiften i enskilda ärenden.

Vid sin sida skall han ha en referensgrupp, som består av fyra ledamöter, varav Svenska prästförbundet (från 1979-01-01 Svenska kyrkans personalförbund) utser två, Rikskommittén för stiftstingen en ledamot och Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund en ledamot.

Uppsala den 1 december 1978

För Samrådskommittén

Olof Sundby
Ärkebiskop, ordförande

Kerstin Åkerstedt
sekreterare

Bilaga 3 Den praktiska prästutbildningen

1 Stadga för svenska kyrkans praktiska prästutbildning fastställd av Svenska Kyrkans Utbildningsnämnd 1980-01-31

I *Allmänna bestämmelser*

§ 1

Huvudman för Svenska kyrkans praktiska prästutbildning är Svenska Kyrkans Utbildningsnämnd.

§ 2

Den praktiska prästutbildningen omfattar dels praktisk-teologisk utbildning för blivande präster inom Svenska kyrkan, dels viss fortbildning. Den praktisk-teologiska utbildningen omfattar pastoral kursverksamhet ("den pastorala ramen") samt pastoral-teologisk utbildning i två terminer.

§ 3

Praktisk prästutbildning meddelas vid Svenska kyrkans pastoralinstitut.

§ 4

Pastoralinstitut finns i Lund och Uppsala.

§ 5

För vardera pastoralinstitutet finns en institutsstyrelse.

§ 6

Verksamheten vid pastoralinstituten bedrivs i enlighet med denna stadga, utbildningsplan för praktisk prästutbildning antagen av Utbildningsnämnden, lokal kursplan antagen av institutsstyrelsen samt vad Utbildningsnämnden i övrigt föreskriver.

II *Utbildningen*

§ 7

Utbildningens mål, innehåll och uppläggning anges i utbildningsplan för praktisk prästutbildning.

§ 8
Delmål och innehåll för utbildningens olika kursmoment anges i lokal kursplan.

§ 9
Lokal kursplan antas av institutsstyrelsen.

§ 10
Institutsstyrelsen kan i lokal kursplan meddela föreskrifter beträffande de pedagogiska arbetsformerna. Styrelsen kan överlämna åt berörda kursdeltagare, dvs. lärare och elever i viss kurs, att besluta om arbetsformerna.

§ 11
Den pastoralteologiska utbildningens längd och förläggning under året framgår av utbildningsplan för praktisk prästutbildning.

§ 12
Behörig att deltaga i den pastoralteologiska utbildningen är den som uppfyller av Utbildningsnämnden fastställda behörighetskrav.

§ 13
Ansökan om tillträde till den pastoralteologiska utbildningen skall ske före 1 maj respektive 1 november terminen före starten av avsedd utbildning. Ansökan tillställs respektive pastoralinstitut på för ändamålet avsedd blankett.

III *Utbildningsnämnden*

§ 14
Beträffande den praktiska prästutbildningen ankommer det på Utbildningsnämnden att

antaga och ändra stadga för Svenska kyrkans praktiska prästutbildning,

fastställa utbildningsplan,

besluta om antalet deltagare i den pastoralteologiska utbildningen,

fastställa budget för de båda pastoralinstituten samt göra framställningar till regeringen angående medel till verksamheten,

utse rektor och lärare vid pastoralinstituten samt annan icke-timanställd personal som kan inneha lärarfunktion vid pastoralinstitut,

avgöra besvär över institutsstyrelses beslut.

§ 15
Utbildningsnämnden utser kommitté för frågor rörande den praktiska prästutbildningen med uppgift att

yttra sig i ärenden rörande praktisk prästutbildning där Utbildningsnämnden har att fatta beslut,

meddela de föreskrifter och anvisningar bl. a. rörande pastoral kursverksamhet och viss fortbildning vid pastoralinstituten som fordras utöver vad som är angivet i stadgan och utbildningsplanen,

tillse att verksamheten vid pastoralinstituten bedrivs i enlighet med gällande föreskrifter,

främja en fortlöpande utveckling och förnyelse liksom samordning av pastoralinstitutens verksamhet,

besluta angående antagning till dispensutbildning för blivande präster.

§ 16

I kommittén för praktisk prästutbildning äger biskopsmötet föreslå en ledamot, de religionsvetenskapliga linjenämnderna i Lund och Uppsala vardera en ledamot, teologgruppernas samarbetsutskott i Lund och Uppsala gemensamt en ledamot, de studerande vid pastoralinstituten i Lund och Uppsala gemensamt en ledamot. I kommittén ingår desutom rektorerna vid pastoralinstituten i Lund och Uppsala. Utbildningsnämndens sekreterare för prästutbildningsfrågor är kommitténs sekreterare.

Utbildningsnämnden utser ordförande inom kommittén. Ledamöterna utses för en tid av tre år. Studeranderepresentanterna utses dock för ett år.

Ledamot skall vara medlem i Svenska kyrkan.

§ 17

Kommittén är beslutsför då minst fyra ledamöter är närvarande. Vid lika röstetal gäller den mening som ordföranden biträder.

§ 18

Kommittén äger utse arbetsgrupper för beredning av särskilda ärenden.

IV *Institutsstyrelse*

§ 19

Institutsstyrelse skall ansvara för pastoralinstitutets totala verksamhet. Styrelsen åligger att

tillse att verksamheten bedrivs enligt gällande bestämmelser,

verka för utbildningens fortlöpande förnyelse och utveckling,

antaga lokal kursplan,

antaga sökande till utbildningen,

samarbeta med det andra pastoralinstitutet,

avge yttrande till Utbildningsnämnden rörande tillsättning av rektor eller lärare vid pastoralinstitutet,

utse lärare för timarvoderad undervisning samt handledare i "närförsamlingspraktik",

anställa annan personal än sådan som anges i § 14,

ansvara för den fortlöpande vården av disponerade lokaler,

svara för pastoralinstitutets ekonomiska planering samt till Utbildningsnämnden inkomma med förslag till budget samt dimensionering för kommande verksamhetsår.

§ 20

I institutsstyrelsen utser Utbildningsnämnden en ledamot. Vidare äger domkapitlet i det stift där pastoralinstitutet är beläget utse en ledamot, den religionsvetenskapliga linjenämnden en ledamot, handledarna vid pastoralinstitutet en ledamot samt Svenska kyrkans personalförbund en ledamot. Vida-

re äger de studerande utse fyra ledamöter, varav två utses av institutets elever så att de representerar vardera terminen av den pastoralteologiska utbildningen, en utses av det teologiska studierådet och en utses av teologgruppernas samarbetsutskott. Pastoralinstitutets rektor ingår i styrelsen som självskriven ledamot.

Styrelsen utser inom sig ordförande och vice ordförande.

Ledamöterna utses för en tid av tre år. Studeranderepresentanterna utses dock för en tid av ett år. Ledamot skall vara medlem i Svenska kyrkan.

§ 21

Institutsstyrelse sammanträder på ordförandens kallelse så ofta omständigheterna föranleder det.

§ 22

Institutsstyrelse är beslutsför då minst sex ledamöter är närvarande. Vid lika röstetal gäller den mening som ordföranden biträder.

§ 23

Institutsstyrelse äger kalla de personer den finner lämpligt att närvara vid sammanträden med styrelsen. Den som har kallats har i den mån styrelsen medger det rätt att delta i styrelsens överläggningar men ej i besluten.

§ 24

Institutsstyrelse äger överlämna åt rektor eller delegation inom styrelsen att avgöra ärenden som annars ankommer på styrelsen.

V *Personal*

§ 25

Rektor är under institutsstyrelsen ansvarig för pastoralinstitutets och utbildningens ledning, planering och utveckling. Därtill skall rektor svara för att pastoralteologisk forskning bedrivs vid pastoralinstitutet samt för ekumeniska och internationella kontakter inom prästutbildningens och den kyrkliga utbildningens område.

Rektorsbefattningen skall vara förenad med en av lärartjänsterna i pastoralteologi.

§ 26

Vid pastoralinstitut skall finnas tre lärare i pastoralteologi med specialinriktning på homiletik, kateketik respektive själavård.

Läraren i homiletik skall ansvara för undervisningen i homiletik inklusive kommunikation, hermeneutik och liturgik.

Läraren i kateketik skall ansvara för undervisningen i allmän pedagogik samt kyrkans pedagogiska verksamhet.

Läraren i själavård skall ansvara för undervisningen i pastoralpsykologi samt själavårdslära.

Samtliga lärare har ansvar för utbildningens utveckling inom respektive område samt skyldighet att deltaga i pastoralinstitutets totala verksamhet.

§ 27

Vid pastoralinstitut skall finnas en själavårdande tjänst. Efter beslut av institutsstyrelsen kan denna utformas som terapeuttjänst eller kaplantjänst.

Terapeut har att genom samtalsgrupper och personliga samtal hjälpa de blivande prästerna att bearbeta frågor och problem som rör de personliga förutsättningarna för den framtida yrkesuppgiften.

Kaplan har att genom samtalsgrupper, personliga samtal, gudstjänst- och andaktsliv hjälpa de blivande prästerna att bearbeta frågor rörande kristen identitet, kallelse och prästroll.

Innehavare av den själavårdande tjänsten skall ingå i arbetslaget vid pastoralinstitutet och deltaga i den totala verksamheten vid detsamma.

Tjänstens omfattning bestäms av Utbildningsnämnden.

§ 28

Om institutsstyrelsen beslutat att den i § 27 anförda tjänsten skall utformas som terapeuttjänst, skall en av de lärare vid pastoralinstitutet som är präst i Svenska kyrkan, dock ej rektor, utses att inom ramen för sin lärartjänst tillika fullgöra uppdraget att vara kaplan vid pastoralinstitutet med ansvar för gudstjänst- och andaktsliv samt själavård bland eleverna.

§ 29

Med en av lärarbefattningarna vid pastoralinstitutet förenas uppdraget att vara praktikledare.

Praktikledare skall svara för handledarkontakter och handledarutbildning samt i övrigt verka för goda förutsättningar för ändamålsenlig praktiktjänstgöring under utbildningen.

§ 30

Utbildningsnämnden beslutar vilka tjänster utöver de i §§ 25–27 nämnda som skall finnas vid pastoralinstituten.

§ 31

För tjänsterna vid pastoralinstitut skall följande kompetenskrav gälla:

För lärare i pastoralteologi krävs, förutom en allmän pastoralteologisk meritering, dokumenterad kunskap och erfarenhet inom den gren av pastoralteologin tjänsten omfattar, företrädesvis genom högre teologisk examen. Därutöver krävs aktuell församlingserfarenhet samt erfarenhet av utbildning och undervisning.

Lärarna i homiletik och själavård skall vara präster i Svenska kyrkan. För läraren i kateketik skall gälla krav på pedagogisk kompetens samt erfarenhet av kyrkans utbildning för skilda åldersgrupper.

För rektor krävs dessutom erfarenhet av administration och arbetsledning, företrädesvis inom utbildningsområdet, samt dokumenterad forskningserfarenhet.

För den själavårdande tjänsten (terapeut eller kaplan) krävs S:t Lukasstiftelsens diplomutbildning eller motsvarande utbildning, erfarenhet av gruppterapeutiskt arbete samt aktuell församlingserfarenhet. Kaplan skall vara präst i Svenska kyrkan.

Beträffande de kompetenskrav som skall gälla för övriga tjänster beslutar Utbildningsnämnden i varje särskilt fall.

§ 32
Arbetsperiod för rektor är fem år och för övriga av Utbildningsnämnden tillsatta tjänsteinnehavare tre år. Anställning kan förlängas, för rektor med ytterligare en arbetsperiod och för övriga med ytterligare två arbetsperioder.

Tjänsteinnehavare som önskar förlängd anställning efter avslutad arbetsperiod skall ansöka härom hos Utbildningsnämnden minst sex månader före periodens utgång.

§ 33
Vid vakans på rektorsbefattningen skall den lärartjänst i pastoralteologi med vilken rektorsbefattningen varit förenad utlysas. Rektorsbefattningen tillsätts med någon av de tre lärarna i pastoralteologi. Lärare som redan påbörjat sin tredje arbetsperiod kan dock ej ifrågakomma som rektor. Den sammanlagda tjänstgöringstiden vid pastoralinstitut får ej överstiga elva år.

§ 34
Samtliga i §§ 25–27 nämnda tjänsteinnehavare vid de båda pastoralinstituten utgör ett pastorallärarkollegium. Detta skall sammanträda minst en gång per läsår, varannan gång i lundaregionen och varannan gång i uppsalaregionen. Till sådant sammanträde äger kollegiet kalla de timlärare och handledare som är knutna till pastoralinstitutet inom regionen.

Kollegiet utser inom sig ordförande för en tid av ett år.

VI *Besvär*

§ 35
Talan mot beslut av institutsstyrelse föres hos Utbildningsnämnden. Förvaltningslagens bestämmelser gäller i tillämpliga delar.

2 Utbildningsplan för praktisk prästutbildning fastställd av Svenska Kyrkans Utbildningsnämnd

1 *Riktlinjer*

1.1
Regeringen har genom beslut uppdragit åt Svenska kyrkans utbildningsnämnd att fr. o. m. 1980-07-01 vara huvudman för den praktiska prästutbildning som krävs enligt prästexamensstadga 1979-03-15 § 2 mom. 2 (SFS 1979:158).

1.2
Praktisk prästutbildning omfattar pastoral kursverksamhet, pastoralteologisk utbildning under två terminer samt viss fortbildning.

1.3
Utbildningen bedrivs vid Svenska kyrkans pastoralinstitut i Lund och Uppsala i enlighet med stadgar för pastoralinstituten, denna utbildningsplan samt av lokala styrelser för pastoralinstituten antagna kursplaner.

1.4
Den pastoralteologiska utbildningen omfattar 40 veckor, uppdelade på två terminer som sammanfaller med terminerna vid högskolan.

Under första terminen utgörs den andra 10-veckors perioden av en kurs vid de teologiska institutionerna i Lund och Uppsala i Människosyn och människovård. Ansvaret för denna kurs bärs av de religionsvetenskapliga linjenämnderna i samverkan med pastoralinstituten.

Under andra terminen genomförs praktiktjänstgöring omfattande två treveckorsperioder i den studerandes framtida tjänstgöringsstift. Ansvaret för denna del av utbildningen bärs gemensamt av respektive domkapitel och pastoralinstitut.

2. *Mål, innehåll och uppläggning*

2.1
Mål

2.1.1
Målet för den praktiska prästutbildningen är att förbereda för verksamhet som präst i Svenska kyrkan.

Med den religionsvetenskapliga utbildningen som grund skall den praktiska prästutbildningen bidra till den studerandes personlighetsutveckling och ökade kristna medvetenhet samt ge de särskilda kunskaper och färdigheter som prästtjänsten kräver.

2.1.2
Utbildningen skall hjälpa den blivande prästen till personlig mognad och fördjupad kristen tro. Den skall vidare utveckla förmågan till teologisk reflektion över den pastorala arbetssituationen i en församling och till textanalys och texttolkning samt på grundval härav evangelieförkunnelse och sakramentsförvaltning, i predikan, undervisning, själavård och liturgi.

Vidare måste utbildningen utveckla förmågan till samarbete och arbetsledning samt ge insikter och färdigheter i församlingsadministration, kyrkorätt och folkbokföring.

Deltagarna skall under utbildningen ges möjligheter till att lära sig röstbehandling, samt, i tillämpliga fall att sjunga de liturgiska sångpartierna.

2.2
Den pastoralteologiska utbildningens innehåll och uppläggning.

Första terminen (vecka 1–20):

Vecka 1–5	Pastoralteologiskt introduktionsblock, som inleds med två veckor kring pastoralteologiska grundfrågor. Därefter följer två veckors församlingspraktik i den studerandes "närförsamling". Slutligen en vecka kring kommunikationsfrågor.

Vecka 6–8	Samhällsblock, som skall ge samhällsorientering samt praktisk arbetslivsorientering i ett företag eller på annan arbetsplats.
Vecka 9–10	Hermeneutiskt block, med arbete kring temat "församlingen i samhället" mot bakgrund av utbildningen under de första två blocken.
Vecka 11–20	Människosyn och människovård, universitetskurs vid de teologiska institutionerna.

Under hela terminen förekommer gemensamma andakter, församlingspraktik i närförsamling, gruppverksamhet, liturgisk sång samt undervisning i röst- och talvård.

Andra terminen (vecka 21–40):

Vecka 21	Retreatvecka med böne- och meditationsskola.
Vecka 22–25 29–32 (ej 30) 36–39	Pastoralteologiska block I–III, vilka disponeras så, att en halv vecka efter stiftspraktikperioderna ägnas åt direkt uppföljning av praktikerfarenheterna och i övrigt enligt följande:

Pastoralteologi	25 % av utbild. tiden
Homiletik	15 %
Kateketik	15 %
Själavård	15 %
Liturgik (inkl. liturgisk sång samt röst- och talvård)	15 %
Kyrkorätt med administration	10 %
Gruppverksamhet	5 %

Vecka 30	Samverkansvecka, under vilken blivande kyrkoarbetare har gemensam utbildning i målsättningsfrågor, planeringsarbete och samarbete.
Vecka 26–28 33–35	Stiftspraktik i den studerandes framtida tjänstgöringsstift.
Vecka 40	Avslutningsvecka med plenardebatt kring utbildningen och den framtida tjänsten samt avslutande retreat.

Under terminen förekommer gemensamma andakter, församlingspraktik i närförsamling, gruppverksamhet, liturgisk sång samt undervisning i röst- och talvård.

Anm. Uppläggningen gäller för utbildning som börjar under höstterminen och avslutas under vårtermin.

Alternativ uppläggning för vår/höst-utbildning:
Samverkansvecka under vecka 10
Hermeneutiskt block vecka 9 och 22
Pastoralteologiska block I och II vecka 23–25 och 29–32

3. *Behörighet*

För tillträde till den pastoralteologiska utbildningen krävs

a. att sökanden genomgått den religionsvetenskapliga linjen innefattande kurser i bibelvetenskap med språklig gammaltestamentlig eller nytestamentlig inriktning, tros- och livsåskådningsvetenskap samt kristendomens historia, eller har motsvarande kunskaper,
b. att sökanden har minst sex månaders erfarenhet av yrkesarbete, fördelade på tre månaders kyrkligt församlingsarbete och tre månaders annat yrkesarbete företrädesvis med social inriktning,
c. att sökanden deltagit i den pastorala kursverksamhet som anordnas av pastoralinstituten. Riktlinjer för den pastorala kursverksamheten utfärdas av Utbildningsnämnden (bilaga 1).

4. *Examination*

Examination sker fortlöpande under utbildningens gång. Betyg sätts för hela utbildningen. Som betyg används någon av beteckningarna godkänd eller icke godkänd.

Övergångsbestämmelser

Bestämmelserna under 3. Behörighet skall gälla för studerande som höstterminen 1980 eller senare påbörjar sin religionsvetenskapliga utbildning.

För den som påbörjat sin utbildning höstterminen 1979 eller vårterminen 1980 skall gälla fyra månaders erfarenhet av yrkesarbete, fördelade på två månaders kyrkligt församlingsarbete och två månaders annat yrkesarbete företrädesvis med social inriktning. Punkterna a. och c. skall för dessa studerande gälla i sin helhet.

Bilaga 1 Riktlinjer för den pastorala kursverksamheten ("den pastorala ramen") vid svenska kyrkans pastoralinstitut

Svenska kyrkans pastoralinstitut i Lund och Uppsala skall på egen hand eller i *samverkan* med de teologiska institutionerna eller stiftens teologgrupper svara för att en pastoral kursverksamhet erbjuds de teologie studerandena parallellt med deras studier vid den religionsvetenskapliga linjen.

Deltagande i sådan kursverksamhet, enligt p. 2–4, är *krav för tillträde* till den pastoralteologiska utbildningen.

Den pastorala kursverksamheten skall bl a innehålla följande:

1. *Temadagar*, ca fyra till antalet, att erbjudas i första hand för de studerande vid grundkursen/baskursen. Temadagarnas syfte är att utifrån den kristna trons synvinkel belysa de ämnen som behandlas på grundkursen/baskursen.
2. *Församlingsintroduktion*, bestående av studiebesök i syfte att orientera om olika församlingstyper och arbetsmodeller samt olika kyrkliga organisationer och verksamhetsfält. Församlingsintroduktionen är i första hand avsedd att inhämtas under det differentierade studiet.
3. *Samhällsintroduktion*, bestående av studiebesök inom olika samhällssektorer. Samhällsintroduktionen är i första hand avsedd att inhämtas under det differentierade studiet.
4. *Samtalsgrupp* kring trosfrågor, kallelse, förväntningar och yrkesroller.

I samband med prästkandidats intresseanmälan till stift göres även *anmälan* till pastoralinstitut. Denna anmälan ligger sedan till grund för deltagande i den pastorala kursverksamheten, p. 2–4.

Förutom den pastorala kursverksamheten vid pastoralinstituten skall sökande till den pastoralteologiska utbildningen även ha deltagit i den av universiteten erbjudna utbildningen i *röst- och talvård* under två terminer.

Institutsstyrelse kan besluta, att viss del av undervisningen i *liturgisk sång* inom den pastoralteologiska utbildningen förläggs till terminerna före denna utbildning. Har detta skett skall sökande till den pastoralteologiska utbildningen ha deltagit i denna undervisning.

Institutsstyrelse beslutar om den lokala utformningen och omfattningen av den pastorala kursverksamheten i enlighet med p. 1–4 samt utfärdar nödvändiga anvisningar.

Institutsstyrelse har att årligen rapportera till utbildningsnämnden om utformningen av den pastorala kursverksamheten samt meddela statistik över deltagandet.

3 Exempel på lokal kursplan beträffande pastoralteologisk introduktion

Svenska kyrkans pastoralinstitut i Lund

Lokal kursplan, antagen av institutsstyrelsen 1980-05-22.

Pastoralteologisk introduktion

Momentets plats i den pastoralteologiska utbildningen

Momentet inleder den pastoralteologiska utbildningen och utgör två veckor under första terminen. Momentet skall dels innebära en översiktlig information om och planering av den förestående pastoralteologiska utbildningen, dels utgöra en startpunkt för det arbete med identitetsfrågorna, kyrkans-församlingens-prästens, som kommer att vara en genomgående tråd i utbildningen. Momentet skall därmed fungera som introduktion till hela utbildningen.

Mål

Prästkandidaten skall genom undervisningen under den pastoralteologiska introduktionen

förvärva en grund för den vidare pastoralteologiska reflektionen kring frågor som berör kyrkans identitet, församlingssyn och ämbetstolkning,

få insikter i nytestamentliga texter som behandlar kyrkan, församlingen och ämbetet och i kyrkans tolkning av dessa texter under olika epoker,

orientera sig i de lutherska bekännelseskrifternas syn på kyrkan, församlingen och ämbetet,

orientera sig i den samtida ekumeniska och inomkyrkliga debatten kring kyrkan, församlingen och ämbetet.

Kommentarer och anvisningar

Genom den pastoralteologiska introduktionen, som samtidigt är en introduktion till utbildningen i sin helhet, skall deltagarna få hjälp att erhålla en gemensam referensram för fortsättningen. De ecklesiologiska grundfrågorna skall stå i centrum: *kyrkans identitet, församlingssyn* och *ämbetssyn, kyrkans förhållande till världen* och församlingens plats i samhället. Vid behandlingen av ämbetsfrågan är det väsentligt att ämbetet ses i hela gudsfolkets sammanhang och att inte prästtjänsten ses isolerad från andra tjänster i församlingen.

Det är väsentligt att man försöker behålla bredden på frågeställningarna och ger de studerande möjlighet att själva orientera sig och ta ställning. Då många blivande präster långt före den pastoralteologiska utbildningen redan tagit ställning i identitetsfrågorna måste det vara angeläget att man under den pastoralteologiska introduktionen kan skapa *förståelse* för hur man kan komma till andra slutsatser, hur den egna uppfattningen förhåller sig till olika tolkningar av *de bibliska skrifterna* och de *lutherska bekännelseskrifterna* i hithörande frågor. Ett visst grundläggande textmaterial presenteras, men i övrigt bör mycken tid lämnas åt gruppstudier/samtal. Till det material som deltagarna bör vara förtrogna med hör, förutom de texter som hör till den lutherska bekännelsen även den dagsaktuella *ekumeniska* diskussionen i hithörande frågor.

I gruppsamtalen bör också deltagarna få tillfälle att ventilera de *förväntningar* som finns på en präst, både prästens egna förväntningar och de förväntningar som riktas på honom/henne från församling, stiftsledning eller samhälle.

Den avslutande delen av den pastoralteologiska introduktionen ägnas den följande *församlingspraktiken,* församlingens grundstruktur och verksamhetsformer samt församlingspraktikens plats i utbildningen och de metodiska problem som är förknippade härmed.

4 Exempel på lokal kursplan beträffande pastoralteologi

Svenska kyrkans pastoralinstitut i Lund
Lokal kursplan, antagen av institutsstyrelsen 1980-05-22.

Pastoralteologi

Momentets plats i den pastoralteologiska utbildningen

Pastoralteologin omfattar, förutom den pastoralteologiska introduktionen under första terminen, 25 % av undervisningstiden under de tre pastoralteologiska blocken under andra terminen. Därtill kommer ytterligare två veckor som omfattas av pastoralteologin, vecka 21 med internat och en böne- och meditationsskola samt samverkansveckan, vecka 30 (alt. vecka 10).

Mål

Prästkandidaten skall genom undervisningen i pastoralteologi

uppöva förmågan att se sambandet mellan kyrkans olika verksamhetsformer och tolkningen av kyrkans väsen och uppgift,

utveckla förmågan att fungera som präst i samspelet mellan medarbetare och verksamhetsformer i församlingen,

lära sig arbeta med mål- och planeringsfrågor på ett sätt som bidrar till en utveckling av församlingens olika arbetsformer,

träna sig i att ge uttryck för kyrkans tro i dialog med olika kritiska och utmanande företeelser i samhället,

utveckla förmågan att se Svenska kyrkan och hennes församlingar i ett ekumeniskt och internationellt sammanhang samt dra relevanta slutsatser av detta förhållande på det praktiska planet.

Kommentarer och anvisningar

Många olika företeelser hålls samman inom perspektivet pastoralteologi, som är integrationsämnet i den nya utbildningen. Avsikten är att hjälpa fram en enhetlig syn på de många disparata företeelser som kan och bör förekomma i en församling och därför i en prästutbildning.

Momentet griper tillbaka på den inledande introduktionen i pastoralteologiska grundfrågor. Den grundläggande analysen av *kyrkans och församlingens identitet* och *prästens uppgift* och plats i församlingen skall hållas levande under undervisningen i de många olika delmomenten. Detta perspektiv är så mycket mera väsentligt som det ligger i sakens natur att inom pastoralteologin en stor del av undervisningen handhas av inkallade experter på olika *arbetsformer* och *utvecklingstendenser*. Dessa kan gälla målarbete, planering, personalledning och utvecklingsarbete, nya arbetsformer som liturgiskt drama och dramapedagogik, kyrkan i fritidssamhället, *massmedia*frågor rörande press, radio och TV, *evangelisation*sfrågor, *mission* och *diakoni*, det *ekumeniska* och *internationella* perspektivet etc.

Momentet kan innehålla *studiebesök* på olika kyrkliga institutioner. *Studieresor* till andra kyrkliga miljöer kan också inbegripas i utbildningen.

Momentet kan även inbegripa ett eller flera *pastoralteologiska projekt* under hela utbildningstiden.

Bilaga 4 Antagning till präst i Svenska kyrkan

Biskopsmötet har 1980-04-15 beslutat att tillämpa följande ordning avseende prövning för och inskolning till prästerlig tjänst i Svenska kyrkan:

1. Under de två första terminernas studier vid religionsvetenskaplig linje rekommenderas deltagande i de temadagar eller samtalsgrupper som anordnas i samverkan mellan institutionen och pastoralinstitutet.
2. I samband med kontakt rörande praktiktjänst inlämnas under den andra terminen intresseanmälan till stiftet. Blanketten kan erhållas från bl. a. stiftens rekryteringsorgan, pastoralinstituten i Lund och Uppsala samt ITH.
3. Inför den första praktiktjänstgöringen är deltagande i respektive stifts tjänstebiträdeskurser obligatoriskt. Vid dessa kurser ges undervisning i framför allt homiletik (predikokonst) och liturgisk aktion, men tid finns även för dels samtal enskilt med biskop eller den han förordnar, dels samtal i grupp kring prästens uppgift.
4. Efter praktiktjänstgöringens slut sker utvärdering av perioden gemensamt av handledare och tjänstebiträde samt delges biskopen resultatet. (Det gäller även praktik som äger rum senare under studietiden.)
5. Parallellt med genomgången av det differentierade ämnesstudiet skall den som har för avsikt att söka prästvigning delta i kursverksamhet vid pastoralinstitut med uppgift att ge introduktion i församling och samhälle. Vidare föreskrivs deltagande i institutens samtalsgrupper kring trosfrågor, kallelse, förväntningar och yrkesroller. Dessa samtalsgrupper kan ordnas i samarbete med stiftens teologgrupper.
6. För att få tillträde till den pastoralteologiska utbildningen krävs bl. a. minst tre månaders praktik i församlingstjänst. Denna praktik skall vara genomgången före påbörjandet av den tematiska terminen. Kontakter med det stift där prästvigning önskas måste vara etablerade senast vid denna tidpunkt. Varje prästkandidat skall under utbildningstiden garanteras tjugo samtalstillfällen med biskop eller annan företrädare för stiftet.
7. Inför påbörjandet av den tematiska terminen beslutar biskop och domkapitel om prästkandidaten efter fullgjorda studier kan antagas.
8. För den personliga utvecklingen är ett aktivt deltagande i gudstjänst- och församlingsliv nödvändigt. Även de kristna studentföreningarna spelar i detta sammanhang en stor roll.
9. Fortlöpande kontakter mellan den studerande och kyrkan är av stor vikt, varför medlemskap i respektive stifts teologgrupp rekommenderas

kraftigt. I teologgrupperna ges möjlighet att lära känna blivande kolleger men även biskop och andra företrädare för stiftet.

10. I sådana fall där denna ordning inte kan följas rekommenderas kontakt med biskopsmötets kontaktpräster på studieorten, biskop eller annan stiftsrepresentant, lärare vid pastoralinst. eller rekryteringssekr. vid Ärkebiskopens kansli.

Statens offentliga utredningar 1981

Kronologisk förteckning

1. HS 90: Hälsorisker. S.
2. HS 90: Ohälsa och vårdutnyttjande. S.
3. HS 90: Hälso- och sjukvård i internationellt perspektiv. S.
4. HS 90: Utgångspunkter och riktlinjer för det fortsatta arbetet. S.
5. Ny arbetstidslag. A.
6. Översyn av lagen om församlingsstyrelse. Kn.
7. Lag om vård av missbrukare i vissa fall. S.
8. Översyn av sjölagen 1. Ju.
9. Enhetligt huvudmannaskap för högskolan. U.
10. Datateknik i verkstadsindustrin. I.
11. Datateknik i processindustrin. I.
12. Inrikesflyget under 1980-talet. K.
13. Närradio. U.
14. Reformerat kyrkomöte, kyrklig lagstiftning m. m. Kn.
15. Grundlagsfrågor. Ju
16. Film och TV i barnens värld. U.
17. Industrins datorisering. A.
18. Minskat tobaksbruk. S.
19. Översyn av radiolagen. U.
20. Omprövning av samvetsklausulen. Kn.

Statens offentliga utredningar 1981

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Översyn av sjölagen 1. [8]
Grundlagsfrågor. [15]

Socialdepartementet

Hälso- och sjukvård inför 90-talet. 1. Hälsorisker. [1] 2. Ohälsa och vårdutnyttjande. [2] 3. Hälso- och sjukvård i internationellt perspektiv. [3] 4. Utgångspunkter och riktlinjer för det fortsatta arbetet. [4]
Lag om vård av missbrukare i vissa fall. [7]
Minskat tobaksbruk. [18]

Kommunikationsdepartementet

Inrikesflyget under 1980-talet. [12]

Utbildningsdepartementet

Enhetligt huvudmannaskap för högskolan. [9]
Närradio. [13]
Film och TV i barnens värld. [16]
Översyn av radiolagen. [19]

Arbetsmarknadsdepartementet

Ny arbetstidslag. [5]
Industrins datorisering. [17]

Industridepartementet

Data- och elektronikkommittén. 1. Datateknik i verkstadsindustrin. [10] 2. Datateknik i processindustrin. [11]

Kommundepartementet

Översyn av lagen om församlingsstyrelse. [6]
Reformerat kyrkomöte, kyrklig lagstiftning m. m. [14]
Omprövning av samvetsklausulen. [20]

Anm. Siffrorna inom klammer betecknar utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.

LiberFörlag
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-06207-0
ISSN 0375-250X